

**Józef Piłsudski i postkommunistisk polsk
historiografi.**

**En analyse av polske historikeres syn på Piłsudski sett i lys av
maikuppet i 1926.**

Arvid Hygen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie - IAKH

Universitetet i Oslo

Vår 2010

Pentru Tine,
Iubita Mea.

Denne oppgaven er i sin helhet dedikert de 96 ofrene som tragisk mistet sine liv i Smolensk, den 10. april 2010.
Av dem alle vil jeg særlig minnes Ryszard Kaczorowski.

Dette er til minne om dem!

En takk må rettes til...

Da jeg startet på min masteroppgave noen år tilbake, visste jeg ikke helt hva som kom til å skje. Jeg har vokst mye siden da. Aller først har jeg funnet min kone. Min vidunderlige Claudia. Hun gjorde det enkelt. (Mulțumesc frumos!).

Dernest vil jeg takke veileder Øystein Sørensen for at han sa ja til å la meg skrive oppgaven. Mange gode råd, vink, tips og retningsgivende tilbakemelding senere har gjort oppgaven mulig. Uten denne hjelpen ville dette fortsatt ha vært en prosjektbeskrivelse. Så atter en gang, tusen hjertelig takk skal du ha!

Bjørn Cato Funnemark vil jeg takke for hele det vell av tanker, ideer og ikke minst kunnskap som ble meg forært. Dette ga meg en bredere forståelse av både moderne polsk historie, politikk og samfunn men også Józef Piłsudski.

Emilia Denkiewicz-Szczepaniak vil jeg takke for all hjelp, all støtte og for det beste året i mitt liv, ved å la meg komme på utveksling et år til det utrolige, praktfulle og vakre Toruń. Jeg vil også takke for at jeg fikk lov til å delta på seminaria magistrskie. Her lærte jeg uvurderlig mye.

Terje, deg vil jeg takke for ditt klare og sylskarpe sinn, ditt pågangsmot, din arbeidsmoral og ikke minst det vell av kunnskap som er i din besittelse og som du villig har delt. Det har smittet. Intellektuelt alibi er forresten alltid godt å ha. Takk igjen og igjen.

Gjengen på Blindern. Jentene Ingvild, Anna og Marthe. Gutta Ragnar, Amar og Kristoffer. For ikke å nevne Gunnar og Vegard. Og Geir selvfølgelig. Polen venter!

Peder, tusen hjertelig takk. Du vet hvorfor.

Min familie, og mamma spesielt, vil jeg også takke for alt. Og særlig Babcia og Dziadek for at de er som de er. Ta praca tež dla Was została napisana!

Stéphane og Vincent. Merci!

Kent og Jeppe også. Takk.

Alle sammen takker jeg for evnen til å holde særlig mitt sinn ved mot, og blikket på ballen (og målet). At jeg var treg i avspark er jeg ene og alene ansvarlig for. Men bedre sent enn aldri har jeg hørt. Måtte dette gå bra.

Oslo, 7. mai 2010,
Arvid Hygen

Innhold

<u>KAPITTEL 1. INNLEDNING</u>	<u>1</u>
TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
AVGRENSNINGER OG BEGRENSNINGER	2
POLSK HISTORIESKRIVING –	
NOEN OBSERVASJONER OM TRADISJONER OG PROBLEMER	4
METODISKE UTFORDRINGER OG BETRAKTNINGER	7
OPPGAVENS STRUKTUR	10
<u>KAPITTEL 2. POLEN, POLITIKK OG PIŁSUDSKI</u>	<u>12</u>
INNLEDNING	12
VERDENSKRIGEN I 1914-1918 –	
FALLET AV DE GAMLE MONARKIENE	13
FØRSTE VERDENSKRIG OG POLENS KAMP	15
POLITIKK OG POLEN I TIDEN FØR MAIKUPPET	19
PIŁSUDSKI – EN KORT BIOGRAFI	23
OPPSUMMERING	24
<u>KAPITTEL 3. MAIKUPPET – EN HISTORIE</u>	<u>26</u>
INNLEDNING	26
MAIKUPPET I 1926. KORT INTRODUKSJON	26
POLEN. VISJON OG REALITET	30
ET FORSØK PÅ EN SYNTSESE -	
DEN POLITISKE ARENA I POLEN FRAM TIL KUPPET I 1926	32
OPPSUMMERING – KUPPETS MÅL OG MENING	34
<u>KAPITTEL 4. EN HISTORIOGRAFISK ANALYSE – NEGATIVT</u>	<u>36</u>
INNLEDNING	36
ANDRZEJ GARLICKI. SUBTIL KRITIKER - METODISK SUVEREN	37
ANDRZEJ GARLICKI OG MAIKUPPET. VAR DET HELE FLAKS?	38
ANTONI CZUBIŃSKI. APOLOGIST FOR PRL?	55
ANTONI CZUBIŃSKI OG KRITIKKEN AV SANACJA –	
INNFØRING AV POST-MAISYSTEMET	56
OPPSUMMERING	61
<u>KAPITTEL 5. EN HISTORIOGRAFISK ANALYSE – POSITIVT</u>	<u>63</u>
INNLEDNING	63
VAR KUPPET EN NØDVENDIGHET? CISEK OM PIŁSUDSKI	64
WÓJCIK OM ZIUK. BARNDOMSMINNER OG REALITET	68
OPPSUMMERING	72
<u>KAPITTEL 6. ANDRE RØSTER. IDEALET OM OBJEKTIVITET</u>	<u>74</u>
INNLEDNING	74
WŁODZIMIERZ SULEJA. EN OBJEKTIV HISTORIESKRIVING?	74
SULEJA OM KUPPMAKEREN PIŁSUDSKI	75
TOMASZ NAŁĘCZ. MAIKUPPET - EN ANALYSE	82
OPPSUMMERING	85
<u>KAPITTEL 7. KONKLUSJON</u>	<u>87</u>

<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>94</u>
<u>FORKORTELSER OG OVERSETTELSER</u>	<u>101</u>
<u>POLITISKE PARTIER</u>	<u>102</u>

EN NOTE OM OVERSETTELSENE I OPPGAVEN:

Alle oversettelser i denne teksten er gjort av meg. Jeg står derfor alene ansvarlig for dets kvalitet og utforming, og tar fullt ansvar for enhver misforståelse, feiltolkning og annet som måtte framstå som uklart.

- Historię swoją piszcie sami, bo inaczej napiszą ją za was inni i źle -
- Skriv deres historie selv ellers risikerer dere å få den dårlig skrevet av andre -

*Józef Piłsudski*¹

¹ Szaniawski, Józef. *Marszałek Piłsudski w obronie Polski i Europy. (Marskalk Piłsudski som beskytter av Polen og Europa.)* Ex-Libris. Warszawa, 2008. Første side.

Kapittel 1.

Innledning

Tema og problemstilling

Józef Piłsudski ble fra 11. november 1918 den øverste leder for den gjenoppståtte Polen i både militær og sivil forstand. Han fikk tilnærmet diktatorisk makt. Hans liv ble presentert som en utrettelig og kompromissløs kamp for polsk frihet og uavhengighet. Hans stilling i mellomkrigstidens Polen kom utvilsomt til å være påvirket av denne brede anerkjennelsen og respekten hans kamp fikk i hans samtid. Hans stilling og status som den fremste av alle frihetens forkjempere i mellomkrigstidens Polen, kom til å gi ham like mange støttespillere som motstandere. Denne oppgaven vil i lengden av dette forsøke å forstå hvordan Józef Piłsudski blir forstått i den polske postkommunistiske faglitteraturen. Dette vil jeg gjøre ved å presentere og analysere et utvalg historikere. Hvordan vil jeg som utenforstående, objektiv observatør forstå den moderne faglitterære debatt omkring Józef Piłsudski sett i lys av et utvalg polske postkommunistiske historikere?

Teamet for denne masteroppgaven er derfor å presentere og analysere et utvalg av polske historikers presentasjoner av Józef Piłsudski med tanke på den enorme og brede enighet som rådde og i stor grad fortsatt rår med tanke på anerkjennelsen av ham som en viktig person. Det jeg vil prøve å forstå er hva historikerne derfor velger å fokusere på i sine forsøk på å skrive og presentere hans liv og virke i mellomkrigstiden. Å ta for seg hele hans liv overgår langt denne oppgavens størrelse. Oppgavens sammenbindende element vil derfor være maikuppet i 1926. Denne hendelsen, mer enn noen annen, viser at det finnes klare uenigheter i den faglitterære presentasjon og forståelse av ham.

Hovedproblemstilling vil derfor være å se på *hvordan Piłsudski blir presentert i polsk postkommunistisk litteratur, sett i lys av maikuppet i 1926*. Dette er et alt for omfattende tema og krever en presisering fra min side. Jeg har derfor valgt å fokusere på et utvalg av underproblemstillinger som sammen vil vise hvordan de ulike historikerne har forstått Piłsudski og maikuppet. Aller først vil det være naturlig å se på hva som var årsakene til at kuppet fant sted. *Hvordan så opptakten ut, hvorfor skjedde kuppet og hvordan forstås dette av*

dagens historikere? Her kommer det fram at særlig to hovedgrupper peker seg ut. På den ene siden står historikere som veier de mer generelle og ytre årsakene til kuppet tyngst. På den andre siden finner vi de som velger å forklare kuppet med interne og særegne polske forhold som årsak til kuppet. Det neste og meget omdiskuterte temaet er hvorvidt og i hvilken grad kuppet var planlagt fra Piłsudski og hans støttespilleres side. *Var kuppet en planlagt affære eller hendte det som en tilfeldighet?* Her er meningene delte i den grad at det finnes de som anser kuppet som en åpen og i stor grad planlagt maktovertagelse som led til piłsudskistenes ubestridte makt i mellomkrigstidens Polen og de som anser kuppet som et nødvendig steg for stabiliseringen av situasjonen i Polen. Her sentrerer debatten seg omkring legalitet opp mot stabilitet på den polske politiske arena. *Den siste problemstillingen er å se på konsekvensene av kuppet.* Her er det både positive og negative konsekvenser som framheves, avhengig av den generelle forståelsen av hendelsen. Inneforstått i dette er også en diskusjon om ordbruk. Dette bunner til syvende og sist ut i en semantisk debatt som fokuserer på om kuppet førte til et diktatur eller et autoritært styre eller om det ikke førte til noe annet enn en opprensning i den polske stat, som Sanacja-regimets² navn henspilte til. Tendensen er at jo mer negativ innstilt historikeren er i forhold til kuppet, jo mer tilbøyelig er historikeren til å bruke diktatur som betegnelse.

Avgrensninger og begrensninger

Når det gjelder den realhistoriske delen av oppgaven, vil denne sentrere seg rundt maikuppet i 1926. Selve kamphandlingene startet den 12. mai og varte like opp til 14. mai. Den formelle ende på presidentens og den sittende regjeringens styre skjedde først 15. mai. Utover dette vil jeg også i korte trekk inkludere opptakten i perioden før kuppet, som vil bestå i veldig generelle og kortfattede observasjoner omkring den politiske situasjonen, det polske samfunnet og Piłsudskis rolle i perioden før selve kuppet. Til slutt vil jeg, også i generelle vendinger, forklare, beskrive og analysere konsekvensene av kuppet. Hele denne delen vil naturlig bli begrenset av oppgavens hovedfokus, som er å se på den historiografiske debatten om maikuppets opptakt, mål og konsekvenser og Piłsudskis rolle i dette. Her er det ikke realhistorien som vil stå i senter, men snarere måten de ulike historikerne presenterer den på. Allikevel ser jeg nødt til å gi et generell riss av samtiden for på denne måten og kunne forstå

² Regimets navn, Sanacja, henviser til at regimet hadde som mål å sanere den polske stat og dets politiske system. For en mer inngående presentasjon av utgangspunktet og årsakene til denne opprensningen se: Zamoyski, Adam. *The Polish Way: A thousand-year history of the Poles and their culture*. John Murray. London, 1987: 341-343.

den historiografiske debatten bedre. Dette fører meg derfor videre til den historiografiske debatten.

Jeg har i denne oppgaven valgt å se bort fra polsk litteratur om emnet skrevet under det kommunistiske styret fordi emnet var tabubelagt under regimet³. Dette vil derfor omfatte historikere som har skrevet i Polen etter 1989 og fram til i dag. En åpen debatt omkring for eksempel Polens seier over bolsjevikenes forsøk på invasjon av Polen i årene 1919-1920 og Piłsudskis rolle som hjernen bak denne seieren⁴, er en av mange årsaker til at han som person ble forsøkt oversett av regimet⁵. Hovedfokuset i behandlingen av den historiografiske debatten vil derfor være på historikere som har skrevet om temaet etter kommunismens fall i Polen, for på denne måten å unngå sensurens påvirkning på presentasjon av stoffet, valg av tematikk og den selvfølgelige mangel på objektivitet som ofte, om ikke alltid, finner sted innenfor sensurens domene. Det er allikevel viktig å understreke at mange av de historikerne jeg har valgt å analysere, også skrev og virket under kommunistregimets tid. Dette er også gjort til et poeng i analysen hos noen av de utvalgte historikerne.

³ Regimet jeg henviser til, er PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa (Den Polske Folkerepublik) som ble dannet under Sovjetisk overoppsyn i 1944, og vedvarte til 1989, se Lukowski, Jerzy & Hubert Zawadzki. *A Concise History of Poland*. Cambridge University Press. Cambridge, 2006: 345-346.

⁴ Piłsudskis rolle i seieren er mye debattert. Davies, Norman, *God's Playground* prisgir mye av seieren til Piłsudskis evne som militær leder: 295. Anita J. Prazmowska, inntar en heller kjølig holdning i, *A History of Poland*: 164. Som øyenvitne til hendelsene illustrerer den britiske ambassadør til Polen, Lord D'Abernon seieren som et samarbeidsprosjekt mellom Piłsudski og general Weygand (fransk militær rådgiver), i Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005: 297. Uavhengig av dette var det en klar oppfatning i mellomkrigstidens Polen om at seieren skulle krediteres Piłsudski som øverstkommanderende for den polske hær. Se særlig Stachura, Peter D. *Poland, 1918–1945: An Interpretive and Documentary History of the Second Republic*. Routledge. London & New York, 2004: 33-34, for en mer inngående presentasjon av dette.

⁵ Det fant allikevel sted en revisjon av dette synet på 1970-tallet i polsk historiografi. Andrzej Garlicki har fått mye av æren for dette. Han var selv en historiker som fulgte regimets retningslinjer for ”korrekt” historieskrivning, men fant allikevel rom for en revisjon av synet på Piłsudski innenfor rammene for hva som ble godtatt av statssensuren. Piłsudski ble igjen et tema, men ikke alle aspekter ved hans virke var godtatt. Fokus på hans sosialistiske fortid og mangelen på støtte til demokratiske styreformere ble framhevet. Hans rolle som ”landsfader” og arg antikommunist iblandet hans sterke patriotisme/nasjonalisme (som ofte brøt med regimets versjon av patriotisme/nasjonalisme) ble forsøkt oversett eller skjult. For en inngående presentasjon av akkurat denne tematikken for perioden fram til 1980, se særlig Władysław. "Z Drugą Rzeczpospolitą na plecach. Postać Józefa Piłsudskiego w prasie i propagandzie PRL do 1980 roku" ("Med den andre polske republikk på ryggen. Personen Józef Piłsudski i presse og i kommunistregimets (PRLs) propaganda fram til 1980"), i Jabłonowski, Marek & Elżbieta Kossewska (red.). *Piłsudski na łamach i w opiniach prasy polskiej 1918–1989 (synet på Piłsudski i den polske presse, 1918–1989)*. Oficyna Wydawnicza ASPRA–JR & Universitetet i Warszawa. Warszawa, 2005. For perioden fra 1980 og fram til fallet av kommunistregimet i 1989 derimot, kan jeg nevne Żuławnik, Małgorzata & Mariusz Żuławnik. "Powrót na łamy. Józef Piłsudski w prasie oficjalnej i podziemnej 1980–1989 („Tilbake i avisene: Józef Piłsudski i både den offisielle og undergrunnspressen, 1980–1989"), i Jabłonowski, Marek & Elżbieta Kossewska (red.). *Piłsudski na łamach i w opiniach prasy polskiej 1918–1989 (synet på Piłsudski i den polske presse, 1918–1989)*. Oficyna Wydawnicza ASPRA–JR & Universitetet i Warszawa. Warszawa, 2005.

Polsk historieskriving – noen observasjoner om tradisjoner og problemer

Denne oppgaven har forsøkt å inkludere et bredest mulig utvalg av historikere, som også er ment å være mest mulig representativ i forhold til den historiografiske debatten. Det er allikevel viktig å klargjøre en del punkter med tanke på situasjonen innen historieskriving i Polen.

Først og fremst vil jeg ta for meg arven fra kommunistregimet. Det er i min forståelse absolutt grunn til å anta av et flertall av de historikerne som startet sin karriere i Polen under kommunistregimet på et eller annet tidspunkt måtte bøye seg for sensur fra regimets side. Det er videre også grunn til å hevde at dette kan ha påvirket deres senere forfatterskap. Særlig vil dette være noe jeg kommer til å være meg bevisst i forhold til historikere som i større eller mindre grad var støttespillere av regimet. Her vil det mest naturlige punkt være å se på om de var medlemmer av kommunistpartiet⁶. Flere av historikerne på min liste var både medlemmer og i noen tilfeller også støttespillere og apologister for regimet.⁷ I hvilken grad dette har påvirket forfatterskap i forhold til valg av fokus, konklusjoner og i forhold til ordbruken er vanskelig å stadfeste, men det framstår som sannsynlig at de historikerne som var medlemmer av PZPR, og som jeg har valgt å analysere, i stor grad kommer til de da samme slutningene. Ofte er dette i kontinuasjon av hva de presenterte i sitt forfatterskap også under kommunistregimets tid.⁸

Et annet viktig moment som jeg også mener trenger ytterligere forklaring, er utviklingen av en kultus rundt Józef Piłsudski. Den kulten ble gjennomgående utviklet i løpet av mellomkrigstiden og baserte seg hovedsakelig på Piłsudski viktige rolle i dannelsen av den andre polske republikk.⁹ Dette gjaldt like mye på offentlig og statlige plan, etter kuppet i 1926, som i militæret. Piłsudskis enorme status innen militære kretser, har også i stor grad

⁶ Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR), som på norsk blir Det forente polske arbeiderparti.

⁷ Her tenker jeg særlig på Andrzej Garlicki, Tomaz Nałęcz og Antoni Czubiński som alle var medlemmer av PZPR. Særlig Czubiński skal i senere år ha vært en framtreddende apologist for det kommunistiske regimet, like opp til sin død i 2003.

⁸ Jeg vil her understreke at en komparativ analyse av endringene i forfatterskapet til historikere som både skrev under og etter kommunistregimet om Piłsudski, kunne vært interessant å inkludere. Dette faller allikevel utenfor rammene av denne oppgaven, og ville samtidig ha vært for omfattende til å ta med i denne oppgaven.

⁹ For mer om dette, se særlig Hein-Kircher, Heidi. *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926-1939. (Piłsudskikulten og dets viktighet for den polske staten 1926-1939)* Neriton. Warszawa, 2008 og Cichoracki, Piotr. *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918-1939. (Legenden og politikken. Utviklingen av Józef Piłsudskis bilde i den polske kollektive bevissthet i årene 1918-1939)* Księgarnia Akademicka. Kraków, 2005.

påvirket hans stilling i samfunnet.¹⁰ Dette er en kult som har levd et eget liv og blitt holdt i hevd også under kommunismen, selv om dette ikke var godtatt fra kommunistregimets side. Det virker sannsynlig at regimets valg om å gjøre Piłsudski til et tabuemne, styrket denne kulten ytterligere. Og like mye som det er historikere som etterfulgte regimets sensurkrav var det også en rekke som ser ut til å ha hatt et ønske om å opprettholde kulten rundt Piłsudski, og på denne måten framheve hans positive sider, mer enn negative. Det framstår som en reaksjon til regimets forsøk på å overse Piłsudskis rolle.¹¹ Det er derfor også en rekke historikere som ser ut til å ha et ønske om å opprettholde og styrke kulten rundt og minnet om Piłsudski, ved å framheve hans positive sider. Dette står da i en opplagt kontrast til de som opprettholdt og til dels fortsatt opprettholder linjen fra kommunistregimets tid. Det er også i komparasjonen mellom særlig disse to gruppene at jeg har kommet fram til interessante slutninger.

Videre finnes det også en rekke historikere som forsøker å skrive mer objektivt funderte framstillinger av Piłsudski. Dette er også en gruppe jeg forsøker å analysere og de ser ut til å være i mindretall i forhold til de to foregående gruppene. Som følge av dette virker det sannsynlig å kunne anta at historieskrivingen generelt framviser en stor grad av politiske undertoner. Det virker sannsynlig at polsk historieskriving fortsatt er og sannsynligvis vil være dypt politisert og splittet. Denne arven fra mellomkrigstiden (kulten rundt Piłsudski), videre påvirket av kommunistregimet (da emnet var tabu), ser ut til å ha hatt enorm innvirkning på polsk historieskriving. Dette er også noe denne oppgaven forsøker å behandle, sett i lys av debatten omkring maikuppet.

Et annet punkt er å se på betydningen eller viktigheten av historie. Polen og det polske folk har gjennom mange år måttet lene seg til andre prinsipper omkring dannelsen av nasjonal identitet enn nasjoner som har hatt større frihet rundt dette. Her mener jeg at fordi polakker

¹⁰ Han var kommandanten fra legionene, Naczelnny Wódz, som på norsk tilsvarer øverstkommanderende for hæren, han var Naczelnik Państwa, øverste statsleder, og Perwszy Marszałek Polski, den polske førstemarskalk. Ingen annen person kunne framvise en så bred ansamling av de høyeste og mest respekterte posisjoner i samfunnet og militære kretser på en og samme tid, og i en og samme person. Dette la hovedgrunnlaget for særlig det militære dimensjonen i kulten rundt ham. Det er samtidig også viktig å påpeke at forsvarets status i det polske samfunnet i mellomkrigstiden var enorm, så det er sannsynlig at denne militære dimensjonen også påvirket hans status i samfunnet generelt. For mer om dette, se Cichoracki, Piotr. *"Z nami jest On". Kult Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wojsku Polskim w latach 1926-1939. ("Han er med oss". Kulten rundt Józef Piłsudski i Den polske hæren i årene 1926-1939.)* Wydawnictwo Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2001.

¹¹ For mer om opprettholdelsen av myten omkring Piłsudski, i forhold til kulten rundt ham, se Hauser, Przemysław. "Mit Józefa Piłsudskiego. Narodziny i Trwanie Legendy" („Myten Józef Piłsudski, legendens begynnelse og kontinuitet”), i Trzeciakowski, Lech & Przemysław Matusik (red.). *Dzieje polityczne, kultura, biografistyka: studia z historii XIX i XX wieku ofiarowane prof. Zbigniewowi Dworeckiemu.* Instytut Historii UAM - Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań, 2002.

var under herredømmet til overnasjonale, multietniske og kulturelle stater som Østerrike-Ungarn og Russland måtte de i større grad ty til undergrunnsvirksomhet, der litterære tekster som romaner og dikt, har vært en viktig del av identitetsdannelsen. Over mange år (særlig i årene 1795-1918) kunne man ikke åpent definere seg som polakk i fare for å bli forfulgt av myndighetene. Dette gjaldt særlig i områdene som falt innenfor den russiske og tyske delingssonen. Med andre ord har den historiske bevissthet og det historiske minnet hatt stor betydning for den polske nasjon. Samtidig som historien ble den søylen som nasjonen lenet seg til i tanken om at en polsk stat atter en gang skulle gjenoppstå, har den også påvirket enkeltmenneskers måte å føre frihetskampen på. Minnet om enkeltpersoner og deres rolle har hatt stor betydning i det polske samfunnet. Eksempler på dette er Tadeusz Kościuszko og hans kamper mot russerne like før andre deling i 1792.¹² Et annet eksempel er Dąbrowski og hans polske hær som kjempet på Napoleons side.¹³ Piłsudski er en liknende historisk personlighet som passer inn i historien om den polske frihetskampen.

Jeg vil til slutt presisere at det under kommunistregimets tid fantes et nostalgisk savn i forhold til mellomkrigstidens Polen. Det ble sett tilbake på den relative frihet og selvstendighet som fantes på den tiden. Det er grunn til å hevde at denne nostalgien ble både opprettholdt og til og med styrket fram til fallet av regimet. At republikken som oppsto etter at kommunisttiden var over, tok navnet, Dne tredje polske republikk, viser også klart hvilken arv de mente de tok etter. Og den andre polske republikk ble utvilsomt, på godt og vondt, dominert av Józef Piłsudski. Og videre at debatten omkring Józef Piłsudski ble først forsøkt oversett og senere ble forvridd som følge av sensuren fra kommunisttiden.¹⁴ Det framstår som at det er blitt mer og mer viktig å velge side i den moderne historiske debatt omkring Piłsudski i Polen. Han er og forblir en meget viktig historisk aktør, men hans plass i den polske Pantheon av helter blir stadig utfordret, diskutert og kritisert. Oppgaven vil forsøke å ta for seg blant annet denne problematikken.

¹² Mer om krigen mellom Polen og Russland i denne perioden og opprøret ledet av Kościuszko i 1794, se Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 259-260 & 262-268.

¹³ Den samme Dąbrowski som tekststen i den polska nasjonalsangen henviser til. For mer om Dąbrowski, se Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 277.

¹⁴ For mer om dette, se for eksempel Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007:250, Davies, Norman. *Heart of Europe. The Past in Poland's Present*. Oxford University Press. Oxford, 2001: 131, samt i Tomaszewski, Jerzy & Zbigniew Landau. *Polska w Europie i świecie 1918-1939. (Polen i Europa og i verden 1918-1939)* Wydawnictwo TRIO. Warszawa, 2005: 121.

Metodiske utfordringer og betraktninger

Oppgavens største metodiske element er på hvilken måte jeg har gjennomført utvalget av historikerne som blir presentert og analysert i denne oppgaven. Dette har vært den største utfordringen for meg siden det til dags dato ikke er blitt gjort noen studier på dette området i Polen. Det finnes, etter min forståelse, ingen fullstendige studier fokuserende på bibliografien omhandlende Józef Piłsudski. For meg framsto dette som et stort problem og jeg har brukt mye tid på å gjennomføre og finne et best mulig utvalg av historikere som jeg mener på en god måte kan vise bredden i presentasjonene omkring Piłsudski sett i lys av maikuppet.

Hovedfundamentet i denne delen av oppgaven har utvilsomt vært mitt bibliografiske studie. Jeg har i så henseende gått igjennom og registrert hvor hyppig de ulike historikerne er blitt inkludert i de mest omfattende bibliografiene og deretter gjort et utvalg på basis av dette. Bibliografiene jeg har valgt å inkludere, er de mest omfattende jeg har kunnet oppdrive. Det er i disse bibliografiske listene at jeg har gått igjennom og registrert hyppigheten til, eller mangel på det, hos historikere som har skrevet om mellomkrigstiden, Piłsudski og maikuppet i sitt forfatterskap. Særlig viktig i denne prosessen har bibliografiene i henholdsvis Ryszard Świątek's bok *"Lodowa Ściana"*¹⁵, Andrzej Garlickis *"Józef Piłsudski 1867-1935"*¹⁶ samt Waław Jędrzejewicz og Janusz Ciseks *"Kalendarium Życia Józefa Piłsudskiego"*¹⁷. Alle inneholder de omfattende bibliografier som teller hundrevis av titler inkludert særlig faglitteratur gitt ut etter fallet av kommunistregimet. Her har jeg gjennomført grovutvalget i min seleksjon. Jeg har supplert disse ytterligere med bibliografiene i særlig standardverket til Czesław Brzoza og Andrzej Sowa, *"Historia Polski 1918-1945"*¹⁸, Antoni Czubińskis siste generelle verk *"Historia Polski XX Wieku"*¹⁹ og Jerzy Tomaszewski og Zbigniew Landaus oppslagsverk *"Polska w Europie i świecie 1918-1939"*²⁰. Utover dette vil jeg også nevne at bibliografiene i *"Gods Playground"*²¹ av Norman Davies., samt Jerzy Lukowski og Hubert

¹⁵ Świątek, Ryszard. *Lodowa Ściana : sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904-1918*. PLATAN. Kraków, 1998.

¹⁶ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski: 1867-1935*. Czytelnik. Warszawa, 1990. Dette er tredje utgave av originalen fra 1988, med utfyllende bibliografi inkludert.

¹⁷ Jędrzejewicz, Waław & Janusz Cisek. *Kalendarium Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, Tom 4*. Wydawnictwo LTW. Kraków, 2007.

¹⁸ Brzoza, Czesław & Andrzej Leon Sowa. *Historia Polski 1918-1945*. Wydawnictwo Literackie. Kraków, 2006.

¹⁹ Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007.

²⁰ Tomaszewski, Jerzy & Zbigniew Landau. *Polska w Europie i świecie 1918-1939. (Polen i Europa og i verden 1918-1939)* Wydawnictwo TRIO. Warszawa, 2005.

²¹ Davies, Norman. *God s Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005.

Zawadskis ” *A Concise History of Poland*”²², er blitt grundig gjennomgått og benyttet. Disse utgjør alle fundamentet for utvalget av historikere. De gir en bred representasjon av historikere som har beskjeftiget seg med hva denne oppgaven omhandler. Dette har lagt grunnlaget for utvalget jeg har inkludert i oppgaven.

Aller først gjorde jeg et utvalg av historikere som har skrevet etter fallet av kommunistregimet. Dette var første utvelgelseskriterium. Det er en rekke framtreddende historikere som under regimets tid, både i og utenfor Polen, skrev om temaer som omhandlet Piłsudski men som etter fallet har valgt å gå andre veier. Disse er ikke tatt med i mine analyser.²³ Det neste og mer naturlige kriterium for meg er å se på postkommunistiske historikere som har beskjeftiget seg med mellomkrigstiden som hovedtema. I lengden av dette har det også vært viktig for meg at de har behandlet Józef Piłsudski i sitt forfatterskap. Og listen over postkommunistiske historikere som har skrevet om mellomkrigstiden, som har gjort omfattende studier av Józef Piłsudski og som i lengden av dette også har behandlet maikuppet, er omfattende. De mest framtreddende, ifølge min utvelgelse, velger jeg å liste opp i alfabetisk rekkefølge. Józef Barański, Andrzej Chojnowski, *Janusz Cisek*, *Antoni Czubiński*, Juliusz Ludwig Englert, *Andrzej Garlicki*, Włodzimierz Kalicki, Lech Maliszewski, Zenon Janusz Michalski, *Tomasz Nałęcz*, Andrzej Nowak, Grzegorz Nowik, Antoni Połozżyński, Mieczysław Pruszyński, Jan Rećko, *Włodzimierz Suleja*, Józef Szaniawski, Bohdan Urbankowski og *Zbigniew Wójcik*.

Ut ifra denne listen har jeg forsøkt å velge historikere som har valgt å fokusere på henholdsvis negative elementer og positive elementer ved Piłsudskis styre. På denne måten kan jeg på klarest mulig måte vise forskjellene i måten å presentere Piłsudski og maikuppet på. Jeg har som en tredje gruppe også forsøkt å inkludere historikere som framstår som mer moderate og som framhever at de forsøker å forholde seg til stoffet mest mulig objektivt. I denne siste delen av utvelgelsesprosessen var det mest tyngende kravet fra min side, at de hadde tatt for seg Piłsudski i sitt forfatterskap og at deres framstillinger hadde tatt for seg maikuppet på en grundig måte. Etter å ha gått igjennom deres forfatterskap, er det særlig 6 historikere som peker seg ut.

²² Lukowski, Jerzy & Hubert Zawadzki. *A Concise History of Poland*. Cambridge University Press. Cambridge, 2006.

²³ Historikere som Andrzej Ajnenkiel, Waław Jędrzejewicz, Jędrzej Giertych, Daria Nałęcz eller Andrzej Micewski peker seg ut. En sammenlikning mellom særlig Jędrzejewicz og Giertych kunne vært givende, da ene var en åpen støttespiller og kollega av Piłsudski (Jędrzejewicz) og der den andre støttet Endecjas sak og var åpent imot Piłsudski. Og begge skrev de sine bøker i eksil fra det rådende kommunistregimet. Grunnet oppgavens begrensninger har jeg måttet se meg nødt til ikke å inkludere dette.

De som framstår som mer negative i sine presentasjoner, er særlig Andrzej Garlicki og Antoni Czubiński. Begge var tidligere medlemmer av PZPR, begge har de gjennomgående beskjeftiget seg med Józef Piłsudski og mellomkrigstiden som hovedtema og begge framstår de som kritikere av styret til Piłsudski. Her virker det sannsynlig at de i stor grad opprettholder slutningene de kom fram til da de skrev under sensurens tid. Særlig Garlicki har framhevet at han har forsøkt å rive seg ut av sensurens klør etter at regimet falt, men det ser ut til at han ikke helt lykkes.

I gruppen av de som ser ut til å ha mer positive presentasjoner rundt Piłsudski og hans styre, peker særlig Janusz Cisek og Zbigniew Wójcik seg ut. Cisek skjuler ikke sine sympatier for Piłsudski og anser ham som en av de viktigste historiske personligheter i polsk historie. Dette kommer også klart fram i hans forfatterskap. Wójcik på sin side presenterer åpenlyst sin enorme respekt for Piłsudski. Denne respekten kan komme av at hans far var en av Piłsudskis private livvakter. Dette ga dem en unik mulighet til å være en del av den absolutt nærmeste kretsen til Piłsudski. Dette kommer også fram i Wójciks forfatterskap. Sammen er de representanter for den gruppen av historikere som tar Piłsudskis storhet for a priori sant. Det framstår som at de anser sin oppgave å holde hans navn og ettermæle rent.

De to siste forfatterne har jeg valgt av to ulike, men viktige grunner. Włodzimierz Suleja er den først jeg har valgt å ta for meg i forhold til den tredje gruppen. Han har satt seg som mål å skrive en så objektiv biografi som mulig om Piłsudski. Det interessante med ham vil være å se på hvordan han, med dette målet for øyet, presenterer Piłsudski og kuppet. Og deretter hvordan denne presentasjonen holder mål i forhold til de to foregående gruppene. Den andre historikeren jeg har valgt å analysere i denne delen av oppgaven, er Tomaz Nałęcz. Han var også medlem av kommunistpartiet i regimets tid, men hans forfatterskap tyder på en mann, som på tross av sin fortid, faktisk i stor grad presenterer Piłsudski uten altfor standhaftig å "velge side". Det ser ut til at hans framstillinger gir et mye mer upersonlig men samtidig mer objektivt bilde av Piłsudski og hans styre. I så henseende ser det ut til at Suleja og Nałęcz faller utenfor de to foregående gruppene. Deres forfatterskap skaper en bredere forståelse av Piłsudski og maikuppet.

Oppgavens struktur

Siden hovedfokuset i denne oppgaven vil være forfatterskapet til et utvalg historikere vil analysene av disse historikerne være det mest naturlige elementet å fokusere på. Dette vil være å drøfte faglitteraturens fokus på Piłsudskis deltakelse i kuppet, kuppmakernes mål og de overordnede konsekvensene av kuppet, satt i forhold til spørsmålene jeg har stilt i begynnelsen. Her kan det være fruktbart å se på hvordan de ulike historikerne impliserer, eller ikke impliserer Piłsudski i de mer negative effektene av kuppet. Det vil allikevel være umulig å analysere de respektive presentasjoner uten å ha fått et minimum av bakgrunnsinformasjon omkring realhistorisk emner i utvalg. Noe som vil bli gjort i kapittel 2 og 3 av denne oppgaven.

Aller først, i kapittel 2, anser jeg det som viktig å gi en innføring i historien omkring dannelsen av den andre polske republikk.. Den åpner med en kort introduksjon av opptakten til dannelsen av republikken, og inkluderer i stor grad Piłsudskis deltakelse i disse hendelsene. Videre ser jeg som nødvendig å gi et innblikk i den politiske situasjonen i Polen i denne perioden. Dette er en av de viktigste elementene, da denne delen etablerer hovedfundamentet for forståelsen av de handlinger Piłsudski valgte å gjennomføre. Til sist vil dette kapittelet også gi en kort og konsis biografiske beskrivelse av Piłsudskis liv fram til første verdenskrig. Det var i denne perioden at legendene og mytene omkring hans liv ble hentet fra. En historie som ga ham en utrolig spesiell stilling i Polen i mellomkrigstiden.

Kapittel 3 er et introduksjonskapittel omkring maikuppet. Uten en kort innføring i hva som skjedde i de skjebnesvangre dagene i mai 1926, vil det være meningsløst å analysere forfatterskapet til de utvalgte historikerne. Dette kapittelet vil derfor forsøke å gi en innføring i og en bredere forståelse omkring maikuppet som helhet. Detaljene rundt opptakt, mål, hendelsesforløp og konsekvenser vil her bli gjort så kort og presist som mulig. Dette kapittelet samt kapittel 2 er begge ment å være et historiske henvisningskapitler i mine analyser av de ulike forfatterskapene. Dette er gjort for å unngå altfor mange gjentakelser i en forholdsvis komplisert historisk periode i europeisk historie. De neste tre kapitlene vil deretter i tur og orden presentere og analysere de utvalgte historikernes forfatterskap, og med fokus på maikuppet.

Kapittel 4 er en analyse av to historikere hvis forfatterskap framstår som negativt fokuserende ovenfor Piłsudski og maikuppet. Andrzej Garlicki og Antoni Czubińkis

forfatterskap vil bli grundig analysert i forhold til valg av fokus, deres presentasjon av kuppet samt deres vurderinger av konsekvensene kuppet hadde. Det virker sannsynlig at deres forfatterskap har blitt påvirket av deres fortid i kommunistregimet. Dette er også noe jeg vil forsøke å vise i dette kapittelet.

Kapittel 5 tar for seg de to historikere som framstår som representanter for gruppen som fokuserer på positive sider ved Piłsudski. Janusz Cisek og Zbigniew Wójcik er begge gode eksempler på denne gruppen. Den ene sympatiserer åpent med Piłsudski og følger opp arven etter kulten rundt Piłsudski, og som kan føres helt tilbake til mellomkrigstiden. Wójcik på sin side var i ung alder en del av den nærmeste gruppen rundt Piłsudski og legger ikke skjule på at han har enorm respekt for Piłsudski. De viser begge at det også finnes faghistorikere som i sitt forfatterskap velger å overse de negative elementene ved Piłsudski i større eller mindre grad.

I kapittel 6 presenterer og analyserer jeg forfatterskapet til henholdsvis Włodzimierz Suleja og Tomasz Nałęcz. De representerer to ulike forfatterskap, men utgjør samtidig unntakene med tanke på de to foregående gruppene. Jeg vil i kapittelet forsøke å vise hva som er årsaken til at jeg velger å behandle dem separat og inkludere dem i oppgaven. Suleja definerer sitt mål som objektivitet og understreker den politiserte og ladede debatten som blant annet har vært framtrædende med tanke på Piłsudski. Hans presentasjon av maikuppet antyder at han ikke helt lykkes med så være objektiv, men hans ideer er både interessante, gode og til en viss grad nytenkende. Nałęcz på sin side, ser ut til å oppfylle Sulejas mål mer enn noen annen. På tross av sin fortid i kommunistpartiet, er hans forfatterskap allikevel en av de mest interessante og nytenkende. Samtidig ser det ut til at hans slutninger til en viss grad blir påvirket av hans kommunistiske fortid. Men hans forfatterskap viser mange nye sider ved Piłsudski og går i større grad utenfor de etablerte grensene.

Kapittel 7 utgjør det siste kapittelet. Her vil jeg forsøke å se på hvilke tanker jeg har gjort meg opp i forhold til analysene av de respektive forfatterskap. Jeg vil binde dette kapittelet opp mot problemstillingene jeg definerte i innledningen, sette de seks utvalgte historikernes forfatterskap opp mot disse problemstillingene og spørsmålene og til slutt se på hvilke konklusjoner vi kan trekke fra dette.

Kapittel 2.

Polen, politikk og Piłsudski.

Innledning

Dette kapittelet er ment å gi et historisk bakteppe og introduksjon til de viktigste hendelsene i denne oppgaven. Kapittelet vil først forklare hva som skjedde i dannelsen av den andre polske republikk²⁴. Deretter vil den gi en kortfattet innføring i det ekstremt mangesidige og kompliserte politiske landskap og system som fantes i mellomkrigstidens Polen. Til slutt har jeg valgt å inkludere en kort, men informativ biografi om Piłsudski.

Jeg vil derfor først beskrive de historiske prosessene som fant sted i den perioden som er blitt betegnet som dannelsesfasen i det gjenoppståtte Polen, og da med særlig vekt på første verdenskrig. Hensikten med kapittelet er å kortfattet beskrive hva som skjedde i disse historiske prosessene som førte til at dannelsen kunne finne sted. Jeg vil forsøke å gi en innføring i hvilke personer som var viktige i denne perioden for på denne måten å gi en økt og bredere forståelse av opptakten til de senere hendelser, og da særlig maikuppet. Maikuppet av 1926 kan ikke fullt forstås uten at en historisk bakgrunn blir gitt. De samme personene som var involvert i dannelsesprosessen, finner vi igjen i kuppet. I første omgang er det særlig Piłsudski og Dmowski jeg her tenker på. Det er klart at mange andre, minst like viktige, personer var med i denne første fasen. Men dette har jeg allikevel valgt å ikke ta for meg i alt for stor grad. Den historiske delen av dette innførings- og bakgrunnskapittelet er ment å gi en økt forståelse av hva som førte til at Piłsudski oppnådde den enorme grad av respekt han hadde i løpet av sin politiske karriere i den andre polske republikk. Den første verdenskrigen og dens innvirkning på dannelsen av Polen er viktig i forståelsen av hva som ga Piłsudski det særegne grad av respekt når maikuppet fant sted.

Andre del av dette bakgrunnskapittelet er ment å gi en presentasjon av det politiske system og struktur, særlig opp mot kuppet i 1926. Den kommer naturlig i lengden av den historiske presentasjonen av dannelsen til den andre polske republikk. Her er hovedpoenget

²⁴ Med den andre polske republikk henviser jeg til den polske staten som ble dannet i 1918 og som eksisterte fram til utbruddet av andre verdenskrig i 1939. Den første republikken omfatter det polsk-litauiske samveldet som ble dannet ved unionen i Lublin i 1569 og besto til den tredje delingen i 1795 (de foregående delingene fant sted h.h.v. i 1772 og 1793). Den politiske doktrinen i samveldet definerte staten som en republikk med kongelig presidentskap under mottoet *Rex regnat et non gubernat* (Kongen regjerer, men leder ikke).

mitt at dannelsesprosessen av republikken i løpet av første verdenskrig hadde en framtreddende rolle i hvordan det politiske systemet i Polen utviklet seg etter at uavhengighet var tilkjempet. Historien om det polske politiske system i mellomkrigstiden er altfor omfattende, komplisert og brokete til å kunne presenteres kort, konsist og enkelt. Jeg har derfor valgt å ta noen forenknelde grep, der jeg snarere snakker om det politiske kartet i termene høyre, sentrum og venstre. Innenfor disse tre gruppene vil jeg deretter gi noen korte presentasjoner av et utvalg politiske partier som i denne perioden framstår som de ledende, største og/eller mest innflytelsesrike.

Avslutningsvis har jeg valgt å inkludere Adam Zamoyskis briljante presentasjon av Piłsudskis liv²⁵ fram til Polen atter gjenoppsto på kartet i kjølvannet av første verdenskrig. Dette har jeg valgt å gjøre for å kunne gi en forøket og bredere forståelse av hvilken mann Piłsudski må ha vært for den polske sak. Hans viktige stilling i etterkant av republikkens dannelse mener jeg kan direkte knyttes til mange av elementene som Zamoyski har valgt å inkludere. Han framstår, og framsto, helt klart i samtiden, som en mann hvis kamp for et fritt, uavhengig og autonomt Polen både var kompromissløs og manende til respekt fra likeså venn som fiende. Han ble, som Zamoyski og mange historikere med ham, ansett som det levde symbolet og eksempelet på kampen for uavhengighet.

Kapittelet er i så henseende ment å vise hvordan Piłsudski kom til å nyte en spesiell grad av respekt i sin samtid, parallelt med å beskrive det politiske rammeverket som Piłsudski virket innenfor og til slutt henviser til en forkortet, men meget informativ presentasjon av Piłsudskis liv fram til Polen atter gjenoppsto.

Verdenskrigen i 1914-1918 - fallet av de gamle monarkiene

Da første verdenskrig endte 11. november 1918 fulgte en tid med politisk ustabilitet og territoriell om- og restrukturering. 4 år med krig hadde utarmet det europeiske kontinent og seiersmaktene ønsket et oppgjør. En altomfattende tanke var at dette ikke skulle kunne skje igjen. Men det var klare forskjeller hos de seirende makter omkring hvordan dette skulle oppnås. USA, representert av Woodrow Wilson, hadde en mer generell tanke om å skape en

²⁵ I innledningen til Zamoyski, Adam. *Warsaw 1920, Lenin's Failed Conquest of Europe*. Harper Press. London, 2008. Denne boken tar for øvrig for seg en annen viktig hendelse i mellomkrigstiden, gjennom krigen mellom bolsjevikene og polakkene i årene 1918-1920. For en annen og mer detaljert presentasjon av denne krigen, se Davies, Norman. *White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War 1919-20*. Pimlico. London, 2003.

verdensorden som skulle garantere fred for all tid. Wilsons 14 punkter åpnet blant annet for dannelsen av Folkeforbundet (FF) som skulle være et felles plattform for alle verdens nasjoner, der problemer skulle løses i diplomatiske og fredelige former.²⁶

Når det gjaldt Polen var det også klart ulike holdninger fra de tre viktigste seiersmaktene. USA hadde allerede, gjennom Wilsons 13. punkt²⁷, framstått som støttespiller for et gjenoppstått Polen. Dette kom til å spille en gradvis mindre rolle da USAs engasjement utover på 20-tallet hovedsakelig omfattet økonomisk støtte. Det var særlig Frankrike som rent ble ansett for å være beste potensielle alliansepartner.²⁸ Frankrike hadde klare ambisjoner om å binde de nydannede sentral- og øst-europeiske statene i et alliansesystem som skulle være motvekt mot Tyskland. Denne *Cordon Sanitaire* skulle dannes ved å knytte allianser med disse statene, og da særlig Polen og Tsjekkoslovakia.²⁹ Med andre ord kom Frankrike til å bli en av Polens viktigste støttespillere i denne perioden, og utgjorde en stor del av Polens sikkerhetsnettverk utenrikspolitisk³⁰. Storbritannia på sin side hadde liten interesse av Sentral- og Øst-Europa i sin helhet.³¹ Lloyd George var dermed en motstander av fransk politikk i dette området og la samtidig ikke skjul på sin manglende støtte særlig til Polen.³²

²⁶ At Senatet i USA til slutt valgte å holde seg utenfor denne organisasjonen svekket i stor grad dets overnasjonale målsetning og skyldes i stor grad USAs ønske om igjen å kjøre en utenrikspolitisk linje fundert på isolasjonisme. Dette var en linje som hadde vært framtrødende i amerikansk utenrikspolitikk over mange år. I forhold til mellomkrigstiden ble dette i stor grad opprettholdt fram til 1938-1939 med en overordnet logikk om at Europa selv måtte håndtere den økende ikke-demokratiske fascistiske/nazistiske bølge som sveipet Europa på 30-tallet. Sovjets styrkende stilling i disse årene falt også inn i denne bølgen selv om dette ideologisk sett hørte inn under kommunismen.

²⁷ Det 13de punktet stipulerte at et fritt og uavhengig Polen skulle gjenopprettes. Landet skulle være sterkt, for å kunne inneha en stabiliserende effekt på området og samtidig ha kystlinje ved Østersjøen. Dette er for øvrig et krav som førte til konflikter med Tyskland. Danzig (Gdańsk) ble omgjort til fristad under FFs kontroll. En tynn stripe land mellom Danzig og Tyskland ble tilkjenegitt Polen, gjerne kalt den polske korridor. For det 13de punkts ordlyd, se Dziewanowski, Marian K. *Poland in the 20th century*. Columbia University Press. New York, 1977: 72.

²⁸ Ifølge Anita Prazmowska var Frankrikes politikk i forhold til Øst og Sentral-Europa under Fredskonferansen i Paris delt mellom et ønske om å intervensere i den russiske borgerkrigen (da dets utfall fortsatt var usikker) og på den andre siden å støtte oppbyggingen av særlig Polen og Tsjekkoslovakia. Prazmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004: 163-164.

²⁹ Prazmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004: 164.

³⁰ En politisk avtale ble signert mellom Polen og Frankrike i 1921. Denne inneholdt også en militær klausul som ga garanti for gjensidig støtte ved et eventuelt angrep fra Tyskland. Dette ble fra polsk side tolket som en full militær allianse mens den fra fransk side ble tolket som en allianse med klare forbehold og begrensninger. For mer om dette se Prazmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004: 171.

³¹ Deres fokus lå naturlig nok mer på opprettholdelse og sikring av det Britiske Imperiet. Prazmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004: 163.

³² Han skal ved en anledning ha ytret at Polen var ”a historic failure” which had ”won her freedom not by her own exertions but by the blood of others”. For disse og flere andre av Lloyd Georges ytringer med tanke på det gjenoppståtte Polen, se Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005: 291.

Tre nasjoner var spesielt utsatt i denne perioden: Tyskland ble beskyldt for å ha startet krigen og satt i stor grad igjen som den største taperen. Østerrike-Ungarn (Ø-U) opphørte å eksistere og Habsburgernes dominans i Sentral- og Øst-Europa forsvant. Russland hadde allerede før krigens slutt endt opp i revolusjon med påfølgende borgerkrig. Tre av Europas mest dominerende monarkier var satt ut av spill og åpnet dermed et maktvakuum som fort skulle fylles.

Særlig var dette gjeldende for Sentral- og Øst-Europa, der disse monarkienes dominans var mest omfattende. Lappeteppet av nasjonale grupperinger innenfor dette området fikk nå mulighet til å danne sine egne stater. Den nasjonale selvråderettens tid var kommet og endte de gamle multinasjonale monarkiers dominans. Resultatet ble en rekke nydannede stater fra Baltikum i nord til Balkan i sør. Noen av disse statene nøt seiersmaktenes' støtte mer enn andre. Tsjekkoslovakia var en av disse. Polen var en av statene som slet med anerkjennelse fra seiersmaktene, men kom allikevel til å prege utviklingen av dette området i veldig stor grad.

Første verdenskrig og polens kamp

Galicia lå innenfor den østerriksk-ungarske delingssonen av Polen og var å betrakte som et godt og trygt sted for organisering av undergrunnsvirksomhet i kampen for et fritt Polen. Piłsudski hadde her friere hender sammenliknet med hans virksomhet i den russiske sonen, der kontroll, arrestasjon, landsforvisning og andre tiltak på dette tidspunkt var vanlige. Like opp til krigens begynnelse hadde dette vært hovedsete for hans virksomhet. Etter hans arrestasjon og flukt fra tsarens politi var Galicia neste stopp.

Her ble, i årene fram mot krigens utbrudd, organiseringen av polske paramilitære enheter igangsatt. De såkalte polske skytterlagene³³ utgjorde fundamentet av disse enhetene. I desember 1912 ble Piłsudski anerkjent som øverste leder for disse styrkene. Fram til 1914 kom Piłsudski til å besøke liknende enheter som oppsto rundt om i Europa, hovedsaklig i Sveits, Frankrike og Belgia.

³³ Skytterlagene ble kalt strzelce på polsk og kom til å ha en meget positiv valør etter krigen. Disse ble senere omorganisert til det som ble de polske legioner. Disse legionene kjempet fram til problemene omkring edavleggelse mot slutten av krigen kom på banen. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 78-79.*

12. august 1914 entret de første polske soldatene Kongress-Polen³⁴ i kamp mot russerne. Dette ble ikke gjort med samtykke fra Ø-Us side og ble møtt med klare krav fra deres side. De polske skytterlagene måtte enten være en del av Ø-Us regulære hær, eller bli oppløst. *De polske legioner*³⁵ ble disse enhetene nå kalt. Parallelt etablerte det polske lederskapet med Piłsudski som leder, *Polska Organizacja Wojskowa*³⁶. Med et klart mål om å få polens kamp for frihet fram i lyset gjorde Piłsudski det han følte var riktig, selv om dette til tider kunne bryte med Sentralmaktenes ønsker og mål. Samtidig ble de polske enhetene anerkjent som gode tilskudd i kampen mot russerne. Da Piłsudski frasa seg sin lederrolle for de polske styrkene, i protest mot den manglende anerkjennelse og godkjennelse av et fritt Polen, gjorde Sentralmaktene mye for å gjenopprette orden og polsk lojalitet. Blant annet ble proklamasjonen av 5. november en viktig hendelse i denne kampen. Her anerkjente både det tyske keiserdømmet og det østerriksk-ungarske dobbeltmonarkiet et fremtidig fritt og uavhengig Polen. Polen skulle gjenoppstå på de russiske områdene som etter hvert kom til å være i besittelse av Sentralmaktene. Proklamasjonen åpnet på ny temaet om et fritt Polen i den internasjonale politiske sfære og tvang både Frankrike og Storbritannia til å presse Russland omkring avklaring av dette problemet. Polens frihet var ikke lenger bare et internt anliggende forhold i Russland. Som et tegn på sin takknemlighet godtok Piłsudski å organisere polske enheter som skulle kjempe på Sentralmaktenes side, mot Russland.

12. desember 1916 kom Piłsudski til Warszawa. Her ble han inkludert i Tymczasowa Rada Stanu³⁷ der han ble referent for militærkommisjonen. Men situasjonen for Sentralmaktene på dette tidspunktet var endret. Ententen så klart ut til å vinne krigen og Russland kunne snart ikke regnes med grunnet revolusjonen som allerede da var i anmarsj. I juli gikk han av som referent etter å ha anbefalt polske soldater ikke å avlegge troskapsed til den tyske keiser. 9. juli 1917 kom det hele til å bli mer omfattende da store deler av I. og III. legion nektet å avlegge ed. Piłsudski ble fengslet og styrkene ble oppløst og delvis internert.³⁸ Bare II. legion under Józef Haller godtok dette og ble i etterkant omdøpt til Polnische Wehrmacht.

³⁴ Som den russiske delingssonen ble kalt.

³⁵ *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 78-79.

³⁶ En hemmelig polsk undergrunns-organisasjon, heretter kalt POW, hvis mål var å organisere en polsk hær som kunne brukes i kampen for et fritt Polen. Disse soldatene kom i stor grad både til å være offisielle medlemmer av de regulære hærene til Sentralmaktene, og uoffisielt også en del av POWs hær. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 112.

³⁷ Heretter TRS.

³⁸ Store deler av III legion ble underlagt Ø-Us kommando.

22. juli 1917 ble Piłsudski og hans stab fengslet og endte til slutt opp i Magdeburg. Dette økte Piłsudskis popularitet innenfor de sirkler som kjempet for polsk frihet. Hans standhaftighet sikret ham et rykte som en klar forkjemper for polsk frihet til enhver pris. Krigen nærmet seg slutten og 10. november 1918 ble Piłsudski transportert til Warszawa. Her ble han mottatt av medlemmer fra Regentrådet³⁹, lederen for POW og presten Zdzisław Lubomirski. Her ble han offisielt overgitt kontrollen over Regentrådet. Parallelt var det også polske maktsfærer i blant annet Lublin under Daszyński⁴⁰, i Kraków under Wincenty Witos⁴¹ og Poznań under Wojciech Korfanty⁴². En polsk stat begynte å ta form. Problemene var mange, men en ting var sikkert: Piłsudski og Regentrådet kunne ikke garantere polsk frihet alene. Selv om den gjenoppståtte polske stat ble proklamert 11. november 1918, skulle det fortsatt ta tid før støtten kom fra de andre maktsentrene. 14. november ble han gitt regentstilling i det forløpige kongedømmet Polen, fram til 22. november da Polen ble proklamert som republikk. Han fikk også stillingen som øverstkommanderende for den polske hær. 16. november ble et telegram sendt Entente-maktene for å informere om den gjenoppståtte polske stat.

29. november ble han gitt stillingen Tymczasowy Naczelnik Państwa og fra 20. februar 1919, stillingen som Naczelnik Państwa⁴³. Han hadde dermed i effekt all makt i Polen. Men det hjalp lite når landet var bygget opp av tidligere separate deler. Tre delingssoner, 7 valutaer, ulike infrastrukturer bygget med tanke på h.h.v. Berlin, Wien og Moskva som sentre, to bredder på togsjennene og et utall andre problemer var utgangspunktet. Polen var en stat uten klare grenser, uten et klart lederskap og uten anerkjennelse. Oppgaven falt på Piłsudskis skuldre. En republikk ble innført. Mange sosiale velferdsordninger og garantier ble med ett pennestrøk garantert fra statens side. Men det var en større oppgave som lå for hånden. Makten måtte samles og Polen som stat måtte gjenopprettes etter 123 år under deling. Hvert

³⁹ For mer om strukturen av disse enhetene, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 131.

⁴⁰ Den såkalte Lewicowy Rząd Ludowy, som på norsk blir Det venstreorienterte folkerådet. 7. november 1918 ble den midlertidige råd for folkerepublikken Polen dannet med Ignacy Daszyński som leder. Deres hovedsete var i Lublin. Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 105-106.

⁴¹ Den såkalte Polska Komisja Likwidacyjna, som på norsk blir Den polske avviklingskommisjon.

⁴² Den såkalte Naczelną Radą Ludową som på norsk blir Det øverste folkerådet. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 71.

⁴³ På polsk ble denne tittelen kalt Naczelnik Państwa som på norsk blir Den øverste statsleder. Fra 1918 til 1919 hadde Piłsudski stilling som Tymczasowy Naczelnik Państwa, som betød Den midlertidige øverste statsleder. Fra 1919 til 1922 ble den midlertidige delen av tittelen tatt ut og han ble deretter kalt Naczelnik Państwa instituert 22. november 1918 som en løsning på manglende lederskap. Denne statusen ble forbeholdt Piłsudski fram til polens første folkevalgte president Narutowicz inntrådte 14. desember 1922. For mer, se blant annet Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 108, eller *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 91.

maktsenter måtte innlemmes, enten frivillig eller ved tvang, og et område i ruin og uten en samlet struktur måtte nå bygges opp til en sterk polsk stat. I tillegg eksisterte Komitet Narodowy Polski (KNP)⁴⁴ i Paris som til da hadde vært den anerkjente lederskapet for en ny polsk stat, sett fra ententens side.

Norman Davies beskriver sitt inntrykk av hvilket Polen som gjenoppsto i november 1918:

The Republic of which Piłsudski took control on 11 november 1918 [...] had no frontiers, no established territory, no government, no constitution, and no international recognition. It existed, but no one could clearly define its nature and extent.⁴⁵

Den andre polske republikk ble dannet 11. november 1918, ved at de ulike politiske sentre i de områdene som kom til å konstituere Polen godkjente Józef Piłsudski som den øverste statsleder. Det fantes en rekke administrative sentre som anså seg som rettmessige for en gjenoppstått polsk stat. Lublin og Warszawa var de viktigste og hadde i lik grad legitimitet i sine krav om å representere Polen. Dette var en følge av den separate utviklingen som hadde funnet sted i hver av de tre polske delingssonene. Den manglende samling mellom disse sentrene ble forsøkt løst uten større hell. Først da Józef Piłsudski ankom Warszawa 11. november ble det en løsning. Konstitusjonsrådet⁴⁶, som hadde vært tyskernes organ i de polske okkupasjonsområder, overførte makten til Piłsudski som fikk tittel som statsoverhode.⁴⁷ I tillegg overga Daszyński i Lublin⁴⁸ sin makt til Piłsudski. Piłsudski hadde greid å samle de polske maktsentra som fantes i området og kunne derfor med godt belegg informere seiersmaktene om at et nydannet Polen nå eksisterte på det europeiske kartet. En tilnærmet samlet politisk ledelse hadde gitt all makt til én mann. Disse hendelsene førte med andre ord til at Polen ble dannet i et *fait accompli* uten at seiersmaktene hadde hatt et ord med i spillet. Dette kom senere til å påvirke seiersmaktens sympati, eller mangel på sådan, i saker som omhandlet Polen og dets krav og ønsker.

⁴⁴ KNP, som blir Den polske nasjonalkomite. For mer, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 66.

⁴⁵ Davies, Norman. *Heart of Europe. The Past in Poland's Present*. Oxford University Press. Oxford, 2001: 100.

⁴⁶ Konstitusjonsrådet ble etablert i samarbeid mellom den tyske og østerriksk-ungarske overkommando som et forsøk på å få innsatt en polsk administrasjon som var tro til Sentralmaktene. Se mer om dette i Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005: 284.

⁴⁷ Naczelnik Państwa. Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 107

Parallelt med dette fantes det polske representanter som ble anerkjent av seiersherrene, særlig gjennom KNP, ledet av Roman Dmowski.⁴⁹ Dmowski, sammen med den anerkjente pianisten og komponisten Ignacy Jan Paderewski,⁵⁰ hadde brukt mye tid under krigens gang på å etablere en stilling som legitime forhandlingspartnere for et nyetablert Polen ved det forestående krigsoppgjøret. Seiersmaktene hadde gjennom denne tosidigheten (KNP i vest og Piłsudskis nydannede Polen i øst) et problem i forhold til anerkjennelse. Skulle Piłsudski overses og KNP bli eneste godkjente samarbeidspartner, eller måtte Piłsudskis *fait accompli* godtas. Løsningen kom ved at KNP og Dmowski godtok Piłsudski som statsoverhode mot at de fikk være Polens representanter ved fredsoppgjøret i Paris.⁵¹ Polen hadde gjenoppstått uten at seiersmaktene hadde hatt noe å si i saken. Og den som fikk æren var Józef Piłsudski.

Politikk og Polen i tiden før maikuppet

Antallet politiske partier, allianser, klubber og grupperinger er et altfor bredt tema til at jeg i denne sammenhengen kan presentere dem alle. Norman Davies gir en enkel inndeling mellom fire store grupperinger innad i politikken i årene fram til kuppet i mai 1926. Han nevner sosialister, nasjonalister, bondekrefter og kristne demokrater.⁵² I tillegg kom også en rekke ulike minoritetsgrupper som i større eller mindre grad var politisk aktive.⁵³ Mellomkrigstidens Polen var, i så henseende, et land som besto av en rekke minoriteter, være seg tyskere, ukrainere, jøder, tsjekkere, russere, litauere eller *rusini*⁵⁴. Av den samlede befolkningen ved folketellingen av 1931, utgjorde polakkene omtrent 69 % av befolkningen. Denne

⁴⁹ KNP ble dannet av Dmowski i Sveits i 1917. Komiteen ble av seiersmaktene ansett som de facto regjering for det Polen som skulle gjenoppstå. For mer om dette se Prażmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004: 161.

⁵⁰ For mer om Paderewski, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 102.

⁵¹ Prażmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004: 162. Og særlig Lundgreen Nielsen, Kay. *The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles 1918-1919*. Odense University Press. Odense, 1979.

⁵² Davies, Norman. *Heart of Europe*. Oxford University Press. Oxford, 2001: 113.

⁵³ Det mest kjente partiet i denne gruppen var det jødiske Bund hvis fulle navn var Powszechny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji (yiddisch: Allgemeiner Jidiszer Arbetersbund in Lite, Pojln un Rusland) som på norsk blir det Samlede Jødiske Arbeiderforbund i Litauen, Polen og Russland. Et annet viktig parti, Blok Mniejszości Narodowych (BMN), på norsk Den Nasjonale Minoritetsblokk, representerte en rekke forskjellige minoriteter. For mer om BUND, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008:35.

⁵⁴ Også kalt hviterussere. I Polen ble det i mellomkrigstiden operert med to varianter av hviterussere. Den ene gruppen var de såkalte hviterussiske katolikkene, betegnet som hvitepolakker (på polsk białopolacy), favorisert av styresmaktene. Den andre gruppen, de hviterussiske innbyggerne med ortodoks tro, ble gjerne betegnet som rusini eller ruthenere. Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005: 302-303.

prosentandelen representerte også i stor grad forholdene i Polen i 1920- årene, da maikuppet fant sted. Det vil, med andre ord, si at om lag hver tredje polske statsborger i disse årene ikke følte seg som en polakk. I den lange rekken av politiske hestehandler som fant sted i mellomkrigstiden var det stemmene fra de ulike minoritetspartiene som ofte gjorde utslag. Dette førte blant annet til at Gabriel Narutowicz⁵⁵ ble valgt til polens første president. Han inntrådte ved ed den 11. desember 1922 og Piłsudski oppga offisielt sin stilling som Naczelnik Państwa den 14. desember. Ved en kunstutstilling ved Zachęcie, den 16. desember, ble presidenten skutt og drept av en høyreradikal maler og kunstkritiker, Eligiusz Niewiadomski. Niewiadomskis egentlige mål var Piłsudski, men han nølte ikke med å drepe presidenten når sjansen bød seg. Hans grunnlag skal ha vært nettopp stemmene som presidenten fikk fra minoritetsblokken. Ifølge noen historikere er dette momentet da Piłsudski sluttet å tro på at det demokratiske systemet noensinne ville fungere.⁵⁶

Samtidig var ikke polakker en politisk samstemt gruppe. Godt over 60 % av befolkningen levde på landsbygda som bønder. Disse bøndene hadde sterke bondepartier av både liberal, konservativ og radikal type som representerte dem. De to største var *Polskie Stronnictwo Ludowe* (PSL) – ”Wyzwolenia”⁵⁷ og *Polskie Stronnictwo Ludowe* (PSL) – ”Piast”⁵⁸. Førstnevnte parti hadde radikale meninger omkring bonde- og jordbrukspolitik. Jordreformer og særlig parselering av jord var viktige punkter i deres partiprogram og ble etter hvert regnet som en del av venstresiden i politikken. ”Piast” var et mer konservativt fundert bondeparti. Også for dette partiet var jordreformer viktige, men partiet var mer koalisjonsvennlig. Særlig etter Lanckoronapakten fra 1923⁵⁹, som formaliserte et samarbeid mellom bondekrefter, kristne grupperinger og høyresiden. Denne alliansen muliggjorde videre *Chjeno-Piast*⁶⁰ regjeringens samarbeid ledet av Wincenty Witos⁶¹, medlem i PSL ”Piast”.

⁵⁵ Narutowicz blir presentert i *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 93-94.

⁵⁶ For mer om attentatet og konsekvensene dette fikk for det politiske klima i Polen, se Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 150-151. Czubiński legger særlig vekt på at nettopp denne hendelsen bidro til den bitre og kompromissløse holdningen Piłsudski hadde til høyresiden, representert av både radikale klerikale og katolske grupperinger samt Dmowskis Endecja.

⁵⁷ Det polske folkepartiet ”Frigjøring”. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 117-118.

⁵⁸ Det polske folkepartiet ”Piast”. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 117.

⁵⁹ For mer om Lanckoronapakten, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 76.

⁶⁰ Dette samarbeidet blir beskrevet i *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 38.

⁶¹ Witos er presentert i *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 165, eller i Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966: 400.

Samarbeidet etter Lanckorona-alliansen varte fram til desember 1923 og skulle bli ensbetydende som den verste perioden i polsk politikk, særlig økonomisk.⁶² Antiregeringsparolen fra samtiden lød noe sånt som ”For Witos, for et Polen fattig og barfot”⁶³.

*Chjena*⁶⁴, den ene delen av alliansen *Chjeno-Piast*, var et av flere partier som representerte kristne i landet. Partiets fulle navn var *Chrześcijańska Jedność Narodowa*⁶⁵, men som med en rekke andre politiske grupperinger, endret de både navn, alliansepartnere og ledere ved nærmest ethvert valg. Det fantes en rekke forskjellige religioner innefor de polske grensene. Trossamfunn, være seg både ortodokse, protestanter og katolikker, praktiserende jøder og, til og med, muslimer, var alle tilstede i mellomkrigstidens Polen.⁶⁶ *Chadecja*⁶⁷ ble den forenklede samlebetegnelse på de forskjellige partiene som kom til å representere særlig katolske krefter. Dette er også blitt betegnet som de kristne demokratiske kreftene.

Narodowa Demokracja (ND)⁶⁸ var det største partiet på høyresiden i mellomkrigstiden og ble i mai 1919⁶⁹ omgjort til *Związek Ludowo-Narodowy* (ZLN)⁷⁰. På folkemunne ble det, på tross av navneendringen, fortsatt kalt *Endecja*⁷¹. Partiets mest kjente personlighet og leder var Roman Dmowski. Partiets bredde og slagkraft kom til å øke etter hvert som flere og flere av de høyrevridde partiene tilkjennega sin støtte til Dmowski. Allikevel er det et paradoks at denne gruppen hadde lite politisk innflytelse og makt. Norman Davies skriver:

Though they commanded probably the largest single opinion group in Poland they were never able to gain political control. Their rivals and opponents, the anti-Nationalists of Joseph Pilsudski, who denounced the slogans of “Poland for the Poles”, were always able to forge a dominant coalition against them.⁷²

⁶² Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 151.

⁶³ ” Za Witosa Polska biedna i bosa.” Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 151.

⁶⁴ Chjena blir beskrevet i *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 38.

⁶⁵ Den kristelige nasjonale enhet.

⁶⁶ Davies, Norman. *Heart of Europe*. Oxford University Press. Oxford, 2001: 125, samt i Lukowski, Jerzy & Hubert Zawadzki. *A Concise History of Poland*. Cambridge University Press. Cambridge, 2006: 234-235.

⁶⁷ For mer om Chadecja, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 38.

⁶⁸ Nasjonaldemokratene. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 91-92.

⁶⁹ Holzer Jerzy. The Political Right in Poland, 1918-1939. *Journal of Contemporary History*, Vol. 12, No. 3. (Jul., 1977): 399.

⁷⁰ Den folkelige nasjonalunion.

⁷¹ Et navn som jeg gjennomgående i oppgaven kommer til å bruke som ensbetydende med høyresiden.

⁷² Davies, Norman. *Rising `44. "The Battle of Warsaw"*. Pan Macmillan. Basingstoke, 2004: 74.

Til sist kom de sosialistiske partiene, særlig representert av *Polska Partia Socjalistyczna* (PPS)⁷³, *Komunistyczna Partia Polski* (KPP)⁷⁴ og *Polskie Stronnictwo Ludowe-Lewica*⁷⁵. Spesielt PPS ble gjennomgående koblet til Piłsudski og hans politiske virke. Piłsudski ønsket selv ikke i noen stor grad å ta del i det politiske liv i mellomkrigstidens Polen. Fram til 1923 innehadde han en rekke viktige stillinger, men frasa seg alle disse fram til kuppet i mai 1926.⁷⁶ Ved kuppet fikk han uforbeholden støtte fra PPS, og særlig av Jędrzej Moraczewski⁷⁷.

Venstresiden var i store deler av mellomkrigstiden dominert av PPS, men også PSL "Wyzwolenia", *Polskie Stronnictwo Ludowe-Lewica* og KPP spilte større eller mindre roller. KPP forsøkte ved flere anledninger å få større innpass i det politiske liv, men til liten nytte. PPS og partiets uformelle koblinger og lojalitet til Piłsudski, sikret dem både påvirkningskraft og innflytelse i politikken. De modererende og sentrale deler av politikken i Polen ble særlig representert av PSL "Piast" og de kristne demokratiske partiene som Chjeno. Det er også grunn til å anta at de kristne demokratiske gruppene også kunne falle innenfor høyredelen av det politiske spekteret. Sentrum kom også til å bli påvirket av de mange minoritetspartiene.

Høyre side av det politiske kartet i mellomkrigstidens Polen ble utvilsomt dominert av Endecja og Dmowskis ideer. Grunnet diametralt forskjellige ideer om hvordan Polen skulle se ut, samt en rekke uheldige hendelser i det politiske liv, kom høyresiden til å bli ansett som den største fienden av Piłsudski. Dette medførte at stort sett all politisk innflytelse som høyresiden hadde akkumulert før maikuppet i 1926, i stor grad forsvant som følge av den.

⁷³ Polska Partia Socjalistyczna, på norsk Det polske sosialistparti, var det partiet som Józef Piłsudski hadde vært aktiv i fram til første verdenskrig. Hans engasjement endret seg i takt med omveltningene i området. Han fokuserte mer på militær påvirkning og kastet seg inn i dannelsen av de polske legionene i stedet. Piłsudski skal selv ha kommentert dette i ironiske ordelag. "Gentlemen, I am no longer your Comrade. In the beginning, we followed the same direction and together took a tram painted red. But I left it at the station marked "Poland's Independence", while you are continuing your journey as far as the station "Socialism". My good wishes accompany you, but be so kind as to call me "Sir". Stachura, Peter D. *Poland, 1918–1945: An Interpretive and Documentary History of the Second Republic*. Routledge. London & New York, 2004: 69. For mer om partiet, se i tillegg *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 113-114.

⁷⁴ Det polske kommunistparti.

⁷⁵ Det polske bondepartiet – Venstre.

⁷⁶ Av en rekke historikere blir denne selvvalgte utmeldelsen fra det politiske liv presentert som alt fra et ledd i en plan om å ta over makten i Polen, med særlig vekt på hans ønsker om uinnskrenket makt innad i forsvaret. For mer om dette, se for eksempel Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 155 og Pajewski, Janusz. *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej, 1918-1926*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 218-219. Bildet av en selvoppofrende einstøing som ønsket det beste for Polen, ble ofte brukt av Piłsudskis støttespillere like opp til kuppet ble gjennomført, og var effektiv i den kaotiske politiske situasjon som regjerte i samtiden. Se særlig Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku*. Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 507.

⁷⁷ *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 89 eller i Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966: 394-395.

Piłsudski og hans støttespillere, *piłsudskistene*, utgjorde aldri en unison gruppe. Hans støttespillere besto av personer fra alle politiske partier, med unntak av høyresiden. Det fantes prester, intellektuelle og, i stor grad, yrkesmilitære av høyere og lavere rang. Hans valg om å trekke seg tilbake til sitt hus i Sulejówek, like utenfor Warszawa, medførte at hans deltakelse i de skjebnesvangre årene fra 1922/23 til 1926 var heller minimal. Det mest hensiktsmessige vil derfor være å snakke om hans støttespillere som *piłsudskistene*, for dermed å forenkle den ellers krevende oppgaven det vil være å identifisere og klassifisere dem alle.

Piłsudski – en kort biografi

Adam Zamoyski har i innledningen til sin bok, *Warsaw 1920*⁷⁸, skrevet en god biografisk introduksjon til Piłsudskis liv opp til dannelsen av den andre polske republikk i 1918. Av hensyn til plass, samt det faktum at denne korte biografien utvilsomt er av høy kvalitet, velger jeg å inkludere den i sin helhet. Den forklarer i korthet, men også meget informativt, et langt og spennende liv. Jeg overlater siste del av dette kapittelet til Zamoyskis levende beskrivelser:

Under pressure from President Wilson, the allies had already decided that the post-war settlement should include an independent Poland. They had even granted recognition to a Polish National Committee, based in Paris, which was preparing to form a provisional government. But they had no authority in German-occupied Poland, and no influence at all over the Bolshevik rulers of Russia, whose government they did not recognize. It was clear that the fate of Poland would be decided on the ground rather than in the conference room, and with Russia floundering in her own problems, the Poles, or rather one Pole, took the initiative.

His name was Józef Piłsudski. He was born in 1867 into the minor nobility and brought up in the cult of Polish patriotism. In his youth he embraced socialism, seeing in it the only force that could challenge the Tsarist regime and promote the cause of Polish independence. His early life reads like a novel, with time in Russian and German gaols punctuating his activities as polemicist, publisher of clandestine newspapers, political agitator, bank-robber, terrorist and urban guerrilla leader.

In 1904 Piłsudski put aside political agitation in favour of paramilitary organization. He organized his followers into fighting cells that could take on small units of Russian troops or police. A couple of years later in anticipation of the coming war, he set up a number of supposedly sporting associations in the Austrian partition of Poland which soon grew into an embryonic army. On the eve of the Great War Austro-Hungary recognized this as a Polish Legion, with the status of irregular auxiliaries fighting under their own flag, and in August 1914

⁷⁸ Zamoyski, Adam. *Warsaw 1920, Lenin's Failed Conquest of Europe*. Harper Press. London, 2008.

Piłsudski was able to march into Russian-occupied territory and symbolically reclaim it in the name of Poland.

He fought alongside the Austrians against Russia for the next couple of years, taking care to underline that he was fighting for Poland, not for the Central Powers. In 1916 the Germans attempted to enlist the support of the Poles by creating a kingdom of Poland out of some of their Polish lands, promising to extend it and give it full independence after the war. They persuaded the Austrians to transfer the Legion's effectives, which had grown to some 20,000 men, into a new Polish army under German command, the *Polnische Wehrmacht*. Piłsudski, who had been seeking an opportunity to disassociate himself from the Austro-German camp in order to have his hands free when the war ended, refused to swear the required oath of brotherhood with the German army, and was promptly interned in the fortress of Magdeburg. His Legion was disbanded, with a [sic] only handful joining the *Polnische Wehrmacht* and the rest going into hiding.

They did not have to hide for long. Piłsudski was set free at the outbreak of revolution on Germany and arrived in Warsaw on 11 November 1918, the day the armistice was signed in the west. While his former legionaries emerged from hiding and disarmed the bewildered German garrison, he proclaimed the resurrection of the Polish Republic, under his own leadership.

Piłsudski was fifty-one years old. Rough-hewn, solid and gritty he invariably wore the simple grey tunic of a ranker of the Legion. His pale face, with its high, broad forehead, drooping moustache and intense eyes, was theatrical in the extreme. 'None of the usual amenities of civilized intercourse, but all the apparatus of sombre genius,' one British diplomat noted on first meeting him.

Piłsudski felt that thirty years spent in the service of his enslaved motherland gave him an indisputable right to leadership. His immense popularity in Poland seemed to endorse this. But that was not the view of the victorious Allies in the west, nor of the Polish National Committee, waiting in Paris to assume power in Poland. After some negotiation a deal was struck, whereby the lion-maned pianist Ignacy Jan Paderewski, who had devoted himself to promoting the cause of Poland in Britain, France and particularly America, and was trusted by the leaders of those countries, came from Paris to take over as Prime Minister, with Piłsudski remaining titular head of state and commander-in-chief. While he allowed Paderewski to run the day-to-day business of the government and its relations with the Allies, Piłsudski continued to direct policy in all essentials. And he had firm ideas on how to ensure the survival of Poland.⁷⁹

Oppsummering

Kapittelet har først og fremst hatt til hensikt å vise den historiske opptakten til gjenoppståelsen av den andre polske republikk på slutten av andre verdenskrig. Gjennom å vise til, og forklare, et utvalg av de hendelsene som fant sted i løpet av de fire krigsårene, har jeg forsøkt å vise kampen Piłsudski og mange andre med ham førte for et fritt og uavhengig Polen. Deres kamp ble til slutt også kronet med seier, og i løpet av denne perioden ble særlig

⁷⁹ Zamoyski, Adam. *Warsaw 1920, Lenin's Failed Conquest of Europe*. Harper Press. London, 2008: 3-5.

Pilsudskis stilling som frihetskjemper stadfestet. Dette blir ytterligere styrket og forklart gjennom Zamoyskis presentasjon. Denne korte biografien beskriver hele den fortid som Pilsudski kunne vise til når han i 1926 bestemte seg for å stå i ledelsen for kuppet. En fortid som ga ham nærmest ubegrenset ”patriotisk kapital”, av mangel på et bedre uttrykk. Og denne enorme gjennomslagskraft og status framvises av det faktum at de fleste av de polske maktsentra like etter første verdenskrig var villige til å gi ham tilnærmet diktatorisk makt. En makt han på det tidspunktet visste å bruke, men ikke misbruke, slik det er blitt forstått i ettertid. Når det gjelder maikuppet i 1926 er meningene omkring maktmisbruk noe mer delt. Og det er også hele denne oppgavens hovedmål. Nettopp å belyse, analysere og forstå hvorvidt kuppet blir presentert som nettopp et misbruk, eller ikke, av denne opptjente ”patriotiske kapital”. En kapital som satte ham utenfor de vanlige politikernes rekke.

Til slutt har kapitlet forsøkt å beskrive den politiske situasjonen som regjerte i Polen i denne perioden og som Pilsudski var nødt til å forholde seg til. Rammeverket som dette politiske systemet dannet, gjorde at Pilsudski så seg nødt til å gå drastisk til verks. Dette er også en del av oppgavens mål. Å se på hvilken påvirkning kuppet hadde på det demokratiske systemet. I all korthet om kuppet var et positivt steg i mellomkrigstidens Polen, eller om det var et steg i feil retning. Også her er meningene delte.

Kapittel 3.

Maikuppet – en historie

Innledning

Hensikten med dette kapitlet er å gi en kort historisk introduksjon til maikuppet, som startet 12. mai 1926 og varte i 3 dager. Konsekvensene av kuppet vedvarte lenge etter at kampene stoppet. Den politiske arena ble endret, og den balansen i politikken veide mer og mer til fordel for Józef Piłsudskis støttespillere⁸⁰. Etterdønningene av kuppet ble særlig kjennetegnet av denne gruppens økende makt.

Dette kapitlet vil først forsøke å danne et historisk bakteppe for tiden før kuppet, med særlig vekt på den økende misnøyen til det parlamentariske system og den manglende evnen til samarbeid blant de politiske partier. Samtidig vil jeg forsøke å se på den politiske situasjonen som ledet fram til kuppet og presentere den politiske arena. En sterk venstreside og en sterk høyreside med en meget stor sentrumsgruppe, med alt fra bondekrefter til minoritetspartier, gjorde det vanskelig å bedrive effektiv politikk. I en tid da mange av de europeiske stater ble styrt av både venstreradikale og høyreradikale krefter⁸¹, er det derfor også interessant å se på Polens utvikling i denne periode. Det er klare særegenheter ved denne utviklingen.⁸² Og særlig den påfallende manglende vilje fra Piłsudskis side til å påta seg rollen som diktator i Polen er et debattert tema blant historikerne.

Maikuppet i 1926. Kort introduksjon

Maikuppet i 1926 representerer en av de mest omveltende og viktige hendelser i polsk politikk og samfunnsutvikling i mellomkrigstiden. Kuppet var på god vei til å bli en mer omfattende og ødeleggende borgerkrig, men ble under forholdsvis fredelige omstendigheter avsluttet, etter at den hadde vedvart i nærmere 3 dager. 15. mai 1926 stoppet kampene som til da hadde kostet 379 mennesker livet (215 soldater og 164 sivile) og 900 sårede (hvorav 606

⁸⁰ Gjerne også kalt *pilsudskistene*.

⁸¹ Innen 1926 hadde bolsjevikene i øst allerede styrt Russland i 10 år. Italia hadde opplevd Mussolinis marsj mot Roma. Tyskland skulle snart velge sin egen diktator, gjennom Hitlers seier i 1933.

⁸² Pajewski går så langt som å si at Piłsudski forsøkte å danne en egen polsk syntese av de ulike statssystemene som fantes i datiden. Han nevner de fire store, h.h.v. parlamentarisk vestlig europeisk, det amerikanske presidentsystemet, italiensk fascisme og russisk bolsjevisme. Pajewski, Janusz. *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej, 1918-1926*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 223.

var soldater).⁸³ Etter kampenes slutt var det kun fire som ble arrestert, generalene Rozwadowski, Malczewski, Zagórski og Jaźwiński.⁸⁴ Alle fra den regjeringstro delen av Generalstaben. Som Andrzej Garlicki skriver, framheves de etter forholdene fredelige konsekvensene av kuppet på denne måten:

Etter at piłsudskistene hadde overtatt makten, skjedde ikke det som høyresiden hadde god grunn til å frykte, og som de helt sikkert selv hadde gjort om lykken hadde stått dem bi - politisk undertrykkelse på en bredere skala ble ikke igangsatt, ei heller rettssaker mot opposisjonen.⁸⁵

På den ene siden var det politisk sterke krefter som ville la det eksisterende systemet fortsette, og la den sittende regjering og president endre systemet innenfor demokratisk valgte organer og strukturer (det jeg vil kalle den demokratisk parlamentariske gruppen som fokuserte på legalitet og kontinuitet i det politiske system) og de som ville ha et mer autoritært, samlet og sterkt statsstyre, da i effekt et diktatur ledet av Józef Piłsudski (den autoritære gruppen med tillit til Piłsudski som ubestridt leder).

Borgerkrig ble så vidt unngått ved at den sittende regjering samt president godtok å gå av, slik at kuppemakerne kunne få igjennom sin vilje. På den ene siden sto Piłsudski og hans støttespillere, og på den andre president Wojciechowski, gammel venn av Piłsudski og siden valget i 1922 president i den gjenoppståtte republikken Polen. Wojciechowski kunne appellere til lov og orden og var *de jure* statsleder. Piłsudski kunne gjennom sin status som frigjøringshelt⁸⁶ veie tungt i politikken. Om enn bare uformelt kan han anerkjennes som *de facto* leder av Polen, selv før kuppet. Etter kuppet var hans stilling som *de facto* statsleder sikret, like til hans død i 1935. Janusz Pajewski, en av polens mest framtrede historikere i moderne tid, beskriver møtet på følgende måte:

⁸³ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007:159. Samt i Roszkowski, Wojciech. *Historia Polski 1914-2005*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2007: 53, og i Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 354.

⁸⁴ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 553-554, eller i Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 355.

⁸⁵ ”Po zdobyciu przez piłsudczyków władzy nie nastąpiło to, czego prawica miała prawo się obawiać i czego niewątpliwie sama by dokonało, gdyby sukces stał się jej udziałem - nie zastosowano na szerszą skalę represji politycznych, nie dokonano rozprawy z przeciwnikami.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 553.

⁸⁶ Frigjøringshelt i kraft av å være tidligere kommandant for de polske legionene, gjennom sitt engasjement i POW, som øverstkommanderende for hæren (Naczelnny Wódz), som tidligere øverste statsleder (Naczelnik Państwa) og sist men ikke minst, polens førstestatsleder (Pierwszy Marszałek))

Nå, [...] stod de ovenfor hverandre, republikkens president, den nominelle leder, ”Øverstkommenderende for de væpnede styrker”, og polens førstestemarskalk, den faktiske leder, den ordentlige.⁸⁷

Opptakten til kuppet blir i stor grad presentert som økende misnøye fra Piłsudskis side til det eksisterende systemet. En misnøye som også mange polakker delte med ham. Fra 1923, da Piłsudski frasa seg sine siste politiske verv, distanserte han seg fra det politiske liv. Han flyttet til Sulejówek like øst for Warszawa, der han livnærte seg og sin familie med alt fra foredrag til publiseringer av bøker, artikler, samt skrevne innspill og kommentarer. Særlig kritisk var han til det parlamentariske systemet og dets politikere. Hans hovedargument var at den utøvende makten, les: presidentembetet, måtte styrkes på bekostning av den lovgivende makten, i effekt de folkevalgte organene i parlamentet⁸⁸. Han var hele tiden i skyggen av den politiske arena, men hans meninger og ytringer innen et bredt lag av statens anliggender ble flittig publisert, lest og tatt til etterretning av mange i Polen under denne tiden. Den stillingen han hadde i perioden fram til kuppet i 1926 var for ham ideelt. Han kunne passivt se det parlamentariske systemets gradvise svekkelse, mens han selv kunne kritisere og belære uten direkte involvering og derigjennom implisert skyld. Slik var det han selv anså situasjonen.⁸⁹

Særlig var det militære anliggender som engasjerte ham mest. Dette var også hovedgrunnen til at han 28. juni frasa seg enhver tilknytning til det politiske liv. Saken kjerne dreide seg i stor grad omkring organisering av ledelsen i forsvaret, og sivil kontroll over militærets ledelse. Piłsudski ønsket ikke at personer fra sivile, folkevalgte organer skulle ha noen reell makt over forsvaret. Han mente at det beste var å overlate dette styret til kompetente militære ledere som visste hva de gjorde. På den annen side sto representanter fra folkevalgte organer som mente at dette ville være for mye makt på få hender. For disse kreftene var det en selvfølge at også sivile røster skulle være med å bestemme militære

⁸⁷ ”Teraz, [...] stanęli naprzeciwko siebie prezydent Rzeczypospolitej, nominalny wódz, ”najwyższy zwierzchnik sił zbrojnych państwa”, i pierwszy Marszałek Polski, wódz faktyczny, rzeczywisty.” Pajewski, Janusz. *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej, 1918-1926*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 220. Videre på samme side beskrives dette møtet mellom gamle venner og partifeller. Hva som ble sagt under dette korte møtet på Poniatowski-broen i de tidlige timer av 12. mai 1926, vil aldri være sikkert, men Pajewski lener seg på memoarene til Wojciechowski i sin framstilling. Dessverre er disse memoarene selvsensurert av Wojciechowski selv, på et senere tidspunkt.

⁸⁸ Sejm og Senat.

⁸⁹ For mer inngående beskrivelser av opptakten til kuppet, se særlig: Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 158. Dybkowska, Alicja, Jan Żaryn & Małgorzata Żaryn. *Polskie Dzieje od Czasów Najdawniejszych do Współczesności*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2006: 243-244.

anliggender i Polen. Og denne linjen fikk også støtte innad i militære kretser. Gjerne av personer som var motstandere av, eller ikke tilhørte Piłsudskis nettverk.⁹⁰

Det endte i en tordentale ved Hotel Bristol, 3. juli, der han blant annet kritiserte det eksisterende systemet mangler, høyresidens og særlig Endecjas manglende politiske ansvarsfølelse⁹¹, og høyresidens svartmaling av ham selv.⁹² I årene fram til 1926 framviste det parlamentariske systemet sin totale manglende evne til å fungere effektivt i et land som Polen. To store politiske grupperinger, grovt delt i en venstreside og en høyreside, samt en befolkning bestående av mange og store minoriteter⁹³, ga ikke grunnlag for en rolig og stabil politisk arena. Snarere tvert om. Noe som årene 1923 til 1926 kom til å vise. Chjeno-Piast koalisjonsregjeringen med statsminister Wincenty Witos, fra PSL-Piast i ledelsen, gjorde mye for å ødelegge tilliten til systemet. Ikke at det fra deres side var bevisst politikk, men situasjonen i Polen i denne perioden var meget dårlig. Mindre velferdsordninger og inflasjon bidro sterkt til følelsen av politisk fallitt og ga videre økende sosial misnøye og usikkerhet. Antiregjeringsparoler av typen ”For Witos, for et Polen fattig og barfot”⁹⁴, florerte.

Garlicki mener å kunne finne støtte for at piłsudskistene forsøkte å skape et forenklet fiendebilde som var enkelt å forstå og vanskelig å bortforklare fra opposisjonens side. Garlicki skriver:

[...] situasjonen var dårlig, fordi de stjal, og nå blir det bra, fordi de rettferdige har kommet. Dette var en veldig primitiv form for propaganda, men det finnes situasjoner hvor slike formler er meget effektive.⁹⁵

Det var dette bildet som ble forsøkt opprettholdt og brukt som grunnlag for at kuppet måtte gjennomføres. Da makten ble overgitt Piłsudski og hans støttespillere, ble regimet kjent

⁹⁰ For en meget god innføring i denne konflikten, se Rothschild, Joseph. The Military Background of Piłsudski's Coup D'Etat. *Slavic Review*, Vol. 21, No. 2. (Juni, 1962), samt i Rothschild, Joseph. The Ideological, Political, and Economic Background of Piłsudski's Coup D'Etat of 1926. *Political Science Quarterly*, Vol. 78, No. 2. (Juni, 1963).

⁹¹ Her tenkte han særlig på drapet av nyutnevnte president Narutowicz to dager etter hans utnevning 14. desember 1922. Dette drapet ble gjennomført av en høyrekstrem maler og kunstkritiker, Eligiusz Niewiadomski, hvis egentlige mål var å drepe Piłsudski. Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 151. For en meget god framstilling av historien rundt drapet, med fokus på opptakten, handlingen og konsekvensene dette fikk både for Niewiadomski og for det politiske klima i Polen, se Watt, Richard. *Bitter Glory. Poland and its Fate, 1918-1939*. Hippocrene Books. New York, 1998: 192-195.

⁹² Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 155.

⁹³ Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005: 301.

⁹⁴ ”Za Witosą Polska biedna i bosa.” Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 151.

⁹⁵ ”[...] było źle, bo kradli, teraz będzie dobrze, bo przyszedli uczciwi. Była to bardzo prymitywna formuła propagandowa, ale bywają sytuacje, w których formuły takie są skuteczne.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 553.

som *Sanacja-regimet*, og henspilte på deres rolle som saneringsregimet. En sanering som skulle rense Polen for alle problemene som hadde oppstått som følge av særlig det parlamentariske systemet, som hadde åpnet for korrupte politikere, smale partipolitiske mål og et *Senat*⁹⁶, en *Sejm*⁹⁷ og en regjering som var i utakt med sitt folk. Dette var kjernesakene for kuppmakerne utad. At det samtidig fantes selvinteresse fra *pilsudskistenes* side, ser ikke ut til å bli framhevet i særlig grad.

Polen. Visjon og realitet

Todelingen på den politiske arena kan videreføres til en større og mer omfattende dimensjon omkring ulike visjoner omhandlende hvordan Polen skulle se ut (hva som skulle innbefatte Polen på det territorielle og kulturelle plan), hvem som skulle regnes som polakker og i utvidelsen av dette hva den polske nasjonale identitet skulle inkludere, ekskludere og bestå av.

Venstresidens visjon om et Polen, der demokrati (og innenfor dette også minoriteter av ulike slag) og en stat som sikret sine innbyggere et godt liv og en sikker framtid, ble ofte knyttet til Piłsudski. Piłsudski hadde selv vært med på dannelsen av *Polska Partia Socjalistyczna* (PPS), og ble ofte av venstresiden regnet som en av dem. Piłsudskis visjon innbefattet også en større tanke om et forent Sentral- og Øst-Europa i en konføderasjon, med Polen som den naturlige leder. Denne tanken blir ofte knyttet til det som kalles den Jagiellonske visjon av Polen. Denne visjonen anså mangfold som styrke og kan historisk knyttes til det polsk-litauiske samveldet. Denne multikulturelle, multireligiøse, multietniske og multinasjonale stat kom til å utgjøre en standard som støttespillere av denne visjonen higit etter. Polen skulle være den naturlige allierte i en sentral- og østeuropeisk konføderasjon som skulle utgjøre en motvekt mot den russiske gigant, med dets pan-slavistiske aspirasjoner. Tanken var å stoppe ”hordene fra øst” mot å få altfor stor innpass i Europa.

Den andre visjonen ble knyttet til høyresiden av det politiske kartet, og da særlig det Nasjonaledemokratiske parti. Deres leder var Roman Dmowski. Hans og deres visjon var et Polen for polakker. Polen måtte, om det skulle ha en sjanse til å overleve, kvitte seg med alle elementer som kunne ødelegge staten innad. Dette gjaldt særlig minoritetene, som det fantes mange av i Polen. I gruppen av minoriteter var det Tyskland og den germanske kultur som utgjorde den største trusselen for Polen. Den russiske kultursfæren ble sett på som mindreverdige den polske, og hadde dermed liten innflytelse. Snarere tvert om, ville den

⁹⁶ *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 142.*

⁹⁷ *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 140.*

polske kultursfære virke positivt inn på den russiske. Den tyske ble sett på som hevet over den polske og kunne dermed utgjøre en trussel mot det særegne polske. I en sosialdarwinistisk tankegang var deres verdensvisjon en kamp mellom ulike nasjoner, eller snarere nasjonale organismer, der kun de sterkeste kunne seire.

Dmowski er derfor ofte blitt presentert som hovedfienden til Józef Piłsudski, og de kom begge til å framstå som lederskikkelser i sine to visjoner for hvordan Polen skulle se ut. Politisk ble Dmowski ensbetydende med høyrepolitikk der Piłsudski på den andre siden ble koblet til venstresiden og dets politiske agenda. Også grunnet Piłsudski tidligere medlemskap og aktive rolle innad i PPS. Piłsudski manet til samarbeid og så tilbake på det *Jagiellonske Polen*⁹⁸, i union med Litauen (Det polsk-litauiske samveldet), som idealet for et moderne Polen.⁹⁹ Han så styrke i mangfold.¹⁰⁰

Dmowski støttet snarere ideen om den moderne nasjonalstat. Tanker omkring sosialdarwinisme, den organiske stat og nasjonal enhet, førte til at Dmowski anså mangfold som svakhet.¹⁰¹ Han mente at et sterkt, samlet og homogent Polen hadde større sjanser til å overleve. Tanken var at en nasjon utgjorde en organisme og at denne organismen, i tråd med sosialdarwinismens ”survival of the fittest”, måtte være ren, samlet og sterk. Han utviste i tillegg en sterk antisemittisme og rettet sin retorikk om renselse av det polske samfunnet mot særlig jødene. Det er også blitt hevdet at Dmowski og hans støttespillere var fascinerte av fascismen da denne blomstret opp i Italia. Der Piłsudski representerte den såkalte *Jagiellonske* modellen i polsk politikk, skulle Dmowski og hans bevegelse bli forbundet med *Piast-modellen*.¹⁰² For Dmowski representerte Piast-tiden den reneste perioden i polsk historie, en periode der ytre påvirkning på polsk kultur var på sitt laveste.¹⁰³

⁹⁸ For mer om det polsk-litauiske samveldet, se Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II.* Oxford University Press. Oxford, 2005: 93-125.

⁹⁹ Davies, Norman. *Heart of Europe.* Oxford University Press. Oxford, 2001: 124.

¹⁰⁰ For interessante synspunkter rundt mangfoldet i dette samveldet, se Jasienica, Pawel. The Polish Experience. *Journal of Contemporary History*, Vol. 3, No. 4, 1918-1919: From War to Peace (Oct., 1968): 84-85.

¹⁰¹ For mer om ZLN, høyresidens ideologiske grunnlag og Dmowskis tanker omkring disse temaene se, Groth, Alexander J. The Legacy of Three Crises: Parliament and Ethnic Issues in Prewar Poland. *Slavic Review*, Vol. 27, No. 4. (Dec., 1968): 565. Se også: Walicki, Andrzej. *The Three Traditions in Polish Patriotism and Their Contemporary Relevance.* The Polish Studies Center. Bloomington, 1988: 23-28, eller Porter, Brian A. Democracy and Discipline in Late Nineteenth-Century Poland. *The Journal of Modern History*, Vol. 71, No. 2, (Jun., 1999), samt Porter, Brian A. Who is a Pole and Where is Poland? Territory and Nation in the Rhetoric of Polish National Democracy before 1905. *Slavic Review*, Vol. 51, No. 4, (Winter, 1992) . Særlig Porters siste artikkel gir et interessant innblikk i tankegodset som senere kom til å dominere på høyre side av politikken i mellomkrigstidens Polen.

¹⁰² Davies, Norman. *Heart of Europe.* Oxford University Press. Oxford, 2001: 124.

¹⁰³ For mer om Piast dynastiet, se Davies, Norman. *God's Playground. A History of Poland. VOL. II.* Oxford University Press. Oxford, 2005: 52-86.

Hvilke konsekvenser fikk så dette for de første formative år av polens dannelse?

11. november 1918, klokken 11, var den første verdenskrigs' slutt et faktum. Romanov-tsarens Russland var allerede året før involvert i en altomfattende borgerkrig mellom de "røde" og "hvite" og var siden *Brest-Litovsk-freden* ute av krigen. Det habsburgske-lorrainske Østerrike-Ungarn ble oppløst som følge av krigens gang, gjennom indre oppløsning. Hundrevis av år med monarkistisk fundert lojalitet i en multinasjonal, multireligiøs og multietnisk stat, var nå gått bort. Keiserriket Tyskland, med prøysserkongen som regent, hadde tapt krigen og ventet sin dom. I vakuumet som fulgte så mange nasjoner sitt snitt til å opprette egne stater fundert på nasjonal tilhørighet. Dette var spesielt tilfellet for polakkene. Et folk som hadde vært under okkupasjon, i deres egen forståelse, siden den siste delingen i 1795 - en deling som hadde involvert de tre store monarkiene i området, Tyskland, Russland og Østerrike-Ungarn. Og som siden da hadde kjempet, med sverd og penn i hånd, for å gjenreise Polen. En rekke opprør¹⁰⁴, mange forskjellige varianter av motstand¹⁰⁵ og kamp, samt en alltid tilstedeværende tanke om en polsk nasjon, var fundamentet for det som skjedde.

Et forsøk på syntese - Den politiske arena i Polen fram til kuppet i 1926

Den parlamentariske modellen skulle i mange tilfeller vise seg å være meget ineffektivt i et land som hadde nesten 30 % minoriteter. Minoritetsgruppene var store og mange og hadde ofte divergerende interesser seg imellom, for ikke å nevne divergerende interesser med staten i seg selv. De største minoritetsgruppene var ukrainere, tyskere, hviterussere (*Rusini*) og jøder. I tillegg kom mindre grupper av litauere, tsjekkere og slovakere. Det fantes politiske grupperinger og partier som representerte alle disse respektive gruppene. Særlig var det de tyske, jødiske og ukrainske minoritetene som kom til å utnytte den politiske arena for å fremme sine interesser. Da gruppene ikke kunne appellere til det brede lag av samfunnet på egen hånd, ble det fort etablert allianser mellom dem, og størsteparten ble til slutt samlet i en

¹⁰⁴ November-opprøret i 1830-31 og januaropprøret i 1863-64, var de to mest kjente i polsk historie. Disse fant i stor grad sted i den russiske delingssonen av Polen, og det var også her mest motstand fant sted. Den prøyssiske delingssonen var i større grad preget av respekt for loven i disse årene, også fra den polsktalende minoritet. I den Østerriksk-Ungarske sonen sto lojaliteten til monarkiet sterkt, og nasjonal autonomi innenfor staten var stor. Det var i disse områdene at Piłsudski satte opp de første polske legioner.

¹⁰⁵ Her finnes en lang rekke metoder som ble tatt i bruk. Militære opprør, organisk arbeide (som betød at polakker måtte opplyses, utdannes og opplæres slik at den polske nasjon alltid ville eksistere), emigrasjon og samarbeid/kollaborasjon. For mer om de ulike variantene, deres innhold, effekt og historie, se Davies, Norman. *Heart of Europe*. Oxford University Press. Oxford, 2001: 138-245.

minoritetskoalisjon som innbefattet alle de største minoritetspartiene¹⁰⁶. Samtidig fantes det også ekstreme grupperinger. Særlig i de ukrainske minoritetene fantes det både vilje og mulighet til å ty til mer voldelige alternativer for å ytre sine meninger. Dette var særlig nasjonalistiske ukrainske grupper som ønsket et eget Ukraina, totalt autonomt og uavhengig av Polen¹⁰⁷.

Parlamentet var i effekt todelt, med en sterk høyreside og en sterk venstreside. På venstresiden var det særlig PPS som gjorde seg bemerket. Kommunistene i KPP og PSL-Wyzwolenie var også viktige partier. På høyresiden var det Narodowa Demokracja, under Roman Dmowskis ledelse, som utvilsomt dominerte agendaen. I tillegg kom uttallige mindre interessegrupper og partier. Bondekraftene utgjorde også en viktig gruppering innad i det parlamentariske systemet, og ble sammen med kristenkoalisjonene, regnet som modererende krefter i sentrum. De to største partiene i denne gruppen var Chjeno og PSL-Piast. Piłsudski og hans støttespillere har en spesiell stilling i så henseende. Det spesielle med hans støttespillere var at de gikk på tvers av klassiske partimessige og ideologiske skillelinjer. Det fantes støttespillere både på høyresiden, på venstresiden¹⁰⁸, blant minoritetene og blant senterpartiene (både hos bondekraftene og blant de ulike kristne grupperingene). Det er samtidig verdt å nevne at Piłsudski i tillegg nøt enorm respekt fra de store grupper av folket og også blant politikerne. Samtidig var hans støtte fra militære kretser enorm. Dette var politisk valuta som var gull verdt i en periode som var preget av motsatte tendens; splittelse og uenighet. Aller viktigst ble dette i skjebnesdagene i mai 1926, da kuppet var i emning: politikere og militære ble splittet og lojalitet ble testet.

¹⁰⁶ Det fantes flere minoritetsgrupper som ikke var samarbeidsvillige, og som i stor grad prøvde å gjennomføre en uavhengig politikk. Målene var ofte en eller annen form for uavhengighet fra staten, og vold og terror ble i noen tilfeller brukt for å få fram dette. Særlig ukrainske nasjonalistbevegelser var aktive på denne måten.

¹⁰⁷ Dette er utvilsomt et lite berørt emne i moderne europeisk historie, i det minste i vestlig historiografi. Ukraineres og i andre rekke også hviterusseres kamp for egen nasjonal identitet og videre en egen stat, ble kort og brutalt avbrutt når Sovjetunionen ble dannet, og mye av det som i dag konstituerer Ukraina og Hviterussland, falt innenfor sovjetunionens grenser. Piłsudski forsøkte, gjennom sitt samarbeid med Otaman Symon Petliura, å danne et autonomt Ukraina i allianse med Polen og med brodd mot Sovjetrusland. Hviterussere ble ikke tilkjennegett liknende status. Planene i Ukraina slo feil, medførte at store landområder falt innenfor Sovjetunionen og førte til en situasjon som senere led til Holodomor, den store hungersnøden i ukrainske områder, som følge av Stalinregimets kamp mot det de kalte kulakker, såkalte rike bønder. Konsekvensene av denne starten for disse nasjonene ser vi selv i dag. Ukraina er delt i to, pro-vestlig og pro-russisk og hviterussland er i effekt det siste diktaturet i Europa. Den senere tids hendelser var ikke direkte forårsaket av mellomkrigstidens problemer, men ble i stor grad med på å danne en situasjon som åpnet for dagens problemer i disse landene. For mer om Ukraina og Holodomor, se Conquest, Robert. *The Harvest of Sorrow : Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. Oxford University Press. New York, 1986. og Conquest, Robert. *Ernte des todes : Stalins Holocaust in der Ukraine 1929-1933*. Langen Müller Verlag. München, 1988. Interessant er også Applebaum, Anne. *Gulag: A History*. Anchor Books. New York, 2004. Om Hviterussland, se særlig Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. Yale University Press. Year: New Haven, 2003.

¹⁰⁸ PPS og gammel venn av Piłsudski, Jędrzej Moraczewski.

Oppsummering – kuppets mål og mening

Opptakten til kuppet blir ofte presentert som en kamp mellom høyrekreftene i Polen og Piłsudski. På den ene siden står en nasjonalistisk fundert gruppe, særlig representert av deres store helt Roman Dmowski, og på den andre siden står Piłsudski og hans støttespillere. At det samtidig ga følger for utviklingen på den politiske arena virker også sannsynlig. Men at kuppet ene og alene kom som følge av Piłsudskis uenigheter med høyresiden er en overforenkling. Perioden fra 1918 og fram til kuppet i 1926 var kjennetegnet av en politisk splittelse på helt prinsipielt nivå. Samtidig var det en periode som ga liv til en rekke kortlivede og lite effektive regjeringer. Det er også interessant å nevne at den første konstitusjon av 1921 (mars-konstitusjonen¹⁰⁹), på mange måter var skreddersydd for visse politiske grupper i Polen.¹¹⁰ I denne konstitusjonen var presidentembetet meget svakt. De folkevalgte organer, Sejmen og Senatet, kunne ifølge denne konstitusjonen derfor utøve stor makt. Høyresiden hadde i den første perioden av polens dannelse vært i klart flertall, før grensedannelsene var etablerte.¹¹¹ Disse kreftene anså Piłsudski som en politisk rival. Dette ble ytterligere aksentuert ved at det med stor sikkerhet var Piłsudski som kom til å vinne i et framtidig presidentvalg. Det ga derfor politisk-strategisk mening for høyresiden å amputere den utøvende makt til fordel for den lovgivende, selv om deres ideologiske utsyn skulle tilsi noe annet.¹¹² Dette kom senere til å ha stor innvirkning på hvordan politikken i mellomkrigstidens Polen så ut. Det fantes en sterk parlamentarisk struktur som kontrollerte og ofte sto i kontrast til sittende regjeringer og presidentens politikk. I tillegg er det viktig å nevne at Sejmen og Senatet i seg selv var meget splittet. Det var derfor lett å blokkere vedtak og trenere politikken, hvis dette var ønskelig.

Da kuppet var i emning, ble denne støttet fra flere av de største venstrepartiene. Disse anså Piłsudski som en av sine egne og håpet samtidig at kuppet skulle åpne for større gjennomslag av deres egen politikk. Det skulle fort endre seg. Venstresiden fikk ikke uforbeholden støtte fra Piłsudski og hans støttespillere, slik som antatt, og Piłsudski på sin side valgte heller å appellere og søke støtte hos de landeiende adelskreftene, for på denne

¹⁰⁹ *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 71.

¹¹⁰ Se særlig Rothschild, Joseph. The Military Background of Piłsudski's Coup D'Etat. *Slavic Review*, Vol. 21, No. 2. (Juni, 1962).

¹¹¹ Dette er viktig å nevne, siden de første politikerne i Polen kom fra områder der høyresidens ideer sto sterkt.

¹¹² Jeg tenker her på det faktum at høyrekreftene burde, rent politisk, ha støttet en styrking av den utøvende makten, være seg regjering, presidentembetet o.l. Da støtten for den fascistiske modell og for mer autoritære styrer kjennetegnet høyrekreftene, er dette et interessant fenomen i polsk sammenheng.

måten å stanse høyresidens utvidelse¹¹³. De grupperingene i det politiske kartet som burde vært forkjempere for styrkingen av de folkevalgte organer, og da særlig den lovgivende makt via Sejmen og Senatet, støttet i effekt et kupp som kom til å svekke disse kreftene. Dette viser, mer enn noe annet, den kraft og appell som Piłsudski nøt i det polske samfunn.

¹¹³ Han antok at denne politiske gruppen fort kunne ende opp med å støtte høyresiden, så snart dette skulle vise seg å være fordelaktig. Disse kreftene var ikke interessert i landreformer, som var bondekraftenes første prioritet, ei heller sosiale reformer som skulle sikre utviklingen av en velferdsstat, som var den politiske målsetning for store deler av venstresiden. Høyresiden var derfor den eneste delen av det politiske kartet som kunne appellere til de rike jordeierne fra gammel adelsslekt. Det var dette Piłsudski forsøkte å hindre.

Kapittel 4.

En historiografiske analyse – Negativt

Innledning

Maikuppet i 1926 er en av de mest omdiskuterte hendelsene i mellomkrigstiden og veier tungt i den postkommunistiske historiografiske debatten omkring den andre polske republikk i mellomkrigstiden. Hendelsens omfang og konsekvenser blir grundig presentert, ofte debattert og veid ulikt av forskjellige historikere. Dette kapittelet vil forsøke å presentere og analysere de historikerne som etter fallet av kommunismen velger å presentere Józef Piłsudski i mer negative vendinger. I forsøket på å gjøre dette vil jeg bruke maikuppet i 1926 som den sammenbindende hendelsen når jeg presenterer og analyserer forfatterskapet til de respektive historikerne.

Aller først vil jeg ta for meg Andrzej Garlickis omfattende siste bok omkring Józef Piłsudski. Hans forfatterskap har hovedsakelig sentrert seg rundt Józef Piłsudski og mellomkrigstiden. Jeg vil derfor inngående ta for meg hans presentasjon av maikuppet, og se på hva han velger å fokusere på. Det er ingen tvil om at han forsøker å framvise de mer negative og slettere sidene ved Piłsudski. Og siden han gjør dette både inngående, detaljert og basert på et enormt materiale, kommer jeg også til å vie ham mye plass.

Dernest vil jeg ta for meg en annen historiker som startet sin karriere som en aktiv deltaker av det kommunistiske regimet. Antoni Czubińskis forfatterskap strekker seg fire tiår bakover i tid, og han har også kommet med en rekke interessante kommentarer og observasjoner omkring temaet rundt Piłsudski og maikuppet. Han har hovedsakelig beskjeftiget seg med tematikken omkring relasjonene mellom Polen og Tyskland og i stort omfang tatt for seg opprørene i Wielkopolska¹¹⁴. Czubińskis er blitt kjent som en kritiker av Sanacja-regimet under Piłsudskis ledelse, og viser en åpen sympati for høyresidens skjebne etter at piłsudskistene kom til makten etter kuppet.

¹¹⁴ Som ligger vest i dagens Polen.

Andrzej Garlicki. Subtil kritiker - metodisk suveren

Andrzej Garlicki ble utdannet ved Universitetet i Warszawa, og var en aktiv støttespiller av det sittende regimet. Han var partimedlem i PZPR¹¹⁵ og er også blitt implisert som samarbeidende av SB¹¹⁶. Dette er ikke de beste koblingene å ha når det kommunistiske regimets fall angår, men ettersom debatter omkring ham selv og andre involverte raste i etterdønningene av Wildsteins liste, har diskusjonene roet seg noe.¹¹⁷ Uansett er Garlicki i dag en framtrædende historiker og framstår som en av polens største eksperter på mellomkrigstiden og Piłsudski. I boken ”*U źródeł obozu belwederskiego*”¹¹⁸ finner vi Garlickis første forsøk på å få Piłsudski inn i det gode selskap igjen. Da boken skulle utgis, i 1978, ble den gjennomgått og sensurert før den slapp igjennom. Denne boken ble første i en rekke bøker som sammen utgjorde en utvidet biografi om Piłsudski. ”*Przewrót majowy*”¹¹⁹ fra 1979, ”*Od maja do Brześcia*”¹²⁰ fra 1981, ”*Od Brześcia do maja*”¹²¹ fra 1986 og til sist ”*Józef Piłsudski 1867-1935*”¹²² fra 1988¹²³ er alle en del av denne rekken. De faller alle utenfor rammen av denne oppgaven, men jeg velger allikevel å nevne dem for å vise kontinuiteten i hans forfatterskap. Hovedvekten vil bli lagt på hans siste biografiske verk om Piłsudski.¹²⁴

Selv uttrykker Garlicki at han i boken forsøker å rette opp i misoppfatninger omkring perioden og særlig omkring *myten* Piłsudski, hvis person var og fortsatt er så framtræden i

¹¹⁵ PZPR - Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – på norsk den samlede Polske Arbeiderparti, var det offisielle navnet på kommunistregimets parti som styrte landet fra 1948 og fram til dets fall i 1989.

¹¹⁶ SB - Służba Bezpieczeństwa – på norsk Sikkerhetstjenesten, var det hemmelige polske politi. I enkelhet var det polens variant av Stasi i Øst-Tyskland eller det fryktede Securitate i Romania.

¹¹⁷ Saken omhandler journalisten Bronisław Wildsteins offentliggjørelse av en liste over personer som var involvert med SB under kommunistregimet. Den impliserte en rekke viktige personer i polske intellektuelle kretser og er fortsatt et problem som verken er blitt ordentlig løst eller offentlig tatt oppgjør med. Dette er en arv Polen fortsatt ikke ser ut til å kunne løse tilfredsstillende. Wildstein var selv lidende under regimet, ved at to av hans nære venner hver på sin side endte i SBs klør. Den ene som samarbeidende, Lesław Maleszka, den andre som offer, Stanisław Pyjas, mest sannsynlig som følge av den førstes vitnesbyrd til SB. Pyjas ble funnet død 7. mai 1977. Offentlig ble dødsårsak oppgitt som en ulykke, ved at han falt ned en trapp. Det er allikevel blitt framholdt påstander om at dette var et drap beordret, gjennomført og planlagt av SB. 20 april 2010 ble det av Instytut Pamięci Narodowej, Instituttet for Nasjonal Erindring, igangsatt en ekshumasjon av graven til Pyjas. Dette for endelig å kunne stadfeste dødsårsak og dermed avgjøre om SB var involvert. Saken er fortsatt ikke avsluttet.

¹¹⁸ Garlicki, Andrzej. *U Źródeł Obozu Belwederskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1978.

¹¹⁹ Garlicki, Andrzej. *Przewrót Majowy*. Czytelnik. Warszawa, 1979.

¹²⁰ Garlicki, Andrzej. *Od Maja do Brześcia*. Czytelnik. Warszawa, 1981.

¹²¹ Garlicki, Andrzej. *Od Brześcia do Maja*. Czytelnik. Warszawa, 1986.

¹²² Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski: 1867-1935*. Czytelnik. Warszawa, 1988.

¹²³ Det verserer uformelle historier om at brorparten av heftelsene i denne boken, fra sensurens side, viste seg å være ulovlig bruk av stor forbokstav når ordet marskalk forekom. Polske historieverk har for vane å henvise til Piłsudski som bare Marszałek (på norsk, Marskalken), eller mer presist Pierwszy Marszałek (på norsk, førstemarskalken). Denne skrivemåten var tydeligvis fortsatt et problem i 1988.

¹²⁴ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008.

Polen.¹²⁵ Det naturlige vil derfor være å se på de steg Garlicki tar for å presentere Piłsudski, og deretter å sammenlikne dette med andre historikers forfatterskap.

Andrzej Garlicki og maikuppet. Var det hele flaks?

I sin autoritative, omfattende og meget inngående ett-binds *mastodontverk*, ”*Józef Piłsudski 1867-1935*”, vier Garlicki godt og vel 150 sider av sin 1000 siders bok til maidagene i 1926. Og der godt og vel halvparten av boken tar for seg etterdønningene av kuppet. Den enorme mengde med fakta og hendelser, beskrevet ned til siste detalj, gjemmer en bred kritikk av Piłsudski væremåte, valg og politikk i de viktige dagene før, under og etter kuppet. Dessverre har Garlicki, på tross av at han selv uthever det faktum at det i løpet av de siste årene er blitt skrevet enormt mye omkring Piłsudski, selv valgt å ikke inkludere en detaljert bibliografi for dette siste bidraget sitt. Den siste utgivelsen med en bibliografi var i 1990¹²⁶, og utelater nettopp disse årene med forskning.

Kapittelet om maikuppet åpner med å framlegge grunner for at ønsket om militærkupp hadde vært på plass lenge, særlig fra piłsudskistenes side. Allerede i november 1925, ved minnemarkeringen for Piłsudskis hjemkomst fra Magdeburg, skal framtrede militære ledere ha gitt sin støtte til et eventuelt framtidig kupp. En av de mest kjente i denne gruppen var Gustaw Orlicz-Dreszer¹²⁷, gammel venn og kollega av Piłsudski. Garlicki mener at dette underbygger påstanden om at et kupp lenge hadde vært ønsket fra piłsudskistenes side men at det ikke fantes noen militær konspirasjon.¹²⁸ Han skriver blant annet:

I alle tilfelle virker hypotesen om at Piłsudski allerede våren 1925 strakte seg etter makten, svært sannsynlig.¹²⁹

Så hvordan forklarer dermed Garlicki at kuppet kom når det kom? Først og fremst ser det ut til at planen, om noe slikt fantes, var å skremme regjering og president til å støtte

¹²⁵ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 9-10.

¹²⁶ Jeg henviser her til 3 utgave av boken Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Czytelnik. Warszawa, 1988, utgitt i 1990.

¹²⁷ Gustaw Orlicz-Dreszer var selv en del av første brigade i de polske legionene og kjempet under første verdenskrig. For mer om ham, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 47, eller i Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966: 395.

¹²⁸ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 460.

¹²⁹ „W każdym razie hipoteza, że Piłsudski zamierzał już jesienią 1925 roku sięgnąć po władzę, wydaje się bardzo prawdopodobna.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 466.

kuppmakernes krav. Åpenlys og blodig kamp ble verken planlagt eller forutsett fra piłsudskistenes side. Derimot ble det, ifølge Garlicki, og andre med ham, etablert og opprettholdt et stort nettverk av personer som tilhørte det såkalte kombatant-miljøet¹³⁰. Dette var et miljø på grenseland til det konspiratoriske, lik en mafia, slik Garlicki gjengir meningene til Nałęcz¹³¹ og deretter slutter seg til en slik oppfatning. Dette var, ifølge Garlicki, et miljø som ble født i årene der legionen virket, kontinuert i årene 1918-1923, og som ikke stoppet å fungere eller eksistere selv om deres uformelle leder, Józef Piłsudski, forsvant fra offentligheten. Disse personene fortsatte å være nært knyttet til Piłsudski og satt i mange viktige stillinger. Særlig var dette personer fra 1. brigade¹³² i de polske legionene. De uformelle koblingene, kameraderiet og lagånden, Esprit de Corps, fra dagene i legionene lar seg vanskelig overse og burde ikke undervurderes, ifølge Nałęcz og med Garlickis støtte.¹³³ Det er samtidig også interessant å se at mange av de personene som var en del av dette kombatant-miljøet senere skulle få meget viktige stillinger innen det statlige byråkrati.¹³⁴ Mye av avgjørelsene ble gjort i det skjulte og strukturen i disse uformelle koblingene mellom disse personene ga stort rom for eget initiativ og bidro til at det var mye spillerom for de involverte. Så mye at det var vanskelig å stadfeste hva som var ordre og hva som var eget initiativ. Garlicki skriver:

Var dette (med henvisning til en rekke aksjoner gjennomført i løpet av høsten 1925. Min merknad) gjort på eget initiativ fra gruppen, eller på ordre fra Piłsudski selv – dette er umulig å stadfeste.¹³⁵

¹³⁰ På polsk, środowisko kombatanckie.

¹³¹ Det henvises her til Tomasz Nałęcz, professor i historie ved Universitetet i Warszawa (UW- Uniwersytet Warszawski), som blant annet har spesialisert seg på temaet om parlamentarisme og legalitet i politikken i mellomkrigstiden. I sitt forfatterskap vier han mye plass til Józef Piłsudskis politiske liv.

¹³² På polsk, Pierwsza Brygada, henviser til den første av de tre brigadene som utgjorde de polske legioner. Det var også i den første brigaden Piłsudski var kommandant. For mer om legionene, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 78.

¹³³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 462.

¹³⁴ I utvalg nevner Garlicki personer som Walery Sławek (marskalk i Sejmen og fungerende president i perioder), Bolesław Wieniawa-Długoszowski, Aleksander Prystor, Bogusław Miedziński, Kazimierz Świtalski, Bronisław Pieracki, Ignacy Matuszewski og Gustaw Orlicz-Dreszer. I tillegg kom Adam Koc, Ignacy Boerner, Julian Stachiewicz (inkludert broren Waław Stachiewicz), Tadeusz Hołowko, Józef Beck (utenriksminister), Henryk Floyar-Rajchman, Adam Skwarczyński og Wojciech Stpczyński. Innen PPS, Jędrzej Moraczewski, Rajmund Jaworowski og Marian Malinowski. Kazimierz Sosnkowski og Edward Rydz-Śmigły (arvtager til Piłsudski etter dennes død i 1935) blir også regnet innenfor denne gruppen. Alle kom til å inneha enormt viktige stillinger og var nært knyttet hverandre grunnet samarbeidet som stammet fra deres tid i legionene. Særlig de som tilhørte Første Brigade, med Piłsudski som kommandant, inntok toppstillingene. Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 463.

¹³⁵ ” Czy była to samodzielna inicjatywa grupy, czy polecenie Piłsudskiego – nie sposób stwierdzić.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 464.

Garlicki gjør det til et stort poeng at Piłsudski og hans nettverk gjennomgående og fram til kuppet allerede hadde satt i gang prosesser som skulle styrke deres stilling. Da Skrzyński tok over som statsminister, etter at Grabskis regjering sprakk, møtte Skrzyński enorme problemer. Særlig framhever Garlicki valget av Forsvarsminister som et eksempel på nettopp kampen om innflytelse. Piłsudskistenes kandidat var general Żeligowski¹³⁶, som var en kjent støttespiller av Piłsudski¹³⁷. Som motvekt, poengterer Garlicki, ville opposisjonen ha Stanisław Haller som Generalstabssjef. Han var en kjent motstander av Piłsudski og skulle dermed begrense piłsudskistenes stilling i og makt over forsvaret.¹³⁸ Det hele endte i en rekke utrenskninger i forsvarsledelsens rekker i regi av piłsudskistene. Om vi skal forstå Garlicki riktig, så er det grunn til å tro at piłsudskistene allerede et halvt år før kuppet igangsatte tiltak for å sikre seg makten. Utrenskningene gikk ikke bare utover kjente motstandere av Piłsudski. Snarere var de et steg mot å sikre piłsudskistene makten ved viktige sentra, være seg Warszawa, Brest, Lwów eller Łódź.¹³⁹

I tillegg publiserte Piłsudski en rekke artikler der Skrzyński og andre på det sterkeste ble angrepet, kritisert og forsøkt diskreditert.¹⁴⁰ Disse artiklene var i bredere forstand alle ment å diskreditere de folkevalgte organer, og særlig Sejm og regjeringen. En taktikk Piłsudski, ifølge en rekke historikere, ofte brukte.¹⁴¹ Garlicki levner ingen tvil om hva som var hensikten med disse artiklene, og hvilken løsning for problemene i Polen de pekte mot:

”[...] det gjelder å helbrede samfunnsforholdene [...]. Ingen kunne være i tvil om at dette var en oppgave som langt overgikk en opprevet og selvcentrert partipolitisk fokuserende Sejm. Igjen sto kun et menneske som enda kunne redde Nasjonen (Fedrelandet).¹⁴²

¹³⁶ General Lucjan Żeligowski gjorde seg bemerket ved å fronte opprøret i Vilnius i desember 1920. Dette opprøret var en del av planen om å inkorporere områdene rundt Vilnius (Wilno på polsk) innenfor grensene av den andre polske republikk. Vilnius ble også til slutt en del av Polen i mellomkrigstiden og utgjorde hovedgrunnlaget for konflikten mellom Polen og det parallelt nydannede Litauen. Begge partene mente å kunne vise til historisk overbevisende grunner for at Vilnius og omegn skulle falle innenfor deres grenser. Konflikten førte også til at partene brøt alle diplomatiske forbindelser fram til 1938. For mer om Żeligowski, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 181, eller i Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966: 400. For mer om opprøret (også kalt et kupp), se særlig Dziewanowski, Marian K. *Joseph Piłsudski. A European Federalist, 1918-1922*. Hoover Institution Press. Stanford, 1969: 313-329.

¹³⁷ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 471.

¹³⁸ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 468-469.

¹³⁹ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 469.

¹⁴⁰ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 473.

¹⁴¹ Se for eksempel Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Poznań, 2007: 158, eller i Roszkowski, Wojciech. *Historia Polski 1914-2005*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2007: 58-59.

¹⁴² [...] należy uzdrowić stosunki w społeczeństwie [...]. Nikt nie mógł mieć wątpliwości, że nie jest tego w stanie uczynić rozdzierany prywatą partii politycznych Sejm. Pozostawał więc tylko jeden człowiek, który raz

Det hele blir, fra Garlickis side, presentert som en fordekt men samkjørt plan for å styrte den sittende Skrzyński-regjeringen. Det han derimot ikke overbevisende greier å gjøre rede for, er hva som skulle være konsekvensen av å styrte den sittende regjeringen. Jędrzej Moraczewski, Lucjan Żeligowski og Piłsudski skal sammen ha forsøkt å komme med samstemte offentlige uttalelser for å skape en regjeringskrise, uten at dette lykkes. Żeligowski skal ha vært for primitiv for et slikt subtilt spill, fortsetter Garlicki. Skrzyńskis regjering ville i dette tilfellet inneha karakter av en overgangsregjering.¹⁴³ Som for å underbygge sin påstand om samkjørt planlegging mellom piłsudskister og venstresiden (særlig PPS), trekker Garlicki fram en beskjed gitt til en av Sejm medlemmene fra PPS ved Sejmen:

[...] representantene fra PPS bør ikke trekke seg fra regjeringen før om noe uker, fordi Witos med endekistene kan gjennomføre sitt kupp, og legionistene trenger tid for å klargjøre seg til aksjon.¹⁴⁴

Og selv om det fra venstresiden også fantes tvil omkring Piłsudski og hans reelle støtte til dem, var dette et mindre onde enn hva et fascistisk fundert statskupp ville være.¹⁴⁵ Han fortsetter med å presentere hva som var Piłsudskis to mål. Den ene var å ødelegge Endecja. Den andre var å sikre seg støtte fra den jordeiende delen av høyresiden, som inkluderte både adel og lavadel. Dette skulle med andre ord sikre støtte fra den konservative delen av befolkningen.¹⁴⁶ Til syvende og sist handlet dette også om å blokkere mulighetene for at Endecja skulle få denne støtten fra den landeiende delen av befolkningen.¹⁴⁷ Men venstresidens støtte ville uansett være uvurderlig, for på denne måten å unngå et rent militærkupp. Garlicki mener å kunne vise at piłsudskistene lenge hadde ønsket en endring av det politiske systemet i Polen og at eneste måten å gjennomføre slike endringer på, var ved å ta makten. Han skriver:

jeszcze mógł uratować Ojczyznę.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 473.

¹⁴³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 474-475.

¹⁴⁴ ” [...] nie należy wycofać jeszcze na kilka tygodni z rządu przedstawicieli PPS, bo Witos z endekami może swój zamach zrobić, a legioniści muszą mieć czas do przygotowania się do akcji.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 477. Endekistene henspiller her til representanter fra Endecja som hadde samarbeidet med Wincenty Witos, en av lederne for PSL ”Piast”. Legionistene henviser til støttespillerne av Piłsudski. Meldingen skal for øvrig ha blitt gitt allerede 25 mars 1926 og da mellom Malinowski og Miedziński, begge medlemmer av Sejm som representanter for PPS.

¹⁴⁵ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 477 og 560.

¹⁴⁶ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 479. Slik Garlicki presenterer, siterer og forstår Stanisław Cat Mackiewicz. Mackiewicz var selv støttespiller av og samarbeidspartner til Piłsudski. Han var blant annet medlem av Sejm fra 1928 og fram til Piłsudskis død i 1935.

¹⁴⁷ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 557-559.

Maktovertagelse var bare et ledd i realiseringen av det overordnede mål – en endring av det politiske systemet i landet.¹⁴⁸

Det ble derfor viktig å framstå både som forkjempere av sosiale rettigheter og reformer og som støttespiller demokratiet. Ifølge Garlicki ble det over en lang tid dannet en kultus rundt Piłsudski, som ikke bare inkluderte presse men også kunstnere¹⁴⁹. Denne kultusen har ifølge noen historikere vedvart lenge etter Piłsudskis død.¹⁵⁰ Frykten for en fascistisk maktovertagelse fra høyresiden, manglende støtte til opprettholdelse av det parlamentariske systemet iblandet en økende følelse av nødvendighet for sanering av moral, samfunn og det demokratisk parlamentariske systemet, mener Garlicki peker seg ut som viktige grunner for samtidens politiske klima og grunnlaget for planene til Piłsudski. Garlicki utviser tydelig sin dom over hva som var i emning:

Med dette tok historien et steg tilbake, gjennom at liberale og Europeere i betydelig grad bidro til at diktaturer kunne seire.¹⁵¹

Det levner ingen tvil om at Garlicki i sin presentasjon av maikuppet utviser stor sympati for den sittende regjering, president Wojciechowski og særlig de regjeringstro soldatene. Det kommer fram at hans sympati mest ligger hos de regjeringstro styrkene spesielt, og hos soldatene som kjempet generelt. Situasjonen var vanskelig for mange av soldatene da de regjeringstro soldatene på sin side oppfylte sin ed som soldat, mens motstanderne fulgte sin lojalitet til Piłsudski. Han skriver:

De fulgte (de regjeringstro soldatene. Min merknad) – i henhold til sin ed - sine plikter som soldater. Det var piłsudskistene som brøt sin ed. Etter at Rataj hadde overtatt presidentens plikter og etter at regjeringen Bartel var blitt innkalt og dannet, var situasjonen endret. Fortsatt kamp (fra regjeringstro side. Min

¹⁴⁸ "Zdobycie władzy było bowiem jedynie środkiem do realizacji celu generalnego – zmiany struktury politycznej państwa" Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 479.

¹⁴⁹ Diktere som Julian Tuwim, Marian Hemar, Antoni Słonimski og Jan Lechoń er blant de mest kjente. Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 480.

¹⁵⁰ En av de viktigere bidragene omkring tematikken rundt myten Piłsudski, se Hauser, Przemysław. "Mit Józefa Piłsudskiego. Narodziny i Trwanie Legendy" („Myten Józef Piłsudski, legendens begynnelse og kontinuitet”), i Trzeciakowski, Lech & Przemysław Matusik (red.). *Dzieje polityczne, kultura, biografistyka: studia z historii XIX i XX wieku ofiarowane prof. Zbigniewowi Dworeckiemu*. Instytut Historii UAM - Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań, 2002.

¹⁵¹ "Była w tym przewrotność historii, że liberałowie i Europejczycy sposób istotny przyczyniali się do zwycięstwa dyktatury". Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 480.

merknad) betød kamp mot de legale styresmakter, og dermed edsbrudd. Motstandere av kuppet endte nå selv opp som kuppmakere.¹⁵²

Soldatene var fanget i et større politisk spill om makten, og ble tvunget til å delta i en konflikt som førte til at polakker måtte kjempe med polakker. Det kan med stor sikkerhet stadfestes at Garlicki mener kuppet brøt med legaliteten i styret av Polen. Han setter hele hendelsen inn i en større historisk kontekst for å klargjøre klimaet som regjerte i Europa i samtiden men framviser samtidig en holdning om at denne utviklingen både i Polen spesielt og Europa generelt var på gal vei. Piłsudski, på sin side, gjorde nettopp denne generell tendensen til et poeng, viser Garlicki.¹⁵³ Piłsudski ytret seg i klare vendinger om hva han mente var fremtiden for den parlamentariske statsstyret. Garlicki skriver:

Han virket overbevist om at den parlamentariske modell nærmest overalt gjennomgikk en krise, og at dens medisin ville være innføring av autoritære styresmakter.¹⁵⁴

I et intervju publisert 29. april utvidet Piłsudski sine meninger om den parlamentariske krisen som Polen hadde opplevd. Han framholdt at denne krisen var den verste i Europa og avsluttet med å understreke nødvendigheten av å danne en sterkt statsstyre¹⁵⁵. Ifølge Garlickis presentasjon av hendelsen, virker det som om han mener kuppet var unødvendig og burde vært unngått. Selv mener Garlicki at Piłsudski manglet evnen til å se konsekvensene av sine handlinger. Han skriver:

Han (Józef Piłsudski. Min merknad) var overbevist om at systemet som han planla å styrte ville være så råttent at den ville falle fra hverandre ved den minste ytre trussel om aggresjon.¹⁵⁶

¹⁵² ”Spełniali oni – zgodnie z przysięgą – swój żołnierski obowiązek. To piłsudczycy złamali przysięgę. Po objęciu obowiązków prezydenta przez Rataja i Powołaniu rządu Bartla sytuacja uległa zmianie. Kontynuowanie walki oznaczało występowanie przeciwko władzom legalnym, łamanie przysięgi. Przeciwnicy rokoszu stawaliby się sami rokoszanami.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 546-547.

¹⁵³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 489.

¹⁵⁴ ”Wydawał się przekonany, że parlamentaryzm przechodzi prawie wszędzie kryzys, co powoduje wysuwanie jako lekarstwa rządów autorytatywnych.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 492.

¹⁵⁵ Garlicki bruker ordene ”silny rząd”, oversatt av meg til ”sterkt statsstyre”. Innholdet i intervjuet er hentet fra Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 489.

¹⁵⁶ ”Był przekonany, że struktura, którą zamierzał zniszczyć, będzie już tak przegniła, że rozpadnie się wobec samej możliwości uderzenia”. Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 482-483.

Men systemet skulle vise seg å være langt fra råttent, understreker Garlicki. Da kuppet kom skjedde det ikke fredfullt. Det førte til kamper mellom soldater som var fanget mellom de som ville endre det politiske systemet gjennom legale virkemidler, og de som ville endre politikken gjennom å innføre et sterkt sentralisert styre rundt Piłsudski. I effekt et diktatur, mener Garlicki. Opp til dette punkt hadde Piłsudski samlet opp en god del politisk patriotisk kapital, skriver Garlicki. Han hadde av egen fri vilje dratt til Sulejówek for ikke å delta i det politiske spillet. Han framstod alltid som lojal og var alltid rede til å adlyde og lede landet. Han var alltid kritisk, om enn noen ganger meget brutalt og drastisk, til politikerne og det parlamentariske system. Og Garlicki understreker til slutt at Piłsudskis motstandere ikke skydde noen midler for å nekte ham muligheten til å komme tilbake til det politiske liv. Det er allikevel vanskelig å si om dette var hva en vanlig polakk tenkte på dette tidspunkt. Garlicki mener han i det minste kan trekke følgende slutninger:

Det betød enda ikke at han (en polakk i generell forstand. Min merknad) trodde på Piłsudski, men snarere at han sluttet å tro på Piłsudskis motstandere. Og det veide allerede for en god del.¹⁵⁷

De første ukene av mai skulle kjennetegnes av et enormt kaos. Skrzyński regjeringen viste tydelige ønsker å gå av, og 5. mai var Polen på ny uten regjering. Problemet lå nå i hvem som skulle ta over. Chjeno-Piast koalisjonen under ledelse av Wincenty Witos, ytret ønske om å ta over.¹⁵⁸ Men minnene fra deres første regjeringsperiode på noen år tidligere, viste seg atter å veie tungt.¹⁵⁹ Andre alternativer ble også overveid. Hele rekken av mislykkede forsøk på å danne en ny regjering kompromitterte både Sejmen, Senatet og presidenten, og den tiden fungerte klart til fordel for Piłsudski og hans støttespillere, mener Garlicki.¹⁶⁰ I fortsettelsen av dette mener han å kunne vise til at piłsudskistene ønsket å skape en situasjon som kunne vise at de hadde vært åpne for kompromiss, men at alle forsøk på samarbeid og gjensidig forståelse var blitt avslått av både presidenten, høyresiden og sentrumsgrupperingene. Det skulle så framstå som at en reaksjon fra Piłsudskis side skulle være en spontan reaksjon grunnet den partipolitiske egoismen som politikerne utviste.¹⁶¹ Samtidig skal frykten for et

¹⁵⁷ "Nie oznaczało to jeszcze, że uwierzył w Piłsudskiego, oznaczało to tylko, że przestał wierzyć jego przeciwnikom. A to już było bardzo dużo." Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 487.

¹⁵⁸ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 498.

¹⁵⁹ Det henvises her til Lanckorona paktens og den første Chjeno-Piast regjeringen med Witos som statsminister fram til desember 1923. Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 499 eller *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 76.

¹⁶⁰ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 494.

¹⁶¹ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 497.

kupp ha vært minimal. Nok en gang viser Garlicki til at et kupp var planlagt fra Piłsudskis side, men han mener samtidig at stridigheter ikke ble forutsett. Forsvaret skulle brukes som pressmiddel.¹⁶² En planlagt militærøvelse ved Rembertów, like utenfor Warszawa, ble opprettholdt. Det hele skal ha vært i regi av , på det tidspunktet, fortsatt fungerende forsvarsminister Żeligowski. 10 mai ble Witos tilbudt statsministerposten. Han godtok. Ny forsvarsminister ble general Malczewski¹⁶³, som beordret tilbakemarsj av troppene stasjonert i Rembertów. Dette ble ikke gjort og det ble fort klart at noe var på gang.¹⁶⁴ Garlicki trekker fram Oberst Kazimierz Sawickis nedtegnelser fra natten til 12 mai:

Oberst Koc informerte meg om at Marskalken ønsket å rydde opp i rotet i landet. Med det som mål vil Marskalken i morgentimene til 12. mai entre Warszawa over Poniatowski-broen.¹⁶⁵

Kuppet var allerede i emning natt til 12 mai, om vi skal tro Sawickis nedtegnelser. Garlicki anser i det minste Sawicki som et øyenvitne verdig tillit. Koc, en kjent støttespiller av Piłsudski, var allerede natt til 12. mai klar over hva som var i emning. Garlicki ser ut til å kunne finne bred støtte for sine teorier om at et slikt kupp var planlagt på forhånd. Han fortsetter med å vise til nok en hendelse, som skulle understøtte kuppmaakernes aksjoner. Tidlig onsdag 12 mai kom det meldinger om at Sulejówek var blitt beskyttet. Dette ble presentert som nok en grunn til at Piłsudski måtte intervensjonere. Denne hendelsen er ifølge Garlicki senere blitt tilbakevist som et propagandastunt fra piłsudskistenes side, men for Garlicki var konsekvensene klare. Han skriver:

Nyheten om denne hendelsen sjokkerte den offentlige opinion. De som til nå hadde avventet situasjonen, stilte seg nå på Marskalkens side. Dette kom i påfølgende timene til å ha enorm viktighet.¹⁶⁶

Det han derimot ikke greier å finne overbevisende grunnlag for, er om det fantes en klar slagplan fra kuppmaakernes side. Snarere tvert imot, poengterer Garlicki:

¹⁶² Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 483.

¹⁶³ General Juliusz Tadeusz Tarnawa-Malczewski. For mer om ham, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 84.

¹⁶⁴ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 502.

¹⁶⁵ ”Płk. Koc zkomunikował mi, iż Marzałek postanowił uporządkować bałagan w państwie. W tym celu w godzinach rannych 12 maja Marszałek wkracza przez most Poniatowskiego do Warszawy [...]” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 503.

¹⁶⁶ ”Wiadomości te zbulwersowały opinię publiczną. Ci, którzy byli dotąd niezdecydowani, stanęli po stronie Marszałka. To było w nadchodzących godzinach bardzo ważne.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 504.

Ingen visste overhodet hva de skulle gjøre.¹⁶⁷

Hele kuppet blir fra dets start presentert som en ad-hoc affære uten struktur og særlig planlegging i forhold til hva som skulle og måtte gjøres. Han skriver:

Dette viser klart den manglende planleggingen og improvisasjonen i handlingene.¹⁶⁸

Overraskelsesmomentet forsvant og førte til en fordelaktig situasjon for regjeringen, fortsetter Garlicki. Han sier:

Regjeringen hadde mer enn god nok tid til å orientere seg om at et væpnet statskupp var i emning. Dette ga tid til å igangsette sikkerhetstiltak.¹⁶⁹

Dette var ifølge Garlicki like mye en kamp om den offentlige opinion, som det var en kamp om den politiske makten. Piłsudski ønsket å framstå i et godt lys, og regjeringen samt presidenten hadde et trumfkort. De kunne appellere til legalitet og kontinuitet i statsstyret, slik som stadfestet i konstitusjonen. Det var derfor viktig for kuppmakerne å begrunne og oppnå støtte for sine handlinger så godt som mulig. Chjeno-Piast regjeringen under Witos ble derfor presentert som en del av en høyreekstrem fascistisk gruppering som ønsket å ta over makten i Polen.¹⁷⁰ Dette førte til et enormt problem for soldater og særlig offiserer. Militæredene ble ikke avlagt til Piłsudski, selv om mange hadde sterke sympatier for ham. De måtte derfor velge mellom eden avlagt for å beskytte nasjonen og konstitusjonen¹⁷¹, og deres eventuelle lojalitet til Piłsudski. Garlicki viser til at denne eds og lojalitetskonflikten til og med førte til forsøk på selvmord. General Sosnkowski, som en kjent støttespiller og gammel venn og kollega av Piłsudski, forsøkte å ta sitt eget liv da han forsto alvoret i situasjonen.¹⁷²

¹⁶⁷ "W ogóle nikt nie wiedział, co właściwie ma robić." Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 505.

¹⁶⁸ "Widać w tym brak planu i improwizowanie działań." Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 505.

¹⁶⁹ "Rząd miał wystarczającą ilość czasu, by się zorientować, że stoi w obliczu zbrojnego zamachu stanu. Miał czas, by podjąć działania zabezpieczające." Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 505.

¹⁷⁰ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 507.

¹⁷¹ Dette inkluderte både regjering og folkeforsamlingen, representert ved Sejmen og Senatet, samt presidenten.

¹⁷² For mer om Sosnkowski, og hans selvmordsforsøk, se Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 508-509.

På den andre siden så det ut til at kuppet skulle ende fort og enkelt, sett fra Piłsudskis side. Garlicki understreker at Piłsudski og president Wojciechowski var gamle venner og at Piłsudski anså presidentens støtte som en selvfølgelighet, da presidentens støtte til regjeringen Witos også var liten.¹⁷³ Det er ifølge Garlicki vanskelig å stadfeste hva som faktisk ble sagt når disse to personene, Piłsudski og Wojciechowski, faktisk møttes på Poniatowski-broen på formiddagen 12 mai 1926. Ifølge Wojciechowski selv, skal han ha ytret at han ikke ville bøye av for kuppmerkens krav, da dette ville bryte med legaliteten i Polen. Piłsudskis skal påfølgende ha svart at den legale vei for hans del for lengst var stengt.¹⁷⁴ Dette skal ha sjokkert Piłsudski. Garlicki skriver:

Han var for svak til å kjempe, og han var ikke klargjort for en slik kamp, og samtidig hadde han engasjert såpass mye at han heller ikke kunne trekke seg.¹⁷⁵

Paradokset taler for seg, mener Garlicki og er ikke nådig i sin kritikk. Han understreker at piłsudskistene nå fant seg i en låst situasjon. Kuppet sto i fare for å feile og piłsudskistene fryktet konsekvensene. Garlicki presenterer en rekke brudd som piłsudskistene kunne regne med å bli straffet for, om kuppforsøket skulle slå feil. Edsbrudd, utkastelse fra hæren med påfølgende minsket anseelse i samfunnet var nå reelle konsekvenser.¹⁷⁶ Presidenten på sin side, framsto nå, på tross av sitt vennskap med Piłsudski, som den klareste forkjemper for legalitet. Piłsudskis planer om å bruke forsvaret, og særlig hæren som et pressmiddel, hadde slått feil. Garlicki beskriver både politikerne, militære ledere og særlig Piłsudski og Wojciechowski med tanke på deres opptreden, handlingsvalg og evner. Og det jevner ingen tvil om at Piłsudski kommer dårligst ut. Han blir presentert som en person som ikke visste å håndtere stress, og som i slike situasjoner brøt sammen i handlingslammelse. Garlicki skriver:

Som alltid, når han befant seg i en særlig vanskelig situasjon, når hans planer slo feil, når han på egenhånd måtte ta avgjørelser av særlig viktighet, knakk han sammen. [...] Piłsudski – i motsetning til legendene om hans berømte nerver av stål – håndterte ikke sterk mental påkjenning særlig bra.¹⁷⁷

¹⁷³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 510.

¹⁷⁴ Møtet og Garlickis slutninger med tanke på hva som ble sagt ved dette møtet står godt beskrevet i Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 511.

¹⁷⁵ ”Był zbyt słaby, by walczyć, i nie był do walki przygotowany, a jednocześnie zaangażował się na tyle, że nie mógł już się wycofać.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 513.

¹⁷⁶ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 514.

¹⁷⁷ ”Tak jak zawsze, gdy znajdował się w sytuacji szczególnie trudnej, gdy rozpadały się jego plany, gdy musiał nagle podejmować zasadnicze decyzje – załamał się. [...] Piłsudski – wbrew legendzie sławiącej jego stalowe

De positivt fokuserte mytene og legendene rundt Piłsudskis karakter blir i denne delen av Garlickis presentasjon forsøkt tilbakevist. Det virker som om Garlicki er ekstremt opptatt av å få fram at Piłsudski hadde slette lederegenskaper og dermed aldri skulle ha begitt seg ut på et kuppforsøk i det hele tatt. Det han derimot ikke greier å forklare bort, er den ekstreme lojalitet som utvises fra hans støttespillere. Han følger i stedet opp med å forklare hvordan Piłsudski, snarere enn å lede sine styrker, begynte å mimre over gamle heltedåder når møtet med presidenten var over og de hadde trukket seg tilbake. Konsekvensen ble at gen. Gustaw Orlicz-Dreszer måtte lede styrkene involvert i kuppet. Garlicki ytrer seg i klare vendinger:

I perioden da Piłsudski *skravlet* (min uthevelse) med major Ziemski, overtok gen. Orlicz-Dreszer fullstendig ledelsen for operasjonene, med oberstløytnant Józef Beck¹⁷⁸ som stabssjef.¹⁷⁹

Mens Piłsudski skravlet, skriver Garlicki, fortsatte kuppet ved at hans underoffiserer tok over. Piłsudski må ha vært en naiv, talentløs og vimsete militær leder om vi skal basere oss på Garlickis resonnement. En person som ikke var skikket til å gjennomføre et kupp uten at det måtte gå galt. Og galt gikk det. Presidentens uttalelser om kuppet var klare, og manet verken til forståelse for det som hadde hendt og åpnet heller på ingen måte for et kompromiss. Garlicki siterer:

En forferdelig ting har hendt – en gjeng galinger har forsøkt å komme nasjonens majestet til livs – ved å mane til åpent opprør med falske slagord har de forført sjelen til den polske soldat og samtidig, *som de første* (min uthevelse), gitt ordre om å spille broderlig blod.¹⁸⁰

nerwy – nie wytrzymał zbyt silnych przeciążeń psychicznych.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 513.

¹⁷⁸ For mer om Józef Beck, se enten *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 27-28, eller Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966: 385-386.

¹⁷⁹ ”W czasie gdy Piłsudski *gawędził* z majorem Ziemskim, dowództwo akcji przejął całkowicie gen. Orlicz-Dreszer, mając jako szefa sztabu podpułkownika Józefa Becka.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 514. Józef Beck kom senere til å bli polsk utenriksminister og endte opp med å måtte føre en balansepolitikk mellom de to store voksende og tilgrensende gigantene, Tyskland og Sovjetunionen. Et prosjekt som var dømt til å feile.

¹⁸⁰ ”Stała się rzecz potworna – znaleźli się szaleńcy, którzy targnęli się na majestat ojczyzny – podnosząc jawny bunt fałszywymi hasłami, uwiedli czystą duszę żołnierza polskiego i *dali pierwszy* rozkaz do rozlewu krwi bratniej.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 518.

Piłsudski forsøkte å forhandle, skriver Garlicki. Gjennom Maciej Rataj, marskalk i Sejmen¹⁸¹, forsøkte Piłsudski å nå fram til et kompromiss med den sittende regjeringen og presidenten. Dette slo ikke igjennom, fortsetter Garlicki. Han framholder at den sittende regjering og presidenten med loven i hånd beskyttet Polen fra en gjeng opprørere med Piłsudski som leder for den gjengen.

Samtidig forsøker Garlicki å tilbakevise et element som i tidligere litteratur har vært tatt for gitt. Det har, ifølge ham, blitt etablert en konsensus om at Piłsudski aldri kunne ha gjennomført kuppet om han ikke hadde hatt støtte av jernbanearbeiderne, og særlig fra Związku Zawodowego Kolejarzy (ZZK)¹⁸². Han skriver:

Det virker som at synet litteraturen hittil har presentert, om at støtten fra ZZK var avgjørende for seieren til piłsudskistene, framstår som sterkt overdrevet.¹⁸³

Parallelt med dette forsøker Garlicki å vise at Piłsudski kynisk utnytter den støtten han får fra venstresiden i sin søken etter å seire. Piłsudski kommer med en rekke generelle støtteerklæringer til arbeidernes sak. En støtte, som ifølge Garlicki, aldri kommer til å strekke seg utover papiret det var skrevet på. Samtidig var støtten fra arbeiderklassen nødvendig, skriver Garlicki. Uten denne støtten, kunne hele kuppet slå feil. Denne støtten skulle utgjøre folkeopinionens knyttneve. Samtidig var det også viktig med denne støtten i tilfelle militære aksjoner. Appellen var ment å treffe de sosialistiske kreftene i landet, og disse ønsket på sin side å støtte Piłsudski uforbeholdent, mener Garlicki å finne støtte for.¹⁸⁴

Gjennom de påfølgende tre dagene fant det i Warszawa sted kamphandlinger mellom regjeringstro styrker og styrker som støttet Piłsudski. Garlicki framhever nok et forsøk på kompromiss fra Piłsudskis side den 13. mai, men uten hell.¹⁸⁵ Garlicki presenterer inngående kamphandlingene mellom kuppmakerne, og hva han konsekvent kaller den sittende regjering, de legale styresmaktene.¹⁸⁶ Det ble fort klart at kampene kom til å ende i Piłsudskis favør,

¹⁸¹ Leder for hovedkammeret (Sejmen) i den polske nasjonalforsamling, tilsvarende stillingen som den norske stortingspresidenten innehar.

¹⁸² Jernbaneverkets Fagforening.

¹⁸³ ”Wydaje się, że wyrażany w całej dotychczasowej literaturze pogląd o decydującym znaczeniu poparcia ZZK dla zwycięstwa piłsudczyków jest bardzo przesadzony.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 520.

¹⁸⁴ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 521.

¹⁸⁵ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 525.

¹⁸⁶ Gjennomgående og konsekvent bruker Garlicki uttrykket ”władz legalnych”, som på norsk blir de legale styresmaktene. Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 527.

grunnet en rekke uheldige omstendigheter, slik Garlicki presenterer det.¹⁸⁷ 14. mai mottok Rataj, som marskalk av Sejmen, dimisjonspapirene til både Witos og Wojciehowski.¹⁸⁸ Oppgaven om å danne ny regjering ble overhendt Rataj.

Garlicki framhever i klare ordelag at prisen for å kunne utnevne en ny regjering som passet Piłsudski bedre, ikke samtidig førte til stabilitet. 379 døde, hvorav 164 sivile, var den menneskelige prisen, fortsetter Garlicki.¹⁸⁹ Men Piłsudski hadde seiret, og med denne seieren konkluderer Garlicki på følgende måte:

Piłsudski forsto, muligens instinktivt, fordi han aldri verbaliserte sine tanker om dette, at et sterkt styre ikke måtte demonstrere sin makt; makten måtte snarere benyttes først når det var nødvendig. Åpent diktatur, som forkastet konstitusjonen og det parlamentariske system, ville være en slik overflødig maktdemonstrasjon, som i realiteten kun ville framvise svakhet [...] Piłsudski – på tross av hans støttespilleres forslag – forkastet konsekvent ideen om et ”rent” statskupp bl.a. fordi konsekvensen måtte ha blitt nettopp et åpent diktatur.¹⁹⁰

Historiografien, mener Garlicki, har alltid forsøkt å få fram at Piłsudski ikke hadde diktatoriske aspirasjoner. Han fortsetter med å vise til at dette kun stemmer hvis diktator blir forstått i en snever forstand, der det finnes brudd på borgerrettigheter, likvidering av demokratiske representative organer og det finner sted et terrorvelde. Med et sånt resonnement har Piłsudskis apologister helt rett, sier Garlicki. Men i en videre forstand, i betydningen at all makt blir samlet på et sted, som er et diktators hovedansvar, så framstår Piłsudskis sak noe annerledes. Garlicki konkluderer her, i strid med hva han anser være den historiografiske konsensus, at Piłsudski hele tiden forsøkt å sikre sin makt, helt tilbake til tiden som Naczelnik Państwa.¹⁹¹ Det kommer derfor klart fram at Garlicki ikke er i tvil om at det som ble innført etter kuppet i 1926 var et diktatur. Og at denne prosessen hadde pågått over lang tid og med det målet for øyet å sikre seg makt. Den nye regjeringen ble ledet

¹⁸⁷ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 528-533.

¹⁸⁸ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 535.

¹⁸⁹ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 536.

¹⁹⁰”Piłsudski rozumiał, być może instyktownie, bo nigdy ich przemyśleń nie zwerbalizował, że silna władza nie musi swej siły demonstrować; musi jej używać wtedy, gdy jest to potrzebne. Jawna dyktatura, odrzucająca konstytucję i system parlamentarny, byłaby taką zbyteczną demonstracją siły, a w rzeczywistości wyrazem słabości. [...] Piłsudski – mimo sugestii otoczenia – konsekwentnie odrzucał idee „czystego” zamachu stanu m.in. i dlatego, że konsekwencją jego musiałaby być jawna dyktatura.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 537.

¹⁹¹ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 537.

av statsminister Kazimierz Władysław Bartel¹⁹², en kjent støttespiller av og varm beundrer av Piłsudski.¹⁹³

I begynnelsen var Piłsudskis støttespillere særlig dominert av personer som hadde vært i de polske legionene samt innenfor personer som hadde tilhørt POW-bevegelsen¹⁹⁴, men for å sikre makten måtte bredere støtte søkes og da gjennom det parlamentariske systemet, understreker Garlicki.¹⁹⁵ Piłsudskis mentalitet omkring makt oppsummerer Garlicki både kort og poengtert:

Han ble ikke tiltrukket av høytstående titler, eller ytre glitter og stas forbeholdt de små. Makt for han var ensbetydende med retten til å bestemme. Endelig og udiskutabelt.¹⁹⁶

Og i mai 1926 var det nettopp det han hadde. Og for ham sto nasjonen ovenfor alle samfunnsorganisasjoner. Han ville fortsatt beholde det parlamentariske systemet, selv om han mente det var et system med store svakheter.¹⁹⁷ Nå var neste mål å få framtvunget en godtakelse av og dernest legalisering av kuppet. Dette var mest problematisk i de vestlige delene av Polen, de delene som hadde tilhørt den tyske delingssonen. slik Garlicki poengterer:

I den gamle prøyssiske delingssonen ble sjokket i mai større en i andre deler av landet. Samfunnet her hadde en dyptgående følelse av lovløshet og respekt for de legale styresmakter. I tillegg var dette et område tydelig under Endecjas påvirkning. Til slutt – og ikke minst like viktig – førte hendelsene i mai til økt hang mot separatisme. Selv åtte år etter republikkens dannelse var disse følelsene fortsatt synlige.¹⁹⁸

¹⁹² For mer om Bartel, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 27, eller Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966: 385.

¹⁹³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 536.

¹⁹⁴ Polska Organizacja Wojskowa (POW), på norsk den polske militærorganisasjon, var en undergrunnsbevegelse dannet av Piłsudski i 1914. Organisasjonen virket hovedsakelig i den russiske delingssonen av Polen, Kongresskongedømmet, og var ment å utdanne polakker til å bli soldater.

¹⁹⁵ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 538.

¹⁹⁶ "Nie pociągał go blichtr stanowisk, ów zewnętrzny sztafaż przeznaczony dla maluczkich. Władza oznaczała dlań prawo decyzji. Ostatecznej i niepodważalnej." Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 538.

¹⁹⁷ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 539.

¹⁹⁸ "W dawnym zaborze pruskim wstrząs majowy był głębszy niż na innych terenach. Społeczeństwo miało tu wyrobione poczucie praworządności, szacunek dla legalnych władz. Był też ten teren domeną wpływów endecji, głęboko tu zakorzenionej. Wreszcie – choć nie najmniej to ważne – wydarzenia majowe ożywiły tendencje separatyzmu. W ósmym roku istnienia Rzeczypospolitej były one wciąż jeszcze tu widoczne." Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 545-546.

Og han fortsetter med å underbygge påstanden om at utviklingen som fant sted etter kuppet ikke var særlig likt i flere av de miljøene som støttet ham. Særlig tidligere POW-medlemmer og legionister viste sin misnøye. De anerkjente Piłsudski som deres uovertrufne og udiskutable leder, hvis ordre ikke var til å diskutere¹⁹⁹. Hovedsakelig støttet de ham i håp om å få en bedret livssituasjon. Også andre grupper i samfunnet hadde sine grunner til å støtte kuppet. Garlicki fortsetter:

Radikal og liberal intelligentsia samt de demokratiske venstregruppene fryktet aller mest – og dette var ikke en ufundert frykt – en fascistisk kupp gjennomført av de mest ekstreme seksjonene av Endecja. Ved å støtte Piłsudski, anså noen ham som beskytteren mot fascisme, andre at en ”venstre” fascisme på tross av alt var mindre farlig, og noen mente attpåtil at han var den eneste som var skikket til å få Polen ut av den fastlåste situasjonen. Samtidig må vi huske på at Piłsudski i sin regjeringstid som Naczelnik Państwa, verken framviste diktatoriske eller totalitære tendenser.²⁰⁰

Vi ser derfor at mange var villige til å tilsidesette sine demokratiske idealer og prinsipper for å oppnå dette. Venstresiden og særlig PPS ønsket sitt program innfridd i bytte for sin støtte, men det kom fort for en dag at dette ikke skulle bli en enkel sak. De ønsket blant annet å få igjennom økonomiske og sosiale reformer av radikal art. Parselering av jord uten betaling var enda et krav. Men Piłsudski overså tilsynelatende venstresiden.²⁰¹ I ”*Robotnik*” sto det allerede 16. mai å lese:

To deler av hæren hadde kjempet, og der den ene stilte seg bak Piłsudski, mens den andre bak Chjeno-Piast. [...] Piłsudskis seier [...] betydde derfor ikke endringer av dypere natur, som videre kunne føre til omveltninger i politikkenes maktbalansen.²⁰²

¹⁹⁹ ”Komendant (kallenavnet på Piłsudski, siden tidene i legionen) wie lepiej” som oversatt til norsk blir, ”Kommandanten vet best”.

²⁰⁰ Robotnik var en anerkjent avis hvis innhold var venstreradikalt fokusert. ”Radykalna i liberalna inteligencja, a również demokratyczna lewica obawiały się najbardziej – i nie były to obawy bezpodstawne – faszystowskiego zamachu skrajnych kół endeckich. Popierając Piłsudskiego, jedni widzieli w nim obronę przed faszyzmem, inni uważali, że „lewy” faszyzm jest mimo wszystko mniej groźny, a jeszcze inni widzieli w nim po prostu jedyne polityka zdolnego wyprowadzić Polskę z impasu. Pamiętano przy tym, że Piłsudski jako Naczelnik Państwa nie przejawiał tendencji dyktatorskich, totalitarnych.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 547.

²⁰¹ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 560.

²⁰² ”Walczyły ze sobą dwie części armii, z których jedna opowiedziała się przy Piłsudskim, druga – przy rządzie Chjeno-Piast. [...] Zwycięstwo więc Piłsudskiego [...] nie oznaczało zmian głębszej natury, wywołujących przewrót w układzie sił politycznych.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 550-551.

Selv om Piłsudskis handlinger etter kuppet var vanskelige å forstå for mange og umulige å forutse for de fleste, var stillheten han framviste en klar pekepinn på at hans mål tilsynelatende allerede var nådd.²⁰³ Og det som forbauser Garlicki noe, er den manglende politiske forfølgelsen som burde ha kommet etter et kupp. Og det var særlig høyresiden som ventet seg slike forfølgelser. Tre ting framstår allikevel som klare. Det første var at Piłsudski ønsket å distansere seg fra venstresiden. Videre ønsket han å nøytralisere høyresiden, ved å nærmest kuppe deres sterke stilling på den høyre siden av det politiske kartet.²⁰⁴ Til slutt ønsket han å vise sin politiske uavhengighet.²⁰⁵ Dette siste punktet skulle vise seg å være svært viktig for Piłsudski, da han ved presidentvalget etter kuppet nektet å godta stillingen som president, selv om han hadde flertall ved valget. Garlicki presenterer igjen sin forståelse av det som skjedde:

Valget av Piłsudski som president var ikke bare et steg videre på veien til legalisering av det væpnede militærkuppet, men kom også til å bety en tilgivelse fra de øverste nasjonale myndigheter. Og det med stemmer gitt fra grupper kuppet var rettet mot.²⁰⁶

Og da han nektet å godta presidentembetet etter valget, presenterer Garlicki følgende reaksjoner i samtiden:

Dette kom som et totalt sjokk for både Bartel, Rataj, inkludert piłsudskister støttespillere og motstandere i parlamentet – for absolutt alle som en.²⁰⁷

Som kandidat foreslo derimot Piłsudski sin gamle venn, Ignacy Mościcki.²⁰⁸ Mościcki vant presidentvalget. Opprettelsen av det som senere kom til å bli hetende Sanacja-regimet,

²⁰³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 549.

²⁰⁴ Dette skulle gjøres ved å sikre seg støtten fra de jordeiende lagene av samfunnet, som ellers ville kunne ha støttet Endecja. Dette gjaldt særlig lavadelen, på polsk ziemianie, men også de store landeiende familiene som hadde dominert polsk politikk i hundrevis av år. Navn som Sapieha, Potocki og Radziwiłł var alle koblet til det mektige polsk-litauiske samveldet. For mer, se Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 557.

²⁰⁵ For en mer inngående presentasjon av målene, se Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 555.

²⁰⁶ ”Wybór Piłsudskiego prezydentem był nie tylko kolejnym krokiem na drodze legalizacji zbrojnego przewrotu wojskowego, oznaczał również amnestionowanie go przez najwyższe przedstawicielstwo narodowe. I to częściowo głosami tych, przeciwko którym był skierowany.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 580.

²⁰⁷ ”Było to całkowite zaskoczenie dla Bartla, Rataja, dla działających na terenie parlamentu piłsudczyków, zwolenników i przeciwników Piłsudskiego – dla wszystkich.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 581.

var satt i gang. Sanacja spilte åpent på tanken om at kuppet som åpnet for Sanacjas inntreden muliggjorde en sanering av det politiske systemet i Polen. Og regimet kom til å øke sin makt nærmest ubegrenset i løpet av de neste årene, og like fram til Piłsudskis død i 1935.²⁰⁹ Og situasjonen passet Piłsudski bra. Slik skriver Garlicki:

Mościcki hadde verken kompetanse, ei heller – på dette tidspunktet – politiske ambisjoner. [...] Piłsudski forble i skyggen og kunne handle gjennom en langt mer *apatisk* (min uthevelse) president.²¹⁰

Det er tydelig at Garlicki anser Mościcki som en nikkedukke for Piłsudski. Og han faller her inn under de historikere som forsøker å presentere Piłsudskis lederstil som tilbaketrukket. En lederstil som ikke tvang Piłsudski fram i lyset, men snarere åpnet for at han kunne styre fra ”baksetet på bilen”.²¹¹ Og i etterdønningene av kuppet var det særlig to saker som kom til å peke seg ut som viktige. Den første var endring av konstitusjonen og den andre, i lengden av den første, gi presidentembetet utvidede fullmakter.²¹² Den endrede konstitusjonen gjennomført i august, styrket blant annet presidentembetet.²¹³ Den utøvende makten, særlig gjennom presidenten, ble styrket på bekostning av den lovgivende makten. Og i løpet av tre måneder hadde Piłsudski fått legalisert kuppet, svekket folkeforsamlingen (og den lovgivende forsamling), styrket presidentens stilling (og dermed den utøvende makten) samt endret konstitusjonen. Og det hele ble gjort uten bruk av terror, slik som andre steder, understreker Garlicki.²¹⁴

Piłsudskis opphold ved Sulejówek ble effektivt utnyttet i den politiske forberedelsen til kuppet og da ikke i konspiratorisk forstand, framhever Garlicki, men snarere i propagandaøyemed. Det var en enkel og primitiv form for propaganda, som ikke appellerte til intellektet, men til mottakerens følelser. Og denne typen propaganda skulle vise seg å være meget

²⁰⁸ Mościcki var både en kjent kjemiker og professor ved det tekniske universitetet i Lwów (dagens Lviv i Ukraina). Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 583.

²⁰⁹ Sanacja-regimet ble etter hvert døpt til Oberst-styret. Flertallet av Piłsudskis støttespillere i POW-gruppen og blant legionene bar på oberstgrader. På polsk er oberst pułkownik, og dette ble også navnet på regimet, Rząd pułkowników, ad litteram Oberst-regimet, særlig etter at Kazimierz Świtalski ble statsminister i 1929, og fylte stort sett alle viktige poster i regjeringen med oberster fra kretsen rundt Piłsudski.

²¹⁰ ”Mościcki nie miał ani umiejętności, ani – w tym czasie – ambicji politycznych. [...] Piłsudski nadal pozostawał w cieniu i działał przez całkowicie mu *powolnego* prezydenta.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 595.

²¹¹ Jeg referer her til en lengre og meget informativ samtale jeg hadde med Polen-ekspert Bjørn Cato Funnemark omkring Piłsudski og hans lederstil. En stil som Lech Wałęsa tilsynelatende forsøkte å kopiere men uten større hell. Også president Lech Kaczyński, som nylig døde under tragiske omstendigheter, ser også ut til å ha hatt Piłsudskis lederevner som et ideal, men fokusert mer på den sterke stilling Piłsudski hadde.

²¹² Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 597.

²¹³ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 601.

²¹⁴ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 602.

effektiv.²¹⁵ Dette ble særlig klart når legenden omkring Piłsudski ble framhevet. Den stereotype heltepolakken som i protest selv valgte å gå i politisk eksil, var i propagandaen en effektiv skikkelse. Et annet viktig element var at kampen for et fritt Polen, etter å ha blitt kronet med seier, ikke løste alle problemene i samfunnet, økonomien og i enhver polakks privatliv. Det var derfor et meget mektig bilde som ble tegnet av Piłsudski, som den eneste som visste hva som måtte gjøres. ”Einstøingen i Sulejówek” framsto som talsmannen for massenes interesser.²¹⁶ Til sist sto det en rekke politiske grupperinger igjen med hatten i hånden og enorme skuffelser i forhold til Piłsudski. Garlicki forsøker i sin avslutning å bygge opp under tanken om at Piłsudski og hans støttespillere kynisk hadde søkt makt, og i prosessen lurt de fleste av deres parlamentariske allierte trill rundt. Han skriver:

Å få en endelig forståelse av hva som faktisk skjedde i maidagene, ble for mange politiske miljøer både en lang og ikke minst smertefull erfaring.²¹⁷

Hva som faktisk skjedde i maidagene i 1926 ser faktisk fortsatt ikke ut til å være fullstendig ferdigbehandlet. Og Garlicki forsøker, på sin måte, å komme med sin versjon og sine kommentarer til denne traumatiske opplevelsen for den nyetablerte polske staten i mellomkrigstiden. En annen som gir et noe annet fokus men til dels de samme slutningene er Antoni Czubiński. En annen polsk historiker som skrev om dette temaet.

Antoni Czubiński. Apologist for PRL?

Som medlem av det polske kommunistpartiet under PZPR regimet i Polen, kom Czubiński til å representere en videre kritikk av Piłsudski som historisk aktør, etter at temaet var blitt tatt inn i varmen igjen. Fram til Garlickis forsøk på å myke opp den ensidige kritikken av Piłsudski²¹⁸, var dette temaet lite berørt og ansett som politisk betent. Czubiński ble etter fallet av kommunismen anerkjent som en av PRLs²¹⁹ mer framtrædende beskyttere. Stanisław Sierpowski gjør dette til et viktig poeng i sitt minneportrett av Czubiński, skrevet etter

²¹⁵ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 602.

²¹⁶ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 603.

²¹⁷ ” Zrozumienie tego, co rzeczywiście dokonało się w dniach majowych, było dla wielu środowisk politycznych procesem długich i bolesnych doświadczeń.” Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 603.

²¹⁸ Her tenker jeg særlig på dets fokus på Piłsudski som en samarbeidspartner til Sentralmaktene, agent for tyskerne og ikke minst lakei ovenfor vestmaktene etter krigen. Han ble presentert som en fiende av staten og var ikke godkjent materiale for en historiker som ønsket suksessfull karriere i regimets tid.

²¹⁹ Polska Rzeczpospolita Ludowa – Den polske Folkerepublik, som var det offisielle navnet på Polen under det kommunistiske regimet.

Czubińskis død.²²⁰ Det kommer klart fram at Czubińskis sympati sto på regimets side, og dette vises også gjennom hans måte å presentere Piłsudski på. Slik som Garlicki, trekker også Czubiński fram en lang rekke negative attributter, tendenser og handlinger fra Piłsudskis side. Og slik som Garlicki har også Czubiński skrevet flere bøker omkring temaet Piłsudski, ”*Józef Piłsudski i jego legenda*”²²¹ fra 1988 samt ”*Przewrót majowy 1926 roku*”²²² fra 1989, peker seg mest ut. I et av sine siste verk, ”*Historia Polski XX Wieku*”²²³, viser han først og fremst sin kritiske holdning til datidens politiske system generelt sett og framhever klart hva han mener om tidens politiske system, maikuppet og det han kaller post-maisystemet, innført etter kuppet.

Czubiński og kritikken av Sanacja - Innføring av post-maisystemet

Czubiński understreker at det i perioden fra november 1918 til mai 1926 ble opprettet ikke mindre enn 14 regjeringer²²⁴. Hans kritikk retter seg mot høyresiden så vel som mot venstre og senter. Han påpeker svakhetene fra konstitusjonen av 1921, der den utøvende makten, presidenten og regjeringen, var blitt amputert til fordel for Sejm og Senat. Dette svekket systemet i sin helhet, skriver Czubiński.²²⁵ Slik Czubiński forstår det, ville høyresiden begrense velgernes muligheter til å påvirke politikken for på denne måten å dempe minoriteters innvirkning på politikken. Venstresiden ville på den andre siden beskytte demokrati og således sikre velgernes makt gjennom det folkevalgte parlamentet. Samtidig appellerte venstresiden til styrking av både presidentembetet og regjeringen. Utover dette ønsket venstresiden også å sikre folket økte sosiale rettigheter, skriver Czubiński. Piłsudski, på sin side, var den største motstander av det parlamentariske systemet, mener Czubiński. Han skriver:

Den argeste motstander av det eksisterende systemet var Piłsudski. Han som i mai 1923, etter at Witos opprettet sin andre regjering, trakk seg tilbake fra makten og søkte tilflukt i sitt hus i Sulejówek like ved Warszawa. Hendelsene i årene 1918-1922 førte til store endringer i hans holdninger omkring det polske samfunnet, de

²²⁰ Sierpowski, Stanisław. Szkic do portretu Antoniego Czubińskiego (1928-2003), "Przegląd Zachodni", nr 2 (307), 2003.

²²¹ Czubiński, Antoni. *Józef Piłsudski i jego legenda*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1988.

²²² Czubiński, Antoni. *Przewrót majowy 1926 roku*. Wydawnictwo MAW. Warszawa, 1989.

²²³ Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007.

²²⁴ Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 154.

²²⁵ Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 154.

politiske partiene, og medlemmene i Sejmen. Skuffelsen til de demokratiske institusjonene i parlamentet og til det polske samfunnet, økte. I dem så han en tendens til selvinteresse, misbruk, anarki og roten til problemer. Gradvis vokste hans *selvbeundring og megalomani* (min uthevelse). Han proklamerte at det var han som hadde skapt den polske hæren og han som hadde gjenoppbygget den polske stat. Samtidig, mens han sammen med denne armeen hadde kjempet for å opprette grensene til den nye staten, hadde makten i samfunnet blitt overtatt av karrierejegere og demagoger fra høyresiden²²⁶, som ikke bare forsøkte å bekjempe hans politiske ideer, men like angrep hans familie og venner, og der de ikke vek unna for bruk av så vel mord som politisk drap²²⁷. [...] Han vedkjente at han i effekt var en fungerende diktator²²⁸, men ikke av egen vilje, men snarere på anmodning fra offentligheten [...].²²⁹

Her mener Czubiński å kunne vise at kampen mot Endecja og høyresiden samt alle som allierte seg med eller samarbeidet med dem, hadde startet. Foreløpig, understreker Czubiński, kunne folk åpent og fritt ytre sine meninger.²³⁰ Hva mener han med å si foreløpig? Det kommer klart fram at Czubiński her forsøker å vise at disse rettighetene forsvant etter maikuppet. Han viser til at tendensen i samtiden var at mange av statene i Europa styrt etter en demokratisk parlamentarisk modell gikk over til mer autoritære og til og med totalitære styresett. Og ifølge Czubiński ble det altså i mai 1926 etablert et diktatur, gjerne kalt Sanacja, med piłsudkistene i maktposisjonene.²³¹ Og særlig markante var de lagene av samfunnet som hadde vært direkte involvert i kampene under den første verdenskrig, og der legionistene var mest framtrede, ifølge Czubiński. Et annet sted framhever Czubiński følgende poeng:

Krigen førte også til en konsentrering av makt rundt Piłsudski i en politisk gruppe bestående av tidligere krigsveteraner (kombatanter), som kom til å ha stor innvirkning på utviklingen av politikken i landet. Under slike forhold vedtok flertallet av Sejmen å stoppe Piłsudskis innvirkning på landets skjebne. Mars-

²²⁶ Czubiński skriver obóz narodowy, som på norsk henspiller til den høyre siden av det politiske landskapet. I mellomkrigstiden var denne gruppen dominert av Endecja og Dmowskis tankegods. Det kommer tydelig fram at Piłsudskis argeste fiender, også ifølge Czubiński, var høyresiden.

²²⁷ Czubiński framhever at drapet på president Narutowicz smertet Piłsudski enormt.

²²⁸ Dette ble gjort i en tale foran en tilskuerskare ved Hotel Bristol, allerede 3 juli 1923, understreker Czubiński. Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 155.

²²⁹ „Zdecydowanym wrogiem panującego systemu był Piłsudski. Który w maju 1923 r., z chwilą utworzenia drugiego rządu Witosa, odsunął się od władzy i schronił w zaciszu swego dworku w Sulejówku pod Warszawą. Wydarzenia lat 1918-1922 spowodowały poważne zmiany w jego nastawieniu do społeczeństwa polskiego, partii politycznych, posłów i sejmu. Narastało u niego rozczarowanie do instytucji demokracji parlamentarnej i do społeczeństwa polskiego. Dostrzegał w nim skłonności do prywaty, nadużyć, anarchii i warcholstwa. Stopniowo rosło w nim *samouwielbienie* i *megalomania*. Głosił, że to on stworzył armię polską i odbudował państwo polskie. Tymczasem, kiedy on z armią walczył o granice państwa, w kraju władzę przejęli karierowicze i demagodzy z obozu narodowego, którzy nie tylko zwalczyli jego koncepcje polityczne, ale również atakowali jego rodzinę i przyjaciół, nie stroniąc od mordów i zabójstw politycznych. [...] Dowodził, że pełnił funkcję dyktatora, ale nie z własnej woli, lecz na życzenie społeczeństwa [...]” Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 155.

²³⁰ Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 156.

²³¹ Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 157.

konstitusjonen, novelisert i 1921, begrenset makten til landets ledende stilling (presidentembetet. Min merknad), og Piłsudski vedtok og ikke overta denne stillingen. Han gikk derimot over til bekjempelse av de politiske partier, Sejmen og konstitusjonen. I mai 1926, støttet av hæren og kombatant-miljøene, strakk han seg på ny etter makten, og der han gjennomførte store personlige utrenskninger i både forsvarsledelse og i statsadministrasjonen, og der han samtidig opprettet et diktatur som gjorde det mulig for ham å regjere likt opp til sin død i 1935.²³²

Og Czubiński er klar i sin dom når han i tillegg kommer inn på modernisering av forsvaret med tanke på Piłsudskis styre:

Piłsudski skapte et diktatorisk system, men der han selv understreket at han ikke gjorde som Mussolini. Han lente seg snarere på samfunnets solidaritet og lederkulten. Nidkjært vokter han hæren ovenfor dens andre skapere, og åpnet ikke for modernisering men snarere forlot den i en tilbakeliggende stand som følge av de mangeårige kampene om grensene. Infanteri og kavaleri dominerte. Mens det var mangel på pansrede våpen samt luftforsvar.²³³

Czubiński understreker at det var særlig kampene omkring organiseringen av ledelsen i forsvaret som førte til Piłsudski selvvalgte avskjed fra det politiske liv. Kampene omkring organiseringen av forsvarets overkommando og Piłsudskis rolle i denne kom til å blusse opp igjen.²³⁴ Kjernen lå i om denne militærledelsen skulle kunne virke uavhengig av Sejmen og

²³² "Wydarzenia wojenne spowodowały też skupienie się wokół Piłsudskiego obozu politycznego złożonego z byłych uczestników wojny (kombatanci), którzy wywierali znaczny wpływ na kształtowanie się stosunków politycznych w państwie. W tych warunkach większość sejmowa podjęła decyzję, by odsunąć marszałka od wpływu na losy państwa. W konstytucji uchwalonej w 1921 r. ograniczono uprawnienia głowy państwa i Piłsudski postanowił nie ubiegać się o ten urząd. Przeszedł on do totalnego zwalczania partii politycznych, sejmu i konstytucji. W maju 1926 r. w oparciu o armię i kombatantów ponownie sięgnął po władzę, przeprowadził wielkie czystki personalne w wojsku i w administracji państwa, utworzył system dyktatury i samowolnie rządził do swej śmierci w maju 1935 r." Notater fra foredrag holdt av Antoni Czubiński den 24 november 2000, på Historisk Institutt ved Adam Mickiewicz Universitet i Poznań (UAM): 10-11, hentet fra <http://www.wbc.poznan.pl/Content/22633/Polskie+spory+o+wiek+XX.pdf>, den 29.04.2010, klokken 21:18. (Senere omgjort og utgitt som en del av: Sierpowski, Stanisław (red.). *Polska na tle procesów rozwojowych w XX wieku*. Instytut Historii UAM. Poznań, 2002.)

²³³ "Piłsudski stworzył system dyktatorski, ale jak sam twierdzi nie wzorował się na Mussolinim. Opierał się jednak o zasadę solidaryzmu społecznego i kult wodza. Zazdrośnie strzegąc armii przed innymi jej twórcami nie doprowadził do jej modernizacji lecz pozostawił w stanie zacofania z lat walki o granice. Dominowała w niej piechota i kawaleria. Brak było broni pancernej i silnego lotnictwa." Notater fra foredrag holdt av Antoni Czubiński den 24 november 2000, på Historisk Institutt ved Adam Mickiewicz Universitet i Poznań (UAM): 11-12, hentet fra <http://www.wbc.poznan.pl/Content/22633/Polskie+spory+o+wiek+XX.pdf>, den 29.04.2010, klokken 21:18. (Senere omgjort og utgitt som en del av: Sierpowski, Stanisław (red.). *Polska na tle procesów rozwojowych w XX wieku*. Instytut Historii UAM. Poznań, 2002.)

²³⁴ Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 472. Den mest omfattende og beste presentasjonen av denne konflikten rundt ledelsen i forsvaret i denne perioden er utvilsomt Rothschild, Joseph. The Military Background of Piłsudski's Coup D'Etat. *Slavic Review*, Vol. 21, No. 2. (Juni,

regjeringen, som Czubiński understreker ville vært i brudd med både konstitusjonen og de demokratiske prinsipper. Piłsudski så annerledes på det. Han mente at det å ha en militær ledelse under sivil-demokratisk kontroll ville være ekstremt farlig i Polen, siden dette ville politisere også militærmakten.²³⁵ Dette ble ikke løst før kuppet og Piłsudski sparte ikke på kruttet i sin kritikk av udugeligheten blant Forsvarministerne i denne saken. Czubiński underbygger videre sin påstand om Piłsudskis selvbeundrelse ved å understreke at Piłsudski, ved å ta æren for seieren mot bolsjevikene i 1920, mente at han var den eneste kommanderende som kunne ta gode avgjørelser.²³⁶ Om jeg forstår Czubiński riktig, prøver han således å få fram at når Piłsudski var kritisk til organiseringen av ledelsen i forsvaret, så var dette grunnet det faktum at han selv ikke var øverstkommanderende. Og denne kampen om organiseringen av forsvarsledelsen delte de militære og politiske ledelse i de som støttet Piłsudski og de som ikke gjorde det.²³⁷ Czubiński presenterer det som et ønske fra piłsudskistenes side om endring av det politiske system, som i effekt ville bety at statsadministrasjonen skulle fylles opp av folk fra deres egne rekker.²³⁸ Selv levde Piłsudski spartansk i sitt hus i Sulejówek og kritiserte særlig politikernes livsførsel med tanke på korrupsjon og sløsing av offentlige midler. En kritikk som Czubiński mener for en store del var uten hold i virkeligheten.²³⁹

Maikuppet blir presentert som et forsøk fra Piłsudski og hans støttespilleres side om å presse presidenten fra å danne en ny regjering med Witos i ledelsen.²⁴⁰ Han understreker, likeledes som Garlicki, at Wojciechowski var gammel venn av Piłsudski og at han i sin ungdom hadde jobbet for PPS. Men i motsetning til Garlicki, mener Czubiński at det fra politikernes side var stor vilje til kompromiss.²⁴¹ Czubiński skriver videre, slik også Garlicki poengterer, at de militære ledere måtte velge side, mellom Piłsudski og den rettmessige

1962). Selv om artikkelen er noe utdatert, velger jeg allikevel å nevne den av hensyn til hvor godt konflikten blir presentert.

²³⁵ Rothschild, Joseph. The Military Background of Piłsudski's Coup D'Etat. *Slavic Review*, Vol. 21, No. 2. (Juni, 1962): 251.

²³⁶ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 158.

²³⁷ Følgende militære ledere, om vi skal tro Czubiński, framsto som hans motstandere, Józef Dowbór-Muśnicki, Józef Haller, Stanisław Szeptycki, Tadeusz Rozwadowski og Władysław Sikorski, og blant politikere, Roman Dmowski, Wojciech Korfanty, Ignacy Jan Paderewski, Wincenty Witos og Wojciech Trąpczyński. Blant hans mest lojale støttespillere finner vi særlig personer fra POW, II avdeling ved Generalstaben og blant adjutantene til Naczelný Wódz, som var stillingen Piłsudski besatte fram til 1920 og som i effekt gjorde han til øverstkommanderende for de polske styrker. Blant dem finner vi Adam Koc, Bogusław Miedziński, Aleksander Prystor, Walery Sławek og Kazimierz Świtalski. Blant generalene har vi, Tadeusz Kasprzycki, Gustaw Orlicz-Dreszer, Stefan Dąb-Biernacki, Tadeusz Piskor og Edward Rydz-Śmigły

²³⁸ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 158.

²³⁹ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 158.

²⁴⁰ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 159.

²⁴¹ Czubiński nevner særlig Rataj, Trąpczynski, Witos og Dmowski. Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 159.

statsmakt og da i henhold til loven. Czubiński viser her til den legale statsmakt for å bruke Garlickis språkdrakt. Da kuppet endte i Piłsudskis favør, understreker Czubiński at venstresiden så positivt på utviklingen over at høyresiden var svekket. Post-maisystemet, som Czubiński kaller det, førte til en styrking av den utøvende makt på bekostning av den lovgivende. Og Czubiński betegner Sejmen som nærmest maktesløs etter den siste endringen i konstitusjonen av august 1926.²⁴²

Nyorganiseringen av den militære ledelsen ble igangsatt. Det ble, slik Piłsudski ønsket, ingen kontroll av forsvarsledelsen fra de folkevalgte organers side. Videre ble Piłsudski gitt Forsvarsministerposten, som han beholdt like til sin død. Til slutt, påpeker Czubiński, ble det gjennomført utrenskninger på alle nivåer i forsvarets kommandostruktur, og noen til og med på personlig grunnlag.²⁴³ Ifølge Czubiński skal dette ha blitt gjort for å kvitte seg med personer som ikke var tilknyttet Piłsudski, samtidig som det skulle gi tidligere legionister og medlemmer av POW økt innflytelse over forsvaret. Som eksempel trekker Czubiński fram prosentandelen av legionister i Generalstaben i perioden fra 1924 til 1932, som øker fra 21% til 65%.²⁴⁴ Liknende utrenskninger fant også sted i statsadministrasjonen, legger Czubiński til. Her ble mange erstattet av tidligere POW-medlemmer samt reservister fra 1. brigade blant legionistene.²⁴⁵

Slik som Czubiński forstår det, var post-maisystemet formelt et parlamentarisk styrt demokrati, men i realitet var det blitt et diktatur. De viktigste personene i dette systemet skal ha vært, som Czubiński kaller dem, politiserte offiserer.²⁴⁶ Motstandere skal ha brukt uttrykk som ”skjult diktatur”²⁴⁷ eller ”diktatur bak teppet”²⁴⁸ men ble også betegnet som et autoritært styre, skriver Czubiński.²⁴⁹ Og slik som Garlicki også understreker, viser Czubiński til

²⁴² Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 160.

²⁴³ Slik som i general Włodzimierz Zagórkis tilfelle, som døde under merkelige omstendigheter i 1927. *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 172. Andre som skal ha blitt ofre for disse utrenskningen var Haller-familien, både Józef og Stanisław, Rozwadowski, Szeptycki og Sikorski. Alle var de dyktige militære ledere, men ingen av dem tilhørte gruppen rundt Piłsudski. Dette er det Czubiński mener er en av de mest kritikkverdige handlingene fra Sanacja-regimets side. Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 161.

²⁴⁴ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 162. For mer informasjon om liknende tall, se tabell 5 og 6 på samme side.

²⁴⁵ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 163.

²⁴⁶ Han nevner særlig Józef Beck, Adam Koc, Aleksander Prystor, Walery Sławek, Bronisław Piernacki, Kazimierz Świtalski og Henryk Józewski.

²⁴⁷ I teksten ”ukrytej dyktatury”. Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 163.

²⁴⁸ I teksten ”Diktatury za parawanem”. Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 163.

²⁴⁹ Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 163.

Piłsudskis vilje til samarbeid med de konservative jordeiende gruppene.²⁵⁰ Og denne makten skulle Piłsudski og piłsudskistene beholde og styrke like opp til utbruddet av andre verdenskrig.

Oppsummering

Både Garlicki og Czubiński framstår som kritikere av maikuppet og Piłsudski. I sin kritikk fokuserer de på ulike elementer av kuppet men deres konklusjoner er forholdsvis like. Kuppet var et nederlag for Polen i mellomkrigstiden. Den avsluttet brått den demokratiske utviklingen som fra 1918 hadde fått lov til å utvikle seg, både på godt og vondt. Et demokrati, som på tross av sine svakheter, ga stort sett alle deler av det polske samfunnet en stemme. Ikke alltid i proporsjonalitet til en gruppes reelle størrelse, men dog, en politisk stemme allikevel, framhever særlig Czubiński. Og selv om kuppet, ifølge dem begge, skal ha vært rettet mot høyresiden, i samtiden presentert som et forsøk på å stoppe en fascistisk maktovertagelse, mistet alle deler av det politiske spekteret innflytelse straks kuppet var over. Særlig smertefullt må det ha vært for venstresiden, og dets største parti PPS, gitt deres uforbeholdne støtte til nettopp kuppemakerne. Denne støtten ble ikke gjengjeldt med noen form for takknemlighet, framhever særlig Garlicki. Snarere tvert imot. I sin søken etter makt, ifølge Garlicki og Czubiński, forsøkte Piłsudski å isolere sine fiender på høyresiden, ved å sikre seg støtte fra de jordeiende delene av samfunnet. En klasse i det polske samfunnet Piłsudski selv var født inn i, blir det poengtert. Piłsudskis sosialistiske fortid, som medlem av PPS, ble fort satt til side etter kuppet.

Høyresiden ble for sin del, slik Czubiński framhever, desimert etter kuppet. En politisk gruppe hvis støtte i samfunnet var stor²⁵¹, mistet brått og brutalt alle former for politisk innflytelse. Hvorfor? Fordi Piłsudski i sin søken etter makt hadde valgt ut høyresiden som sin fiende og gjorde alt han kunne for å ødelegge deres innvirkning på den politiske arena. Czubiński, og Garlicki med ham, framhever den fiendtlighet som fantes mellom høyresiden og piłsudskistene, og legger dette til grunn for den utviklingen som fant sted.

²⁵⁰ Her trekker han fram særlig familien Radziwiłł, som ved en rekke anledninger møtte Piłsudski på deres gods i Nieśwież, eller Nezvisk i dagens Hviterussland. Det fantes også andre deler av høyresiden som søkte samarbeid med Piłsudski. Disse ble i nedlatende tonefall presentert som medlemmer av den inteteksisterende 4. brigaden i legionistbevegelsen for på denne måten å få innpass i post-maisystemet. Legionene hadde til sammen tre brigader. Czubiński, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007: 164.

²⁵¹ For en god pekepinn på høyresidens stilling i Sejm og Senat, velger jeg å henvise til resultatene ved valget fra 1922, i Brzoza, Czesław. *Wielka Historia Polski, Polska w Czasach Niepodleglosci i Drugiej Wojny Swiatowej (1918-1945)*, T. 9. Fogra Oficyna Wydawnicza. Kraków, 2003: 103-104.

Deres konklusjoner minner om hverandre men deres endepunkt er noe forskjellig. Piłsudski gjennomførte et væpnet militærkupp og innførte et diktatur. Et kupp som var alt annet enn godt planlagt og velregissert, ifølge Garlicki. Men der Garlicki understreker at alle politiske grupper, unntatt personer rundt Piłsudski, mistet politisk innflytelse etter kuppet, framhever Czubiński særlig høyresidens skjebne. Og Czubiński går et steg videre, ved å vise til utrenskninger i både militærledelse og i administrasjon. En utrenskning ment å sikre alle Piłsudskis støttespillere en bedre framtid, på bekostning av alle som ikke tilhørte denne gruppen. En utrenskning som særlig gikk utover høyresiden, avslutter Czubiński.

Kapittel 5.

En historiografisk analyse - Positivt

Innledning

Av de mange historikere som har skrevet om Piłsudski, og som velger å fokusere på de mer positive sidene av ham, peker særlig to seg ut som de beste kandidatene. Janusz Cisek og Zbigniew Wójcik.

Cisek har gjennom hele sin karriere vist interesse for historien om Piłsudski. Han var i årene 1993 til 2000 direktør for Józef Piłsudski Instituttet i New York²⁵² og var i så henseende ansvarlig for en av de største samlingene av arkivmateriale fra mellomkrigstidens Polen. Instituttets egen historie står beskrevet på deres hjemmeside, og vi kan der lese følgende:

The Piłsudski Institute of America is one of the most important Polish institutions outside of Poland. It has earned that designation by gathering an invaluable collection of documents on the modern history of Poland, and by its distinguished record of defending the historical truth about Poland against all adversaries: German occupiers in World War II (1939-1945) or communist rulers imposed by the Soviet Union (1945-1989). This mission was undertaken in 1943 by a group of Polish diplomats, politicians and veterans of the Polish Legions in World War I who were associates and former soldiers of Marshal Józef Piłsudski, a symbol of Polish independence since 1914.²⁵³

Cisek arbeidet i de senere år meget tett med en av Piłsudskis nærmeste kollegaer og samarbeidspartnere, Waclaw Jędrzejewicz²⁵⁴. Sammen skrev og utga de den mest omfattende

²⁵² Se <http://www.pilsudski.org>, for mer om instituttet.

²⁵³ http://www.pilsudski.org/portal/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=9&Itemid=19. Lastet ned den 30.04.2010, 13:49.

²⁵⁴ Jędrzejewicz var både medlem av POW, legionist og militærattaché i Tokyo fra 1925 til 1928 (og fra 1926 også chargé d'affaires). Han var med på danne Piłsudski Instituttet i New York og var også dets direktør i årene 1963 og 1964. Han skrev en rekke bøker om Józef Piłsudski, der han delte mange av sine personlige inntrykk, opplevelser og meninger omkring det som skjedde. Særlig viktig var Jędrzejewicz, Waclaw. *Kronika Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, Tom 1 - 2*. Polska Fundacja Kulturalna. London, 1986. For mer om Jędrzejewicz og hans liv, se særlig *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 62.

gjengivelse av Piłsudski liv, i ”*Kalendarium Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935*”²⁵⁵. Dette firebinds verket tar for seg de viktigste hendelsene i Piłsudskis liv, basert på memoarer, offentlige dokumenter, faglitteratur og avisartikler m.m. Dag for dag blir vi introdusert, informert og opplyst om de viktigste hendelsene omkring Piłsudskis liv, fra hans fødsel i 1867 og like til hans død i 1935. Selv utga Cisek i 2007 en biografi og billedalbum, bare kalt ”*Piłsudski*”²⁵⁶. Dette er også boken jeg kommer til å analysere i dette kapittelet.

Zbigniew Wójcik har også beskjeftiget seg med Piłsudski, men ikke som hovedtema. Grunnen til at jeg allikevel har valgt å inkludere Wójcik, kommer av hans førstehåndskunnskap fra barndommen. Hans far, Walenty Wójcik, tilhørte en del av Piłsudskis personlige livgarde, så Zbigniew var som liten gutt²⁵⁷ en del av den nærmeste kretsen til Piłsudski.²⁵⁸ I sine framstillinger kommer det derfor klart fram at han har stor sympati for Piłsudski. Privat er Wójcik i tillegg medlem av Związek Piłsudczyków²⁵⁹, som er en organisasjon for ”venner av Piłsudski og piłsudskistene”. Hans bidrag inneholder blant annet ”*Rola Józefa Piłsudskiego w odzyskaniu niepodległości Polski*”²⁶⁰, utgitt i 1982 i London. Wójciks bok, „*Józef Piłsudski 1867-1935*”²⁶¹ kommer til å være hovedgrunlaget for min behandling av Wójciks forfatterskap om Piłsudski.

Var maikuppet en nødvendighet? Cisek om Piłsudski

I opptakten til kuppet i maidagene, var det klart at det parlamentære styret hadde brukt opp all tillit fra folket, slik Cisek ser det.²⁶² I et intervju gitt av Piłsudski, i ”*Kurier Poranny*” 29. april 1926, understreker han nettopp også om krisen rundt den parlamentære modellen og vektla dannelsen av et sterkt statsstyre, uavhengig av Sejmen. Samtidig påpeker Cisek viktigheten av forsøket på å få Piłsudski tilbake i lederstilling igjen, ved å reformere lederstrukturen i

²⁵⁵ Jędrzejewicz, Waław & Janusz Cisek. *Kalendarium Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, Tom 1-4*. Wydawnictwo LTW. Kraków, 2007. Siste bok i serien inneholder en av de mest omfattende bibliografier som fokuserer på Piłsudski. Nærmere 100 sider med stort sett alle bøker, artikler, memorarer og arkivbokser blir presentert. For bibliografien, se Jędrzejewicz, Waław & Janusz Cisek. *Kalendarium Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, Tom 4*. Wydawnictwo LTW. Kraków, 2007: 441-548.

²⁵⁶ Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007.

²⁵⁷ Han var født i 1922.

²⁵⁸ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 7-8.

²⁵⁹ <http://piłsudczycy.pl>.

²⁶⁰ Wójcik, Zbigniew. *Rola Józefa Piłsudskiego w odzyskaniu niepodległości Polski*. (Józef Piłsudskis rolle i kampen for den polske frihet.) Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie. London, 1982.

²⁶¹ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999.

²⁶² Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 209.

forsvaret. Ved regjeringkrisen i april 1926, var det videre gjensidig mistillit mellom partene. Piłsudski og Witos var begge klar over dette. Cisek skriver:

Begge foreslåtte løsningene på problemet utelukket seg gjensidig – Piłsudski kunne ikke se for seg et samarbeid med Witos, mens hans gamle fiender²⁶³ ikke kunne se for seg Marskalkens tilbakekomst.²⁶⁴

Cisek fortsetter så med å forklare hendelsene 11. mai 1926. Intervjuet i ”*Kurier Poranny*” ble konfiskert, videre versterte det rykter om at Sulejówek ble beskytt og i tillegg, som om dette ikke var nok mener Cisek, så måtte Piłsudski tåle at presidenten ga Witos mulighet til å danne regjering.²⁶⁵ Men slik forstår Cisek grunnene til hva som skjedde 12 mai:

Han besluttet derfor å gjennomføre en demonstrasjon med hærens deltakelse [...] På denne måten ville han kunne tvinge Wojciechowski til å danne en utenomparlamentarisk²⁶⁶ regjering, og som de begge noe dager tidligere hadde diskutert. Basert på flere troverdige kilder, ser det ut til at Piłsudski ikke regnet med blodige kamper, da det hverken fantes planer for handling eller lederskap. Marskalken antok at den lave popularitet som regjeringen Witos hadde, samt press fra gatene, ville tvinge Wojciechowski til å oppløse regjeringen.²⁶⁷

Ifølge Cisek kan det virke som at Piłsudski i sitt forsøk på å overtale presidenten til å innta samme synspunkt som han selv, bare ville bruke hæren som pressmiddel. Piłsudski ønsket, om vi skal tro Cisek, ikke å spille sine landsmenns blod. Det som i prinsippet var en godt ment overtalellesmetode slo ut i motsatt vei. Demonstrasjonen endte i kupp. Etter møtet med Wojciechowski på Poniatowski-broen var situasjonen endret. Slik fortsetter Cisek;

Piłsudski trakk seg tilbake til Praga²⁶⁸ - eneste alternativ var bruk av makt.²⁶⁹

²⁶³ Chjeno-Piast regjeringen fra 1923.

²⁶⁴ „Oba projekty rozwiązania kryzysu wykluczały się w wzajemnie – Piłsudski nie wyobrażał sobie współpracy z Witosem, a dawni przeciwnicy powrotu Marszałka.” Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 209.

²⁶⁵ Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 209-210.

²⁶⁶ Cisek skriver ”pozasejmowy”, som oversatt ad literam blir ”utenomsejmisk”, og som her vil bety en regjering bestående av personer utenfor Sejmen. Derfor har jeg valgt å oversette det til utenomparlamentarisk.

²⁶⁷ ”Postanowił zatem przeprowadzić demonstrację z udziałem wojska [...]. Chciał w ten sposób wymusić na Wojciechowskim powołanie pozasejmowego gabinetu, o którym kilka dni wcześniej obaj politycy dyskutowali. Z wielu wiarygodnych relacji wynika, że Piłsudski nie liczył się z przelewem krwi, nie było żadnego planu akcji ani dowodzenia. Marszałek sądził, że niepopularność rządu Witos'a i presja ulicy zmusi Wojciechowskiego do odwołania go.” Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 210.

²⁶⁸ En bydel i deni østlige delen av Warszawa, på andre siden av Wisła i forhold til de viktige sentrumsområdene.

Med store tap stoppet kampene 14. mai og der 379 døde og 920 sårede var prisen som måtte betales, skriver Cisek. Regjeringen Witos og president Wojciechowski gikk av. Nytt presidentvalg ble avholdt. Ignacy Mościcki vant etter mye om og men. Hva ble så konsekvensen av maikuppet, ifølge Cisek? Først og fremst utgjør dette en helt ny og unik periode i den andre republikkens eksistens. Sanacja perioden, eller perioden med sanering av gamle problemer var satt i gang, ifølge Cisek.²⁷⁰ Han skriver:

Dette navnet (Sanacja. Min merknad) kom til å bli forbundet med kamp mot korrupsjon og private interesser, en forbedring av staten, en begrensning av overdrevne privilegier i Sejmen, og gjennom dette en styrking av den utøvende makten. Verken mer eller mindre.²⁷¹

For Cisek framstår kuppet med klare positive konsekvenser. En opprensning i det gamle systemet finner sted, om vi skal lene oss på hva Cisek skriver. Kuppet introduserer en saneringstid i polsk politikk og dette takket være Piłsudskis gode vilje, talent og visjon. Men det finnes også kritikere. Ciseks formeninger om dem er klare:

Motstandere av Sanacja assosierte det hele med demokratiske begrensninger og oberst-styret²⁷². Det er viktig å understreke at det ikke fant sted begrensninger av hverken grunnleggende borgerrettigheter, ytringsfrihet, mulighetene for kritikk for ikke å nevne stillingen til de folkevalgte organer. Det fantes heller ikke noe støtte til å fortsette med de stadige skiftende regjeringene, som baserte seg på minimalt av flertall og dermed snarere diskuterte mer enn gjennomførte reformer. Viktig var holdningen i samfunnet, som i kraft av sin masse ga sin tilslutning til endring. Piłsudski ble i en og samme person både samfunnets garantist for rettferdig styre og folkets tribun, på tross av at han bare innehadde posten som forsvarsminister.²⁷³

²⁶⁹ "Piłsudski wycofał się na Pragę – pozostawało mu tylko użycie siły." Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 210.

²⁷⁰ Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 210.

²⁷¹ Z tym określeniem kojarzono ukrócenie korupcji i prywaty, usprawnienie państwa, ograniczenie rozpasanych przywilejów Sejmu, a w konsekwencji wzmocnienie władzy wykonawczej. Tylko tyle i aż tyle. Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 210.

²⁷² Det henvises her til "rząd pułkowników" sentrert rundt "grupa pułkowników" som etter kuppet sikret seg mer og mer makt innad i Sanacja-styret. Pułkownik er i norsk militær gradssystem ekvivalent med oberst, og jeg velger derfor å oversette det til "oberst-styret" sentrert rundt "oberst-gruppen". For mer om både Sanacja og oberst-gruppen, se *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 138-140.

²⁷³ "Przeciwnikom sanacja kojarzyła się z ograniczeniem demokracji i rządami pułkowników. Warto przypomnieć, że nigdy nie ograniczono podstawowych wolności obywatelskich, wolności słowa, krytyki ani roli przedstawicielstwa narodowego. Nie było wszakże zgody na ciągły kontredans rządów, opierających się na wątej większości i w związku z tym administrujących, a nie wprowadzających reformy. Ważna była postawa społeczeństwa, które w swej masie dało przyzwolenie na zmiany. Społecznym gwarantem praworządności i trybunem ludu stał się Piłsudski, chociaż pełnił jedynie urząd ministra spraw wojskowych." Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 210.

Cisek framhever at de positive sidene ved kuppet langt overveide de negative. For selv om demokratiske organer av samfunnet mistet sin uavhengige stilling, mener Cisek at dette veies opp ved at staten nå faktisk kunne gjennomføre reformer og ikke bare snakke om det. Så ulempene ved den manglende enighet under den demokratiske perioden veide nå opp ved den autoritære enighet som var tilfellet etter kuppet. Og fordi Piłsudski bare ønsket det polske folk godt, måtte kuppet være til det bedre, om vi er til å forstå Cisek rett. Kanskje var det nødvendig med en slik endring i Polen. Å betale med mindre demokrati for mer enighet, sikkerhet og visshet for framtiden, var muligens fordelaktig i disse turbulente tider i Europa og verden. Cisek inntar i det minste en meget positiv holdning til Piłsudskis intensjoner, visjoner og avgjørelser. Videre framhever Cisek at Piłsudski i sin stilling som forsvarsminister og som generalinspektør for de væpnede styrker²⁷⁴ igangsatte modernisering av forsvaret, både i luftvåpenet, marinen og hæren. I tillegg fjernet Piłsudski denne prosessen fra politisk manipuleri, uenighet og kaos, slik Cisek ser det.²⁷⁵ Piłsudski gjorde det som var nødvendig for å sikre Polen sin frihet og selv om dette kunne være i brudd med hva mange i landet ønsket. Den hardt tilkjempede friheten måtte stå høyest, mener Cisek.²⁷⁶ Cisek avslutter:

Dette er av viktighet! Uten å også referere til Marskalken ville det å oppnå uavhengighet vært umulig. Dette har blitt demonstrert i historien om motstanden. Det var på grunn av dette at kommunistregimet i Polen ikke ville tillate noen form for innrømmelser i diskusjonen omkring Piłsudskis plass i den moderne historien. [...] Han var for kompromissløs i sin innsats for å opprettholde uavhengigheten [...]. Men det mest utilgelige var hans manglende tillit til Russland. Han, en venstremann, som gjennom tiår hadde vært leder Det polske sosialistparti (PPS), beseiret i 1920 proletariatets første hjemland.²⁷⁷

Og konkluderer helt til slutt med:

²⁷⁴ På polsk ”generalny inspektor sił zbrojnych”.

²⁷⁵ Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 215.

²⁷⁶ Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 222.

²⁷⁷ ”Istotnie! Bez odwołania do osoby Marszałka odzyskanie niepodległości nie byłoby możliwe. Dowodzą tego dzieje oporu. Otóż władcy Polski Ludowej nie chcieli dopuścić do najmniejszej swobody w dyskusji o miejscu Piłsudskiego w dziejach najnowszych. [...] Był zbyt bezkompromisowy w swem dążeniu do utrzymania niepodległości [...]. A już nie do wybaczenia był brak zaufania do Rosji. On, człowiek lewicy, przez kilkanaście lat przywódca Polskiej Partii Socjalistycznej, pokonał w roku 1920 pierwszą ojczyznę proletariatu.” Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 251.

Det er derfor lett å vise til at polakker i det tjuende århundre har hatt to lærere: Piłsudski og Pave Johannes Paul II.²⁷⁸

Cisek har opplagt enorm respekt for Piłsudski og hans ettermæle. Hans fokus ligger på nødvendigheten av det Piłsudski gjorde, og at hans intensjoner var gode og til det beste for Polen.

Wójcik om Ziuk²⁷⁹. Barnsdomsminner og realitet

i sin introduksjon til Englert og Nowiks billedealbum om Piłsudski²⁸⁰, kommer Wójciks sympati for Piłsudski klart fram i den kortfattede biografien som han presenterter. Wójciks kommentarer til den lite vellykkede maktdemonstrasjonen i mai, slik han kaller maikuppet, er klare:

Marskalk Piłsudskis styre i årene 1926-1935 – var hans lange kamp for en sterk stat, og for å gi Polen den best mulige posisjon internasjonalt. Marskalken hensikt var ikke å ødelegge det parlamentariske system i Polen, han ønsket snarere å bringe den til dets hensiktsmessige rolle, slik han anså det; som var kontroll og ikke maktutøvelse. Han hadde sitt konsept om en sterk og stabil utøvende makt. Disse aspirasjonene til marskalken ble ikke oppfylt innen rammene av marskonstitusjonen vedtatt av Sejmen i 1921, [...].²⁸¹

Så maktutøvelsen var, ifølge Wójcik, ment å få regjeringen Witos til å gå av, men slo feil ved at maktdemonstrasjonen i møte med prinsipiell motstand fra presidenten ikke ga ønsket utfall. Og de første skuddene falt fra regjeringstro side, understreker Wójcik.²⁸² Han fortsetter i sin forståelse av kuppet, på denne måten:

²⁷⁸ ”Łatwo więc wykazać, że w XX wieku Polacy mieli dwóch nauczycieli: Piłsudskiego i Jana Pawła II.” Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007: 252.

²⁷⁹ Ziuk var kallenavnet som Piłsudski hadde fra han var liten gutt. Se for eksempel Jędrzejewicz, Waclaw. *Józef Piłsudski 1867-1935 Życiorys*. Wydawnictwo LTW. Łomianki, 2008: 10, eller i Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008: 21.

²⁸⁰ Englert, Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993.

²⁸¹ ”Rządy marszałka Piłsudskiego w latach 1926-1935 – to wielkie jego zmagania o silne państwo, o możliwie najkorzystniejszą pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Marszałek nie dążył do zniszczenia parlamentaryzmu w Polsce, chciał jednak sprowadzić jego rolę do właściwych, jego zdaniem, rozmiarów; kontroli, nie rządzenia. Miał swoją koncepcję państwa o silnej, stabilnej władzy wykonawczej. Te dążenia Marszałka nie mieściły się w ramach konstytucji marcowej uchwalonej przez Sejm w roku 1921, [...]” Englert, Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993: 16.

²⁸² Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993: 15.

Den grunnleggende strukturen i det polske statsapparatet gjorde regjeringen helt avhengig av Sejmen, som jo var kjennetegnet ved de stadige kampene mellom en rekke ulike politiske partier. Under slike forhold var regjeringsskiftene mange, som igjen førte til en utøvende makt med svært begrenset mulighet for handling, med et klart negativt utfall for godt styre av staten. I en slik innenrikspolitisk situasjon var det derfor særlig en oppgave Piłsudski vektla, nemlig å skape en sterk og effektiv base for den utøvende makten.²⁸³

Det parlamentarisk demokratiske systemet fungerte altså imot sin hensikt slik den var blitt konstruert i konstitusjonen av mars 1921. Det Piłsudski framtvang var, om jeg forstår Wójcik riktig, bare en naturlig reaksjon på manglene i strukturen. Kuppet kan derfor ikke ha vært en kriminell handling, siden mange store historiske skikkelser før ham hadde gjort det samme. Han skriver:

Konsekvensene av marskalk Piłsudskis statskupp i 1926 er fortsatt et omstridt tema, der det i hovedsak råder kritiske synspunkter. En ting må i midlertidig understrekes – konsekvensene av maikuppet kan dømmes ulikt, men en kan ikke fordømme selve bruken av makt og beskyldte noen for å legge hånden på ”Republikkens majestet”. Å styrte regjeringer ved hjelp av makt kan ikke betegnes som en ”forbrytelse”. Noen av historiens største personligheter, der jeg i utvalg kan nevne Cæsar, Cromwell, Napoleon eller Giribaldi, styrtet også statsstyrer ved bruk av makt; ved bruk av makt strakte de seg etter statsstyre.²⁸⁴

Piłsudski kunne altså med historien i hånd helt legalt strekke seg etter makten, slik andre hadde gjort før ham. Kuppet var med andre ord ikke bare en naturlig reaksjon på mangler i konstitusjonen men i tillegg en hendelse som kunne vise til presedens i historien. Det som ikke nevnes i samme åndedrag er selvfølgelig hvordan disse andre personenes streben etter makt har blitt forstått senere. Og her forklarer Wójcik Piłsudskis valgmuligheter

²⁸³ ”Ustawa zasadnicza państwa polskiego uzależniała rząd całkowicie od Sejmu, który był przecież widownią stałych rozgrywek licznych partii politycznych. W tej sytuacji rządy zmieniały się często, władza wykonawcza miała bardzo ograniczoną możliwość działania, co stanowiło niewątpliwie przeszkodę dla sprawnego działania państwa. W tej sytuacji jednym z głównych zadań, jakie w polityce wewnętrznej postawił przed sobą Piłsudski, było stworzenie podstaw silnej i sprawnej władzy wykonawczej.” Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993: 16.

²⁸⁴ ”Ocena zamachu stanu marszałka Piłsudskiego z roku 1926 wciąż jest kwestią sporną, przeważają jednak opinie zdecydowanie krytyczne. Jedno wszakże trzeba podkreślić z naciskiem – można różnie oceniać skutki przewrotu majowego, nie można natomiast potępiać samego faktu obalenia siłą i rzucać oskarżenia o podnoszenie ręki na ”majestat Rzeczypospolitej”. Obalenie rządów siłą nie może być generalnie uznane za ”zbrodnię”. Najwybitniejsze postacie historyczne, że wymienię tu tylko Cezara, Cromwella, Napoleona czy Giribaldiego, również obalały rządy siłą; sięgały siłą po władzę.” Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993: 15.

som påtvunget utenfra. At Piłsudski, gitt situasjonen i Europa og verden til syvende og sist ikke hadde noe valg. Wójcik skriver:

Vi må bare akseptere at Polen innenfor den europeiske situasjonen, som var ytterligere forverret av en enda større verdensomspennende sosial krise, ikke kunne være en oase for et konfliktfritt demokrati. Og dette må vi ikke glemme. Derfor kan anklagene om at Marskalken ikke bygget et demokratisk parlamentært styrt stat, besvares med følgende spørsmål: ville han, selv om han hadde ønsket det, kunnet gjennomføre noe sånt gitt samtidens politiske realitet?²⁸⁵

Svaret Wójcik ser ut til å sikte mot, er et rungende nei. Han framhever klart at det var særlig grunnet ytre faktorer at Piłsudski så seg nødt til å gjennomføre en maktdemonstrasjon. En maktdemonstrasjon som ikke ble møtt med noen form for støtte fra hans til da gode og nære venn, president Wojciechowski, og som dermed førte til en blodig og væpnet kamp om makten i Polen. En blodutgytelse som Piłsudski, om vi skal forstå Wójcik, verken planla, ønsket eller ville gjennomføre, men som han ble tvunget til å gjøre. Det er derfor interessant å se hvordan Wójcik begrunner hendelsene i mai med. I en blanding av ytre faktorer, indre svakheter og en historisk presedens, gjorde Piłsudski det han anså som best. Og det levner ingen tvil om at Wójcik er enig i at kuppet var til det beste for Polen på det tidspunktet, gitt den internasjonale situasjonen.

Endringene i holdningen til systemet fra Piłsudskis side, skal ha kommet ved drapet på hans etterfølger i presidentembetet, Gabriel Narutowicz. Hans politiske kampmetoder ble kompromissløse og til og med brutale, og hans språk ble betraktelig mer vulgært.²⁸⁶ Fra 1922 og utover trakk han seg derfor mer og mer ut av det politiske liv, og flyttet til herregården Milusin, ved Sulejówek, betalt av midler donert fra hans soldater, like mye menig som general.²⁸⁷ Wójcik fokuserer på Piłsudski totale mangel på interesse for materielle goder, og framhever det vanskelige familielivet de hadde i Milusin rent økonomisk.²⁸⁸ Han tjente til livets opphold ved å skrive og holde foredrag, og i effekt hadde han inntekter lik en kaptein,

²⁸⁵ "Trzeba zgodzić się, że w takiej sytuacji europejskiej zaostrzonej jeszcze wielkim, wszechświatowym kryzysem społecznym, Polska nie mogła być oazą bezkonfliktowej demokracji. O tym nie wolno zapominać. Dlaczego też na zarzut Marszałkowi, że nie zbudował państwa demokracji parlamentarnej, warto chyba odpowiedzieć pytaniem: czy nawet, gdyby bardzo chciał, byłby w stanie tego dokonać w ówczesnych realiach politycznych?" Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993: 16.

²⁸⁶ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 51.

²⁸⁷ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 52.

²⁸⁸ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 53-54.

men var titulært både førstemarskalk og første Naczelnik Państwa.²⁸⁹ Wójcik understreker denne degraderte stilling som Piłsudski levde i. Og politiske fiender ytret seg gjerne i klare ordelag om situasjonen. Wójcik trekker fram Witos og hans holdninger, og skriver:

Lederen for de polske bøndene, Wincenty Witos, ytret i 1925 offentlig at Piłsudskis framtrepende rolle var forbi, at han hadde ferdiggjort det han skulle og at han ikke lenger ville inneha noen offentlig stilling.²⁹⁰

Under slike forhold, understreker Wójcik, begynte Piłsudskis nerver å svikte. Men samtidig kunne han i sin eremitt-tilværelse ved Sulejówek, observere problemene i Sejmokratiet, som Wójcik kaller det demokratiske parlamentære styret i Polen fram til kuppet. Et system som sakte men sikkert falt fra hverandre, ved økonomiske kriser, politiske skandaler, dårlig utenrikspolitikk og styrkede, voksende og mer farlige naboer både i øst og vest. ”Einstøingen i Sulejówek”²⁹¹ fikk en mer og mer viktig rolle²⁹². I tillegg kom hele problemet omkring organiseringen av forsvarsledelsen opp som et viktig tema. I mai 1926 velger Piłsudski å gjennomføre en militær demonstrasjon:

[...] som var ment å føre til at den nydannede – *den ørtne i en lang rekke* (min uthevelse) – regjering under bondelederen Wincenty Witos samt å sikre Marskalkens tilbakekomst til forsvaret.²⁹³

I sin måte å presentere regjeringens inntreden på, viser Wójcik selv en dyp mistro til et system som tydeligvis uvilkårlig og hemningsløst dannet nye regjeringer. Han føyer seg derfor for Piłsudskis holdning om det ustabile elementet ved de folkevalgte organer og viser også dermed sin støtte for hva Piłsudski gjorde. Wójcik avslutter med å understreke at kuppet til slutt ble legalisert ved presidentvalget den 31. mai 1926, og der Piłsudski vant. Han valgte allikevel ikke å godta stillingen. Til slutt falt valget på Ignacy Mościcki, venn av Piłsudski,

²⁸⁹ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 54-55.

²⁹⁰ ”Przywódcą chłopów polskich Wincenty Witos oświadczył publicznie w 1925 roku, że rola Piłsudskiego już się skończyła, zrobił, co miał zrobić i żadnego stanowisko państwowego już nie otrzyma.” Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 55.

²⁹¹ Wójcik bruker uttrykket ”samotnik z Sulejówka”.

²⁹² Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 56.

²⁹³ ”[...] która w jego zamierzeniach miała doprowadzić do rezygnacji nowo powstałego – *któregoś tam z kolei* – rządu z przywódcą chłopów Wincentym Witosem na czele oraz powrót Marszałka do wojska.” Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 57.

som ble sittende som president til utbruddet av krigen i 1939.²⁹⁴ Det autoritære styret²⁹⁵ hadde startet.²⁹⁶ Men ikke noe diktatur.

Oppsummering

Dette kapittelet viser klart hvilke holdninger som dominerer historikere som har en positiv vinkling på Piłsudski og maikuppet. Cisek framhever at selv om kuppet ble gjennomført så forble de fleste borgerrettighetene, ytringsfriheten, og implisitt retten til å kritisere, intakte. Videre førte Piłsudskis maktovertakelse til en meget stabil periode i polsk politikk. En periode som var kjennetegnet med enighet. Det han ikke nevner er selvfølgelig på hvilke forutsetninger denne enigheten er basert på. Er det en frivillig enighet basert på flertallets tyranni, eller er det flertall framtvunget av trusler, vold og andre insentiver, så ofte tilstedeværende i statssystemer med en sentralisert maktstruktur. Cisek mener at de positive sidene av kuppet langt overveier de negative, og velger derfor ikke å behandle dem. I tillegg nevner han at Piłsudski startet prosessen for å modernisere det polske forsvaret, men at denne prosessen ikke holdt mål da krigen kom, fordi tyskernes militarisering overgikk enhver villeste antagelser. Men allikevel var prosessen igangsatt på Piłsudskis initiativ, og dette framhever Cisek som viktig.

Wójcik på sin side fokuserer på at Piłsudskis overordnede mål for kuppet, eller den militære demonstrasjon i hans språkdrakt, var ment å skremme regjeringen Witos til å gå av. Denne planen slo feil da presidenten nektet å bøye av for kravene fra kuppemakerne. Uten en klar handlingsplan endte det i en kort og blodig begrenset borgerkrig som Piłsudski kom seirende ut fra. Så den direkte årsaken til kuppet var misnøyen til det eksisterende systemet, et feilet forsøk på fredelig å løse problemet, ved militært å demonstrere for sine ønsker, skriver Wójcik. Det underlige er det manglende fokuset på legaliteten av kuppet. Dette blir oversett fra Wójciks side, som heller velger å fokusere på de ytre og mer generelle årsakene til at kuppet fant sted. Han mener at maikuppet ikke kan sees i isolasjon fra den generelle situasjonen i Europa og verden i samtiden. Den økonomiske krisen var i emning, en generell

²⁹⁴ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 58-59.

²⁹⁵ Wójcik skriver "rządy autorytarne" som ad litteram blir det autoritære regimet eller styret. I Wójciks ånd velger jeg i dette tilfellet å benytte ordet styre, og ikke det mer negativt konnoterte regime.

²⁹⁶ Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999: 60.

radikalisering av politikken begynte å ta form og Mussolini i hadde allerede tatt makten i Italia. I så henseende var faktisk Piłsudski forholdsvis mild og overbærende.

Både Cisek og Wójcik tar Piłsudskis storhet, viktighet og talent a priori for gitt. Det er selvfølgelig et poeng at Piłsudski var en viktig skikkelse i dannelsen av den andre polske republikk. Riktig er det også at Piłsudski nøyte enorm støtte og respekt fra mange og brede lag av samfunnet. Men å overse de negative sidene ved Piłsudskis styresett gir ikke økt troverdighet i en historiografisk debatt, men argumentasjonen er en pekepinn på hvor vanskelig og viktig denne debatten framstår som i Polen, selv i dag.

Kapittel 6.

Debattens andre røster. Idealet om objektivitet

Innledning

Dette kapitlet forsøker å analysere en rekke ulike historikers syn på maikuppet, og som framhever en blanding av både negative og positive sider ved både Piłsudski og kuppet. Disse historikerne representerer, slik jeg forstår det, et forsøk på å oppnå den gyldne middelvei i den debatten. Og de lykkes i større eller mindre grad. Det er særlig to historikere jeg har valgt å inkludere. Włodzimierz Suleja og Tomasz Nałęcz. Begge er de fremragende historikere, begge har de beskjeftiget seg med teamet omkring Piłsudski og maikuppet, og til sist så representerer de mer eller mindre et forsøk på å presentere mer sammenfattende synteser av Piłsudskis lederskap og maikuppet som hendelse.

Włodzimierz Suleja. En objektiv historieskriving?

Suleja har som historiker spesialisert seg på temaer som omhandler Wrocław og omegn.²⁹⁷ Han er i dag direktør for det lokale IPN, Instituttet for Nasjonal Erindring, i Wrocław. Han har i tillegg til et uttall artikler og fagbøker utgitt en av de mest anerkjente, og påstått upolitiserte, biografier om Piłsudski i Polen. Boken hans, ”*Józef Piłsudski*”²⁹⁸, kommer også til å være i sentrum for analysen av Sulejas måte å presentere Piłsudski på. Hans intensjoner med boken er klar, og blir i tydelige ordelag presentert i innledningen:

Svært få av historiens nasjonale helter har fått en vedvarende legendarisk status. I denne gruppen finnes dog utvilsomt Józef Piłsudski. Sosialist. Konspirator. Brigader i legionene. Naczelnik Państwa og Naczelnny Wódz. Opprører. Diktator. Annerledes i hver rolle. Men allikevel den samme. Boken tar ikke for seg Piłsudskis legende, og er snarere ment å handle *om han selv* (Min uthevelse).²⁹⁹

²⁹⁷ Det gamle tyske området Oberschlesien, en periode det tsjekkiske Horní Slezsko og i dag det polske Górny Śląsk.

²⁹⁸ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005.

²⁹⁹ ”Niewielu spośród bohaterów dziejów ojczystych po dzień dzisiejszy postrzeganych jest przez pryzmat otaczającej ich postaci legendy. W ich gronie jest bez wątpienia Józef Piłsudski. Socjalista. Konspirator. Legionowy Brygadier. Naczelnik Państwa i Naczelnny Wódz. Zamachowiec. Dyktator. W każdym z tych wcieleń odmienny. I stale pozostający sobą. Nie o legendzie Piłsudskiego, lecz *o nim samym* będzie ta książka.” Suleja,

Suleja har i sitt bidrag forsøkt å holde seg utenfor den politiserte historiografiske debatten som har funnet sted omkring Piłsudski og hans liv. Han understreker at på tross av hans subjektive sympati for Piłsudski, higer han allikevel etter å skrive en så objektiv biografi som mulig, i ekte Leopold von Ranke ånd. Han skriver:

Som forfatter skjuler jeg ikke min sympati ovenfor bokens hovedperson. Ei heller mitt subjektive synspunkt. Jeg håper imidlertid at de sterke kreftene mellom legender og antilegenter, skapt hos de intenst lidenskapelige, med sine alltid tilstedeværende tvister og stridigheter, ikke formørker bildet, og ikke leder til fristelsen for å felle endelige dommer eller å komme med uvilkårlige vurderinger. Ikke forsøker jeg heller å beklage på vegne av eller å fordele skyld ovenfor. Jeg har bare forsøkt en ting – å forstå.³⁰⁰

Det er ingen tvil om at slike mål er prisverdige, men tangeres av debatten omkring objektivitet i historieskriving. Jeg skal ikke komme med noen dom om dette temaet, da dette er en debatt som strekker seg mye lenger enn denne oppgaven er ment å gjøre. For enkelhetens skyld vil jeg derfor se på hvordan Suleja forsøker å presentere Piłsudskis kupp i 1926, uten ”intenst lidenskapelig” å ”felle endelige dommer eller å komme med uvilkårlige vurderinger”. Og i lengden av dette se hvordan hans presentasjon holder mål i forhold til de som framstår som mer negative eller positive.

Suleja om kuppmakeren Piłsudski

Også Suleja mener å kunne vise til at Piłsudskis grunner til å involvere seg i politikken igjen, kom av problemene rundt organiseringen av forsvarsledelsen, samt problemene med kontinuasjon av den, i hans øyne, elendige politikken som regjering og parlament valgte å

Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 5.

³⁰⁰ ”Autor nie ukrywa swej sympatii dla bohatera tej książki. Ani też subiektywizmu spojrzenia. Wierzy jednak, iż potężne ciśnienie legend i antylegend, wkraczanie na teren zaciętych, wciąż żywych sporów i polemik nie zaciemni obrazu, nie stworzy pokusy do ferowania wyroków czy formułowania arbitralnych ocen. Nie pragnie zatem usprawiedliwiać czy potępiać. Jedynie – zrozumieć.” Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 6.

forfølge.³⁰¹ Særlig den økonomiske politikken ble kritisert. I denne sammenhengen var det viktig for Piłsudski å finne et effektivt pressmiddel for å få varige endringer på plass. Og da særlig press ovenfor presidenten, understreker Suleja. Men målet var ikke et militært kupp og påfølgende maktovertagelse. Suleja skriver:

Piłsudski ønsket ikke å konsentrere krefter for på deres vegne å gjennomføre væpnede handlinger. For ham handlet det mer om å inneha en ”ramme”, som kunne gi tyngde til hans krav og i tillegg tydelig vise at det er nettopp han som representerer hærens interesser og *gleder seg* (min uthevelse) over deres støtte.³⁰²

For Suleja kommer det klart fram at Piłsudski ikke ønsket å gjennomføre et kupp, men snarere å vise at han har støtte fra militæret og derfor er best rustet til å ytre seg i saker omhandlende forsvaret. I andre saker som også opptok Piłsudski skulle de samme overtalelsesmuligheten brukes. Suleja gjør det til et poeng at Piłsudski ønsket å bruke militær makt i fredelig hensikt, for på denne måte å både vise sin vilje, og i tillegg få sin vilje. At dette brøt med de konstitusjonelle prinsipper om stipulert i den polske konstitusjonen, ser ikke ut til å ha noen vekt, slik Sulejas forstår det.

Suleja framhever at et statskupp var i vente og at spørsmålet som i aller høyeste grad opptok folk, var hvem som kom til å framstå som kuppets leder.³⁰³ Frykten var veldig stor for at det kom til å bli høyresiden som trakk det lengste strå, og dermed komme til å gjennomføre et fascistisk statskupp i Mussolinis ånd. Eller snarere, dette var hva mange i samtiden fryktet. Og Piłsudski skal ha vært seg fullstendig klar over dette. Han framhevet noen uker før at hva han selv ønsket var å komme de dårlige parlamentariske vaner til livs. Med andre ord ville han ikke innføre diktatur, eller overta makten, men å poengtere at måten de folkevalgte opptrådte på, ikke var godtatt og enda viktigere, ikke ville bli tolerert om slik oppførsel skulle vedvare. Hans største fiende, mener Suleja, var ikke de parlamentariske prinsipper men snarere parlamentarikernes sedvane. Og i så henseende er det viktig å framheve at Piłsudskis

³⁰¹ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 330-331.

³⁰² ”Piłsudski nie zamierzał gromadzić sił po to, by na ich czele występować zbrojnie. Zależało mu raczej na posiadaniu swoistej ”oprawy”, dodającej powagi wysuwanyim żądaniom i jasno pokazującej, że on to właśnie reprezentuje interesy armii i *cieszy się* jej poparciem.” Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 330-331.

³⁰³ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 332.

plan ikke handlet om å gjennomføre et militærkupp, mener Suleja. På tross av hvordan hele opptakten til maikuppet framsto i ettertid, ser Suleja ikke noe grunnlag eller bevis for å kunne påstå noe slikt. Det som skjedde var bare en av mange mulige scenarier. Han mener at det ikke er grunn til å anta at kuppet kom, som han skriver:

Grunnet Piłsudskis ønske å ødelegge konstitusjonen, knekke statsstyrtet, og deretter, uavhengig av indre og ytre kontekst, ta makten. For derpå å gi det en diktatorisk karakter.³⁰⁴

Dette er det ikke hold i, mener Suleja. Og nok en gang framheves krangelen om det øverste militære lederskap. Suleja framhever særlig marskalken i Senatet, Wojciech Trąpczynski³⁰⁵, motstand mot Piłsudskis tilbakekomst til den militære ledelse. Han mente, med hold i virkeligheten, at Piłsudski ikke hadde formell utdannelse hva gjaldt militær ledelse, og var best rustet til ledelse av partisanstyrker av mindre størrelse. Men ikke i forhold til det hele det polske forsvaret, poengterer Trąpczyński ifølge Suleja.³⁰⁶ Og dette, mer enn noen annet, mener Suleja, viser den umulige situasjon som Piłsudski var i. Det fantes ikke noe rom for kompromiss, når dette var standpunktet til hans motstandere i den politiske verden.³⁰⁷ Suleja fortsetter:

Dannelsen av regjeringen Witos ble av Piłsudski ansett som en utfordring. Særlig hvis man tar i betraktning at den nye statsministeren i betydelig grad forsøkte å redusere Marskalkens bevegelsesfrihet. [...] for Piłsudski framsto det klart at noen fredelig samkvem ikke kom på tale. Dette var også årsaken til at Piłsudski valgte å ta utfordringen.³⁰⁸

Piłsudski framhevet videre den elendige stand den politiske ledelse var i. Og poengterte at deres eneste interesse var egeninteressen og ikke landets interesser. Men hans kritiske

³⁰⁴ "Z przekonania, że Piłsudski konstytucję zamierzał złamać, rząd rozpędzić, władzę, bez względu na wewnętrzny i zewnętrzny kontekst, przechwycić. I nadać jej dyktatorski charakter." Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 333.

³⁰⁵ *Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008: 159.

³⁰⁶ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 333.

³⁰⁷ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 333-334.

³⁰⁸ "Pojawienie się rządu Witos Piłsudski potraktował jako wyzwanie. Szczególnie, jeśli zważyć, iż nowy premier znacznie ograniczył pole manewru Marszałka. [...] dla Piłsudskiego stało się jasne, że o pokojowym stosunku mowy być nie może. Toteż Marszałek zdecydował się wyzwanie przyjąć." Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 335.

bemerkninger nevner ikke noe om et kupp men snarere uttaleleser om at ting ikke kunne eller skulle forbli slik de var, i framtiden også.³⁰⁹ Men slike holdninger kom ikke bare fra Piłsudski og hans støttespillere. Suleja understreker videre at:

[...] – gjenkomsten av koalisjonen fra 1923 ble ikke bare mottatt negativt av venstresiden i Sejmen, men også på gata – [...].³¹⁰

Suleja poengterer at det i de påfølgende dagene etter gjeninnsettelsen av koalisjonen skjedde en rekke ting som framstå som fiendtlige ovenfor Piłsudski og hans støttespillere. Den viktigste skal ha vært rykter om at regjeringen hadde beordret regjeringsstro styrker fra Poznań eller Pomerania-området natt til 11. mai. Dette må ha blitt tatt som en kamperklæring, om vi følger Sulejas tankemønster. I en slik atmosfære var det lite Piłsudski, i følge Suleja, kunne gjøre. Piłsudski forsto samtidig at en trussel om maktbruk kunne være mer effektivt enn faktisk å utøve makt.³¹¹ Det kommer derfor klart fram, mener Suleja, at Piłsudski ønsket å framtvinge en endring av regjeringen med trussel om bruk av militæret. En klar plan for militært kupp er det ikke hold for å mene, sier Suleja.³¹² Målet var å få fram en regjering med bredere politisk støtte enn Chjeno-Piast under Witos hadde. Men det skal ha vært elementer Piłsudski ikke skal ha inkludert. Suleja skriver.

Det kommer klart fram at Piłsudski i sin planlegging overså generalene. [...] Piłsudski ønsket å holde spillet på rent politisk grunnlag.³¹³

³⁰⁹ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 336.

³¹⁰ "[...] – restytucję koalicji z 1923 roku wrogo przyjęły nie tylko stronnictwa sejmowej lewicy, ale i ulica – [...]." Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 336.

³¹¹ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 336-337.

³¹² Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 337.

³¹³ "Piłsudski, jak się zdaje, w rachunku tym zlekceważył generałów. [...] rozgrywkę Piłsudski prowadzić zamierzał na czysto politycznym gruncie." Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 337.

At regjeringen, som Suleja skriver, så var regjeringen allerede 11. mai i gang med å utvalgte militære enheter i unntakstilstand. Men framhever særlig et poeng med tanke på hensikten med de militære enheter:

[...] dette³¹⁴ ble snarere gjort av frykt for turbulente antiregjeringsmanifestasjoner mer enn i påvente av væpnede handlinger fra Marskalkens side.³¹⁵

Hvordan kunne Piłsudski få til et kupp under sånne omstendigheter, spør Suleja seg. Han framhever mange historikers framheving av den totale mangel på planlegging, koordinasjon og det uutnyttede overraskelsesmomentet som kuppet, ifølge Suleja, kunne hatt.³¹⁶ Som svar til dette framhever han at det Piłsudski trengte var en klar støtteklæring fra militærets side, og at dette ville komme som en naturlig følge av handling, som en militær demonstrasjon med begrensede enheter ville framstå som. Dette var også grunnlaget for at Piłsudski valgte å ikke involvere større enheter fra starten av.³¹⁷ Samtidig mener Suleja at et væpnet angrep på Sulejówek, i motsetning til generell konsensus, godt kunne ha funnet sted natt til 12. mai.³¹⁸ En hendelse som i senere tid er blitt presentert som et propagandastunt for å ytterligere støtte opp under nødvendigheten av et kupp som kunne framtvinge stabilitet i Polen. Og det ble fra Piłsudskis side forespeilet at bare trusselen om bruk av militær makt ville være nok til å overtale presidenten om å endre kurs, tvinge regjeringen til å trekke seg og til slutt støtte opp om Piłsudski.³¹⁹ Møtet med presidenten kom allikevel til å skje etter et lengre handlingsforløp som utspant seg i den regjeringstro delen av militærledelsen, framhever Suleja. Og deres mål var klart. De ville stoppe ethvert forsøk på militærkupp.³²⁰ Og Suleja fortsetter å forklare hvordan han mener militærledelsen leste Piłsudskis intensjoner og det hele utviklet seg til et regulært kupp, på tross av Piłsudskis planer:

³¹⁴ Dette henspeiler på unntakstilstandsordren som ble gitt til et utvalg militære enheter.

³¹⁵ "[...] czyniono to raczej w obawie przed spodziewanymi burzliwymi manifestacjami antyrządowymi niż w oczekiwaniu na zbrojne wystąpienie sił Marszałka." Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 337.

³¹⁶ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 337-338.

³¹⁷ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 338.

³¹⁸ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 338-339.

³¹⁹ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 339.

³²⁰ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 340-341.

Det kommer ikke klart fram om de (Den regjeringstro militære ledelse. Min merknad) – uten å forsøke å se for seg Piłsudskis intensjoner – anså hans handlinger som et forsøk på militært kupp, eller om de, etter å ha tatt styrkeforholdet i betraktning, kom fram til at et væpnet oppgjør måtte framtvinges, slik at Marskalkens tilstedeværelse på den politiske arena en gang for alle kunne elimineres. Uansett så ble de første avgjørelsene tatt fra militært hold, og kun senere ble det fra regjeringens side gitt samtykke, noe som president Wojciechowski også godtok og på denne måten utelukke muligheten for å oppnå et kompromiss.³²¹

Og etter at det ble klart at det kunne komme et kupp, tok det ikke lang tid før regjering og spesielt presidenten appellerte til beskyttelse av den legale statsmakt, ved å minne soldater og offiserer om deres avlagte ed, der de lovet å beskytte konstitusjonen og gjennom den, de legale styresmakter.³²² Og Wojciechowskis prinsipielle avslag på støtte til Piłsudskis sak, kom både som et sjokk for Piłsudski, og kan vanskelig forklares helt logisk³²³, understreker Suleja. Møtet på Poniatowski-broen³²⁴ ga ingen resultater. Wojciechowski lente seg på sin legalitet og Piłsudski ville ikke innrømme noe som helst. Piłsudski sto mellom kapitulasjon eller kamp med våpen i hånd. Og Suleja mener klart at det ikke finnes støtte i noen førstehåndskilder for å kunne si at Piłsudski hadde forutsett eller planlagt væpnede handlinger før møtet med presidenten.³²⁵ En slik avgjørelse kunne fort ha ført til borgerkrig, og kan derfor ikke ha vært en avgjørelse tatt på måfå, mener Suleja. Suleja skriver:

Planen om en triumferende inntreden til hovedstaden, i spissen for hærene, skulder til skulder med presidenten, lå i ruiner.³²⁶

³²¹ ”Nie wiadomo, czy – nie próbując odczytać intencji Piłsudskiego – uznali jego wystąpienie za próbę przeprowadzenia wojskowego puczu, czy też, dokonując bilansu sił doszli do wniosku, że zbrojne starcie należy wymusić po to, by raz na zawsze Marszałka z życia politycznego wyeliminować. W każdym razie pierwsze decyzje podjęli wojskowi, dopiero potem aprobował je rząd, a zgodził się z nimi i, co więcej, przekreślił możliwość kompromisu, Wojciechowski.” Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 341.

³²² Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 342.

³²³ Suleja mener det godt kan hende at Wojciechowski ved å stå på sitt og ikke gi seg for Piłsudskis krav, var et forsøk på å komme ut av både marskalkens press og skygge, og på denne måten vise sitt sanne jeg. Suleja avslutter setningen med å understreke at det eneste Wojciechowski fikk ut av sin handling var å bringe skam over seg. Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 342.

³²⁴ Også kalt ”Den Tredje Broen”.

³²⁵ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 343.

³²⁶ ”Plany triumfalnego wkroczenia do stolicy, na czele wojska, ramię przy ramieniu z prezydentem, legły w gruzach.” Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 343.

Hans mentale tilstand må ha vært dårlig, men å snakke om et totalt sammenbrudd ville være en overdrivelse mener Suleja.³²⁷ Nå visste han at kamp var uunngåelig, at tap ville måtte forekomme og at de styrkene han disponerte var for små for å kunne avgjøre noe som helst. Og de første skuddene, skal ifølge Suleja, ha falt fra regjeringstro side.³²⁸ Og Warszawas befolkning skal ha stått støtt på Piłsudskis side. Noe som også mest sannsynlig har hatt negativ effekt på de regjeringstro styrkene, mener Suleja.³²⁹ Kommandoen over styrkene på kuppmaakernes side ble gjennomført av blant annet Orlicz-Dreszer. Særlig ved hjelp av jernbanearbeideres blokkering av jernbanenettverket fikk Piłsudski sakte men sikkert overtaket.³³⁰ Etter en rekke forsøk på å komme til et kompromiss med regjeringen, vedtok Piłsudski å fortsette kampene.³³¹ Natt til 13. mai ble kuppet atter en gang kritisert fra regjeringens side, og der det også ble framhevet at de første skuddene kom fra kuppmaakernes side. Suleja konkluderer:

Aller viktigst, i en slik atmosfære var enhver form for kompromiss dømt til å feile.³³²

Avgjørende kamphandlinger kom den natt til 14. mai og påfølgende natt, 15. mai, trakk presidenten seg fra sitt embete. Dette gjorde også en samlet regjering.³³³ Ratajs overtagelse som fungerende president, i kraft av sitt embete som marskalk av Sejmen, var det første steget i legaliseringen av kuppet, mener Suleja.³³⁴ For Piłsudski var det viktig å framheve at det verken fantes vinnere eller tapere i dette kuppet, og at hovedoppgaven måtte være å få en normalisering av situasjonen så fort som mulig.³³⁵ Kuppet måtte samle og ikke splitte,

³²⁷ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 344.

³²⁸ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 344.

³²⁹ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 345

³³⁰ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 346.

³³¹ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 346-347.

³³² ”Istotnie, w takiej atmosferze jakiegokolwiek madiacyjne wysiłki nie mogły zostać uwieńczone powodzeniem.” Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 348.

³³³ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 350-351.

³³⁴ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 351.

³³⁵ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 355.

framhevet Piłsudski, i følge Suleja.³³⁶ Og kun fire av de mest framtreddende militære lederne på regjeringens side ble formelt straffet for sine handlinger, understreker Suleja.³³⁷ Det er grunn til å hevde at Suleja anser dette som lite i den store sammenheng.

Og Suleja understreker kontinuerlig Piłsudskis gode intensjoner. Kuppet var ikke ment å utvikle seg til et militærkupp, han var ikke interessert i å innføre noe diktatur og Suleja framhever at Piłsudski var fast i sin tro om at kuppet førte til en bedret situasjon i Polen.³³⁸ Og noe videre eksperimentering av styresett, være seg både venstre og høyresiden, kunne ikke et fattig og ungt Polen tillate seg. Det viktigste var ”moral i den offentlige sfære”.³³⁹ Suleja avslutter med å framheve viktigheten av det nye presidentvalget i slutten av mai, som et siste steg i legaliseringen av kuppet. Piłsudski ønsket ikke den formelle rollen som president, som ble overgitt Mościcki, etter at denne vant valget. Men Piłsudski innehadde selv en rolle som enhver diktator kunne ønsket seg, skriver Suleja. Formelt var han kun minister, men i realiteten var han polens uformelle ubestridte leder. Denne personlige faktoren som han kunne appellere til var nettopp det spesielle ved hans styresett. Og dette er også hva Suleja lar seg imponere over.³⁴⁰

Dette fører oss over til neste historiker, som er noe mer kjølig i sine vurderinger, og som ikke forsøker å beskrive Piłsudski ”slik han var”. Han framstår som en mye mer objektivt fundert historiker i sin presentasjon.

Tomasz Nałęcz. Maikuppet - En analyse

I boka ”*Polska, Losy Państwa i Narodu do 1939 roku*”³⁴¹, behandler siste delen av boken kampen om uavhengighet. Denne delen ble forfattet av Tomasz Nałęcz. Nałęcz er blant annet professor ved Universitetet i Warszawa (UW) og har spesialisert seg særlig i den politiske

³³⁶ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 355.

³³⁷ Generalene Rozwadowski, Malczewski, Jaźwiński og Zagórski ble beskyldt for å ha kriminell natur. Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 355.

³³⁸ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 356-357.

³³⁹ ”Moralność życia publicznego”. Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 357.

³⁴⁰ Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005: 358.

³⁴¹ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku.(Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003.

historie i Polen i det nittende og tjuende århundre. I tillegg har han også skrevet om arbeiderbevegelsen i Polen, og har derfor også viet mye av sin plass til nettopp Józef Piłsudski³⁴². Jeg vil derfor ta for meg noen av hans slutninger i forhold til maikuppet.

Nałęcz starter med å beskrive den manglende realismen som fantes hos folk flest i de første årene etter republikkens dannelselse. Særlig gjaldt dette i årene fra 1924 til 1926, der arbeidsledighet steg, ødeleggelsene fra krigens dager fortsatt hang igjen og der det var en generell lavkonjunktur i verdensøkonomien. Dette er alle, ifølge Nałęcz, objektive størrelser, men allikevel noe politikerne fikk skylden for.³⁴³ Raske altomfattende forandringer som lett kunne merkes så ut til å appellere til folk mer enn de små knapt merkbare endringene som ofte kjennetegner et demokrati. Under slike forhold som regjerte i dette patriotisk-utopiske verdensforståelsen, i følge Nałęcz, var det kun Józef Piłsudski som folk hadde tiltro til. Denne ”enstøingen i Sulejówek” som var totalt uinteressert i egen velvære og økonomi ble et ekstremt effektivt symbol for piłsudskistene, hans støttespillere.

Piłsudski ble ansett som beskytteren av demokratiet og siste skanse mot et eventuelt høyredominert kupp.³⁴⁴ Det var derfor en lett sak å overtale motstandere av høyresiden, særlig sosialister, til å gi støtte i kampen mot trusselen fra høyresiden. Disse var til og med villig til å frasi seg sine demokratiske rettigheter for å hjelpe til, på tross av dette brøt med hva deres kamp hadde vært hele veien, ved å øke demokratiets viktighet, påpeker Nałęcz.³⁴⁵ Fra februar 1926 begynte ting å endre seg. Streiker og andre former for offentlig misnøye fant sted. I tillegg var det piłsudskister som så fordelen i all form for undergravelse av det parlamentære systemet, for da ville et kupp begrunne seg selv, skriver Nałęcz.³⁴⁶ Når mai kom og Witos dannet regjering, følte Piłsudski at han må ta affære. Men Nałęcz understreker at problemet ikke var slik piłsudskistene mente, at Sejmen blindet av makt bare intrigerte seg imellom, men snarere at situasjonen i Sejmen umuliggjorde dannelsen av varige majoriteter, som igjen

³⁴² Med særlighet kan nevnes Nałęcz, Tomasz & Daria Nałęcz. *Józef Piłsudski, Legendy i Fakty. (Józef Piłsudski, legender og fakta.)* Wydawnictwo MAW. Warszawa, 1986. Boken skrev han sammen med sin kone, Daria.

³⁴³ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 507.

³⁴⁴ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 507.

³⁴⁵ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 507.

³⁴⁶ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 509.

kompliserte politikken betraktelig.³⁴⁷ Under slike forhold var det vanskelig å styre demokratisk med basis i folkevalgte organer, og støtten til en styrking av den utøvende makt måtte styrkes i forhold til den lovgivende.

Det piłsudskistene ikke forsto, ifølge Nałęcz, var at parlamentarisme og demokratiet økte folks forståelse og følelse av det å være medlem av en stat. Elite-tanken hadde inntatt også piłsudskistenes leir, mener Nałęcz. Samfunnet var avhengig av en elite til å styre dem, siden samfunnet ikke visste bedre, og denne eliten var ifølge piłsudskistene, dem selv. Dette var de som hadde kjempet side om side med Piłsudski for polens uavhengighet, POW-legionist-eliten som Nałęcz kaller dem.³⁴⁸ Den parlamentarisk-demokratiske modellen var videre svakt i store deler av det sentrale og østlige Europa i denne perioden, med unntak av Tsjekkoslovakia. Få år med demokratiske tradisjoner og minoriteter som en destabiliserende faktor, veide tungt i Polen i disse årene. Og dette pekte også på paradokset ved demokratiets egalitære element. Alle hadde rett til å delta i den offentlige debatt, også minoritetene.³⁴⁹ De vesteuropeiske modellene for demokrati skulle vise seg å ikke fungere i denne delen av Europa, da det var andre politisk-økonomiske forutsetninger. Ikke bare var manglene åpenbare for politikerne men også for mange av innbyggerne i disse statene.³⁵⁰

Så kom Piłsudskis militære demonstrasjon, som Nałęcz kaller det. Den falt på død grunn da president Wojciechowski valgte å gå den legale vei og i strid med sine sympatier. Tre dager med kamper fra 12., 13. og 14. mai fant sted.³⁵¹ Natt til 15. mai gikk både regjering og president av, og systemet gikk tilbake til den legale vei, slik Nałęcz forstår det.³⁵² Piłsudski var nå de facto polsk leder fra denne dag. Målet var en normalisering av forholdene fram til valget av ny president 31. mai 1926. Piłsudski ble valgt til president med et enormt flertall, og var avgjort noe Piłsudski likte. Allikevel, viser Nałęcz, ville Piłsudski ikke godta stillingen som president. To årsaker peker seg, ifølge Nałęcz. Først og fremst ville han ikke under noen omstendigheter samarbeide med dem som var moralsk ansvarlige for mordet på

³⁴⁷ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 509.

³⁴⁸ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 510.

³⁴⁹ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 511.

³⁵⁰ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 511.

³⁵¹ For mer om de militære enheters bevegelser i disse dagene, se Polonsky, Anthony. *Politics in Independent Poland 1921-1939, The Crises of Constitutional Government.* Oxford University Press. Oxford, 1972.

³⁵² Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 513.

Narutowicz.³⁵³ Samtidig og ikke mindre viktig ønsket han ikke å fungere innenfor de avgrensede områdene som presidentembetet stipulerte ved mars konstitusjonen av 1921. 1. Juni. ble Ignacy Mościcki valgt som president, etter Piłsudskis anbefaling. Og kampen for en endring av makten på bekostning av den lovgivende til fordel for den utøvende, ble nå forsøkt gjennomført. Særlig viktig var styrking av presidentembetet. En nyorganisering av de parlamentariske organene fant derimot ikke sted. Det som før kuppet hadde fremstått som en manglende støtte til de parlamentariske elementene, ble nå avdekket som direkte anti-parlamentariske holdninger fra regimets side.³⁵⁴ Støttespillere hadde blitt lurt, og motstanderne var blitt skjøvet ut i kulden.

Oppsummering

Dette kapittelet presenterer to historikere som i den sammenheng med debatten framstår som særegne. Suleja stipulerer at hans ønske er å skrive en objektiv historie om hva som egentlig skjedde og at han vil forsøke å presentere Piłsudski ”slik han var”. I sin biografiske presentasjon kommer det derimot klart fram at hans sympati særlig står på piłsudskistenes side og ser fort ut til å forglemme seg i forhold til sitt egentlige mål. Han føyer seg, om enn mer subtilt, inn i rekken av apologister som mener at kuppet hadde en positiv effekt på det polske samfunnet. Kuppet måtte komme, mente han, siden regjeringssiden og opposisjon ikke var villig til å inngå kompromiss. Og som den handlingens mann Piłsudski var, førte dette til kuppet.

Nałęcz fokuserer derimot på mer objektive elementer i samtidens Polen og Europa. Han understreker først og fremst at det fantes urealistiske forventninger til hva en ung og fattig stat som Polen kunne oppnå på 8 år med uavhengighet. Iblandet en verdensomspennende økonomiske nedgangstid, ble dette så altfor tydelig, mener han. Han mener at årsaken til at kuppet ble sett i positivt lys av mange var grunnet en naiv tiltro til at endring kunne skje fort og ved hjelp av en sterk mann. Samtidig var det parlamentariske systemet svakt som følge av polens demografiske oppbygning. Et land der hver tredje borger var ikke-polsk, førte til stor politisk splittelse. At piłsudskistene ikke så styrken i et demokrati, mener Nałęcz også var et problem. Hans avsluttende poeng er derfor at piłsudskistene i sin

³⁵³ Her henviste han klart til Endecja og høyresiden, med Dmowski som leder.

³⁵⁴ Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku.*(Statens og nasjonens skjebne fram til 1939) Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003: 514.

søken etter makt lurte støttespillere sine til å være en del av kuppet og derigjennom kunne isolere motstandere. For ham var kuppet bare en av mange militærkupp i historien og der Pilsudski, som andre steder, gjorde seg og sine en tjeneste. Ikke det polske folk, slik Suleja framhever.

Kapittel. 7

Konklusjon

Denne oppgaven har forsøkt å presentere og analysere et utvalg av polske historikere som har skrevet om Józef Piłsudski. Oppgavens hovedpoeng er en antagelse om at det innen den polske postkommunistiske faglitteratur finnes forskjeller i framstillingene av maikuppet. Forskjeller som kan forklares på bakgrunn av den spesielle historien som Polen har hatt, helt fra dannelsen av den andre polske republikk, opp gjennom kommunistregimets tid og fram til dagens postkommunistiske Polen. Og det er framstår som sannsynlig at denne spesielle utviklingen også har påvirket den historiske diskurs og debatt, selv i dag. Jeg har brukt maikuppet fra 1926 som sammenbindende element for mine analyser av de historiske framstillingene. Og oppgaven har vist at det finnes forskjeller i forståelsen av denne hendelsen. Forskjellene finner vi i først rekke på et helt generelt og prinsipielt plan. Disse forskjellene ser ut til å være knyttet til en historikers tilknytning til og vurdering av fortiden som helhet. Her er det særlig to grupper som peker seg ut, mellom de som fokuserer negativt og de som fokuserer positivt på Piłsudski og maikuppet.

Samtidig har jeg definert en tredje gruppe med historikere som ikke passer helt inn i de to første gruppene. For å forstå denne tredje gruppen fullt ut, må vi gå et steg videre og ta for oss en mye mer detaljert vurdering og analyse av hva de ulike historikerne har fokusert på. Dette vil utgjøre hoveddelen av dette kapitlet. For selv om det finnes en generell forskjell på prinsipielt plan, er det i detaljene at vi finner de mest interessante forskjellene. Her vil jeg ta for meg de ulike historikernes forfatterskap sett i lys av de problemstillingene jeg definerte innledningsvis. I all enkelhet vil dette være å se på hvordan de ulike historikerne forstår og vurderer årsakene til kuppet, hvorvidt de mener kuppet var planlagt og til slutt hvordan de framstiller og forstår konsekvensene av kuppet.

Aller først vil jeg forsøke å forklare de generelle forskjellene, for å danne en bredere forståelse av den mer detaljorienterte debatten omkring kuppet. Disse forskjellene på det prinsipielle plan ser ut til å ha en historisk kontekst som ikke kan overses. I den første gruppen jeg har presentert, analyseres forfatterskapene til Andrzej Garlicki og Antoni Czubiński. Disse framstår som kritikere av Piłsudski og maikuppet. Det framstår som

sannsynlig at deres kritiske holdninger kommer fra deres tid som historikere under kommunistregimet. De var begge medlemmer av partiet, og var dermed ikke passive innbyggere av det kommunistiske Polen, men snarere aktive medlemmer av den. Czubiński ble til og med kjent for å være en beskytter av og apologist for kommunistregimets tid. Jeg mener derfor at de krav som ble stilt fra sensurens side kan ha hatt en påvirkning på deres slutninger med tanke på Piłsudski. Og om de ikke hadde noe valg under regimets tid, var situasjonen en annen etter fallet av kommunismen. Det er derfor interessant å se at selv om sensurens tid forsvant, så opprettholdt både Czubiński og Garlicki mange av sine vurderinger og slutninger ovenfor Piłsudskis styre. Et godt eksempel på dette er Garlickis forsøk på å komme a prioriteten omkring Piłsudskis storhet til livs. Han framhever gjennomgående og konsekvent all den flaks som Piłsudski må ha hatt. Han skal ha manglet ledertalent og håndterte visstnok hverken press og stress bra. Piłsudskis kjente nerver av stål fantes ikke, mener Garlicki å kunne vise. Dette passer ikke inn i det bildet som neste gruppe forsøker å skape av Piłsudski.

Her er det Janusz Cisek og Zbigniew Wójciks forfatterskap som legger grunnlaget. Deres positive innstilling til Piłsudski ser ut til å komme fra deres forståelse av den polske historien. Cisek har gjennomgående vist at han hadde stor respekt for Piłsudski, ved å samarbeide med kolleger av Piłsudski i sitt forfatterskap. Her vil jeg særlig nevne hans samarbeid med Waław Jędrzejewicz. Ciseks tid som direktør for Piłsudski instituttet i New York, førte til en enda større tilknytning til det miljøet som utgjorde de nærmeste av Piłsudski kolleger, samarbeidspartnere og støttespillere. Dette er i enda større grad gjeldende for Wójcik, hvis far var en del av Piłsudskis personlige livgarde. Det er grunn til å anta at de begge er blitt farget av denne bakgrunnen i sitt forfatterskap omkring Piłsudski og maikuppet. Det framstår som de, i motsetning til den forrige gruppen, ønsker å beskytte Piłsudskis ettermæle. Nostalgien til mellomkrigstidens Polen og kulten rundt Józef Piłsudski framstår som de to elementene som er med på å forklare denne gruppens forståelse av hendelsene. Dette står i kontrast til den første gruppen, som føyet seg for et regimet som anså Piłsudski for å være en blanding av banditt, landsforræder og terrorist. Disse to gruppens forståelse av hendelsene kan naturlig nok ikke forenes i særlig grad.

La oss i neste del se på hvordan debatten omkring Piłsudski blir, når vi går mer i dybden og ser på hvordan de ulike historikerne går inn i detaljene rundt hendelsene og hvordan de deretter presenterer og forstår dem. Finnes det en mer objektiv og mindre

politisert forståelse av Piłsudski i dagens postkommunistiske debatt omkring dette temaet? Finnes det historikere som ikke har ”valgt side” i debatten? Svaret er både ja og nei. Włodzimierz Suleja og Tomasz Nałęcz har begge beskjeftiget seg med Piłsudski og maikuppet. Suleja stadfester i sitt forfatterskap at selv om han personlig har sympati for Piłsudski så ønsker han å forstå hendelsene slik de egentlig var. Det ser ut til at han har objektivitet som et ideal. At han likevel framstiller Piłsudski som en mann hvis intensjoner var gode, setter allikevel tonen for hans forfatterskap. Nałęcz på sin side, framstår som den historikeren hvis slutninger er minst politisert på tross av hans fortid i kommunistpartiet. Hans forfatterskap viser en bred forståelse av og en relativt objektiv presentasjon av maikuppet.

Den overordnede problemstillingen fra innledningen var hvordan Józef Piłsudski blir presentert i polsk postkommunistisk litteratur, sett i lys av maikuppet i 1926? Svaret er at dette avhenger av historikers bakgrunn, deres historiske forståelse og i stor grad også deres politiske ståsted. Hovedtendensene sentrerer seg derfor rundt de som er negative i sitt forfatterskap og de som er positive. Hva med historikere som ikke passer inn i disse to gruppene? For å forstå denne gruppen må vi gå over til den detaljorienterte debatten knyttet opp mot årsaksforklaringene til kuppet, vurderingen av om kuppet var planlagt og til slutt hvilke konsekvenser de mener at kuppet hadde.

Hvilke årsaksforklaringer blir gitt som grunnlag for at kuppet fant sted. Vi kan grovt sett dele disse inn i en blanding av ytre og indre årsaksforklaringer. Her ser det ut til å være bred enighet om at den viktigste årsaken særlig var konflikten omkring endringer i forsvarsledelsen. Dette poenget blir framhevet av både Garlicki, Cisek og Suleja. Organiseringen av forsvarsledelsen handlet like mye om den sivile kontrollen over militæret men også omkring Piłsudskis tilbakekomst og deltakelse i den polske politikk. Et punkt som særlig Cisek vektlegger mye. Den andre årsaken som de samlet framhever som en viktig årsak, var den generelle misnøyen til det politiske system. Her kan jeg framheve både Garlicki, Cisek, Wójcik, Suleja og Nałęcz. Men deres konklusjoner er ulike. Garlicki mener at det politiske systemet, gjennom det demokratisk parlamentariske systemet, hadde åpnet for kuppet gjennom befolkningens økende ønske om endring. Dette forklares ved folkets skuffelse til den rådende situasjonen. Videre definerer han også kuppets årsak som følge av Piłsudskis ønske om å ødelegge høyresiden.³⁵⁵ Cisek forklarer det så enkelt som at Piłsudski

³⁵⁵ Dette ønsket ble, ifølge Garlicki, ytterligere forfulgt fra Piłsudskis side etter kuppet, ved hans tilnærming til de jordeiende lavadels- og høyadelsgruppene. En tilnærming som var ment å ødelegge for høyresiden, ved at

ønsket å innføre moral i politikken. Wójcik går enda et steg videre og forklarer kuppet med Piłsudskis ønske om å bringe de folkevalgte organer tilbake til deres egentlige rolle. Rollen som kontrollinstans og ikke som maktutøvende organ, slik de i effekt hadde blitt. Han understreker at kuppet kom som et svar på konkrete problemer i datidens Polen og at piłsudskistene hadde begrensede mål. Deres valg om å frambære et nytt system hadde dermed uforutsette konsekvenser, nemlig det væpnede oppgjøret i kjølvannet av kuppet, slik Wójcik forstår det. Han fokuserer dernest på de ytre årsakene til kuppet, og mener at kuppet ikke kan sees i isolasjon fra den rådende situasjonen i Europa og verden i samtiden. De økende økonomiske problemene og den økende radikaliserings gjorde også sitt for at kuppet fant sted, mener Wójcik. En blanding av indre svakheter, ytre faktorer og historisk presedens, ser ut til å være den samlede årsaksrekken til Wójcik. Suleja føyer seg til dels også inn i denne gruppen. Han framhever at Piłsudski bare ønsket å overtale de folkevalgte organer til å ha en akseptabel oppførsel (i enighet med Ciseks poeng om moral). Han peker også på at årsaken til at kuppet kom, var som et svar på den økonomiske situasjonen i denne perioden. En periode kjennetegnet med et økonomiske kaos. I tillegg poengterer han at kuppet kom som følge av regjeringens manglende vilje til kompromiss. Dette er i direkte kontrast til Czubińskis poeng, som framhever piłsudskistenes manglende vilje til kompromiss. Det framstår for min del som at begge sider i løpet av maikuppet framviste like stor eller liten vilje til kompromiss. Det var hverken til Piłsudskis eller til regjeringen og presidentens gagn å åpne for væpnet kamp og derigjennom splitte Polen, så det framstår som at Suleja og Czubiński begge er inne på noe. Da gjenstår å se hva Nałęcz fokuserer på. Han fokuserer på særlig tre punkter. Den første er den demografiske oppbygningen av Polen. Statsstyret kunne umulig være stabilt i et land som hadde så store minoriteter, mener Nałęcz. Dette vanskeliggjorde dannelsen av varige regjeringer og støtter tesen omkring ustabiliteten i politikken.³⁵⁶ Videre framhever han at det fantes en stor dose naivitet og urealistiske krav fra befolkningens side. Denne baserte seg på en tanke om at ting måtte og kunne endres fort, og dette dessverre ikke var tilfellet i Polen i denne perioden, poengterer han. Demokratiske og parlamentariske prosesser trengte tid, og dette var ikke Piłsudski villig til å gi, poengtere Nałęcz. Han mener også å kunne se en generell frykt for kupp fra høyresiden, og mener at det var lettere for Piłsudski å oppnå støtte for sitt kupp. Med dette mener han at kuppet lett kunne presenteres som et svar på denne trusselen fra høyresiden. Til sist mener også Nałęcz at det er viktig å se på den manglende

jordeierne ga sin støtte til Piłsudski og ikke høyresiden. Venstresidens støtte til kuppet ble derimot tilbakebetalt med at de ble totalt oversett fra Piłsudskis side.

³⁵⁶ Der han framhever den generelle splittelsen i den polske politikken, som ikke bare kom så følge av problemer med minoritetene.

respekt som Piłsudski utviste for det demokratiske systemet. Piłsudski så ikke styrken i systemet og ville heller skape en tvungen stabilitet som demokratiet ikke kunne gi. Og Nałęcz gjør det til et poeng at den elitistiske tankegangen blant Piłsudskis støttespillere var stor. Denne eliten skulle styre landet og kom hovedsakelig til å bestå av folk fra kombattant-miljøet³⁵⁷. Så kuppet kan også, slik Nałęcz forstår det, forklares ut fra et ønske om å sikre Piłsudski og hans støttespillere makten.

Men hva sier historikerne omkring kuppet med tanke på om det var planlagt eller ikke. Det ser ut til at det er en bred enighet om at et væpnet militærkupp ikke var en del av planen. Dette gjelder Garlicki, Cisek, Czubiński, Wójcik og Suleja. Men de har ulike vurderinger om intensjonene til piłsudskistenes side. Slik Garlicki ser det, i forlengelsen av Nałęcz, hadde kombattant-miljøet både klare og åpne maktambisjoner. Deres uformelle strukturer og samarbeidsmuligheter gjorde det ifølge Garlicki lett å skjule dere agenda. Kuppets væpnede handlinger i seg selv derimot, var ikke planlagt. De feilkalkulerte i forhold til den støtten de trodde de ville få fra president Wojciechowskis side, og de tapte. Resultatet ble kuppet som kom, mener Garlicki. I tillegg framhever han den effektive propaganda som piłsudskistene mesterlig tok i bruk ved deres presentasjon av ”einstøingen i Sulejówek”. Et element som ble brukt til det fulle da det skulle ha vært avfyrt skudd mot Piłsudskis eiendom natt til 12. mai. Dette angrepet blir fra Garlickis side sett på som et propagandastunt fra piłsudskistenes side. Cisek, på sin side, framhever at et slikt angrep på Sulejówek godt kunne ha funnet sted. Wójcik betegner disse meldingene som rykter. Konsekvensen ble uansett at sympatien for Piłsudski skal ha økt som følge av historiene omkring dette angrepet, enten det hendte eller ikke. Vi ser derfor at uansett om kuppets væpnede del ikke var planlagt, så er det flere av historikerne som framhever at piłsudskistene hadde et klart ønske om å sikre seg mer makt i landet. Og selv om ikke dette var åpent og klart planlagt på forhånd så ble en maktovertagelse allikevel resultatet. Kuppemakerne brøt med det legale elementet i statsstyret og det ser ut til at mange var villige til å godta et slikt brudd i bytte mot større stabilitet.

Hvilke konsekvenser av kuppet er det dermed historikerne ser og framhever? Garlicki mener at kuppet førte til et diktatur i Polen. Han poengterer at hele debatten på dette punkt, i stor grad handler om hvordan ordet diktatur blir definert. Om diktatur blir forstått i snever forstand, med brutalt og forfølgende statsstyre som ikke tolererer opposisjon, så var Piłsudskis styre ikke et diktatur. Garlicki mener allikevel at vi må forstå diktatur i videre forstand. Det

³⁵⁷ Her tenker Nałęcz særlig på tidligere POW-medlemmer og tidligere medlemmer av særlig første brigade blant legionistene.

var i brudd med de demokratiske prinsipper, kuppet felte de legale styresmakter og den førte til at en liten gruppe mennesker, sentrert rundt Piłsudski, sikret seg makten.³⁵⁸ I tillegg mener Garlicki at Piłsudski kynisk lurte mange grupper i polsk politikk til å gi støtte mot løfter som ikke ble holdt. Dette kom særlig til å gjelde venstresiden i politikken, og spesielt PPS, Piłsudskis tidligere parti. Czubiński føyer seg også inn i rekken av historikere som anså kuppet som en innføring av diktatur. Han forstår, slik som også Garlicki, diktatur i vid forstand og poengterer at det kuppet førte til færre rettigheter for særlig politikere. Særlig desimerte kuppet høyresiden, framhever Czubiński. Kuppet led også til utrenskninger i forsvarsledelsen og skal helt klart ha hatt personlige undertoner. Czubiński understreker at disse endringene vedvarte og kalte denne endringen for post-maisystemet. Dette står i klar kontrast til Ciseks vurderinger av kuppets konsekvenser. Han framhever at kuppet nettopp ikke førte til færre borgerrettigheter og at ytringsfriheten ikke ble begrenset etter kuppet. Han mener at Piłsudski skapte en sårt tiltrengt stabilitet i det kaoset demokratiet hadde ført til, og framhever at Piłsudski ble garantisten for et rettferdig styre. Wójcik fortsetter denne tankegangen og understreker videre at kuppet ikke kan ha vært en kriminell handling. Dette baserer han på en tanke om historisk presedens.³⁵⁹ Han mener selv at styret snarere var et autoritært styre mer enn et diktatur. Men det framstår at dette handler mer om semantikk enn noe annet. Suleja mener at kuppet hadde lite negative effekter, og poengterer Piłsudskis gode intensjoner. Han mener at kuppet symboliserer en polsk særegenhet ved at Piłsudski hadde en så høy status i samfunnet og hadde bred støtte han kunne lene seg på. Debatten om konsekvensene handler like mye om politikk som det handler om realitet. De som har den kommunistiske arven i seg, Garlicki og Czubiński, mener helt klart at dette var begynnelsen på et diktatur, med de mange negative konnotasjoner dette ga. I motsetning står de som mener at kuppets konsekvenser var både gode og at dette var eneste løsningen på de problemene som fantes i mellomkrigstidens Polen. Hva mener så Nałęcz om kuppets konsekvenser? Her kommer det klart fram at han anser kuppet som et klart brudd med det legale element i statsstyret. Legaliteten ble allikevel fort gjenopprettet, poengterer han, idet Rataj tok over som midlertidig president i sitt embete som marskalk i Sejmen. Videre framhever han den elitetanken som var framtrædende i kombattant-miljøet. En gruppe som gjennom kuppet tok makten ved å lure sine politiske støttespillere og gjennom denne støtten, isolere sine motstandere. Han mener at kuppet ikke var planlagt, at det førte til en uforutsett væpnet

³⁵⁸ En maktposisjon som kom til å øke jevnt i årene framover.

³⁵⁹ Med dette mener jeg at Wójcik bygger sitt på poeng på at makten har blitt tatt ved kupp av mange store historiske personer tidligere, som for eksempel Cæsar, Cromwell, Napoleon eller Giribaldi, og at Piłsudski, som en annen stor historisk person, dermed rettmessig kunne gjøre det samme.

konfrontasjon som førte til tap for det legale styret i landet. Dette åpnet for en mulighet for å sikre Piłsudski støttespillere fra kombatant-miljøet både militære og sivile stillinger. Så enten det kalles et diktatur eller om det betegnes som et autoritært styre, så var endepunktet den totale dominans av piłsudskistene i polsk politikk helt opp til utbruddet av andre verdenskrig og den andre polske republikkens ende fant sted.

Litteraturliste

- Applebaum, Anne. *Gulag: A History*. Anchor Books. New York, 2004.
- Brzoza, Czesław & Andrzej Leon Sowa. *Historia Polski 1918-1945*. Wydawnictwo Literackie. Kraków, 2006.
- Cisek, Janusz. *Józef Piłsudski*. Świat Książki. Warszawa, 2007.
- Conquest, Robert. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. Oxford University Press. New York, 1986.
- Conquest, Robert. *Ernte des todes: Stalins Holocaust in der Ukraine 1929-1933*. Langen Müller Verlag. München, 1988.
- Cichoracki, Piotr. *"Z nami jest On". Kult Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wojsku Polskim w latach 1926-1939. ("Han er med oss". Kulturn rundt Józef Piłsudski i den polske hæren i årene 1926-1939.)* Wydawnictwo Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2001.
- Cichoracki, Piotr. *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918-1939. (Legenden og politikken. Utviklingen av Józef Piłsudskis bilde i den polske kollektive bevissthet i årene 1918-1939)* Księgarnia Akademicka. Kraków, 2005.
- Czubiński, Antoni. *Józef Piłsudski i jego legenda. (Józef Piłsudski og hans legende.)* Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1988.
- Czubiński, Antoni. *Przewrót majowy 1926 roku*. Wydawnictwo MAW. Warszawa, 1989.
- Czubiński, Antoni. *Rola przewrotu majowego 1926 roku i stanu wojennego 1981 roku w procesie kształtowania systemu demokracji parlamentarnej w Polsce*, i Czubiński, Antoni & Marcei Kosman. *Aere Perannius. Profesorowi Gerardowi Labudzie dnia 28 XII 2001 roku w holdzie*. Forum Naukowe. Poznań, 2001.
- Czubiński, Antoni. *Walka Józefa Piłsudskiego o Nowy Kształt Polityczny Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918-1921*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń, 2002.

- Czubinski, Antoni. *Historia Polski XX Wieku*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007.
- Davies, Norman. *Heart of Europe. The Past in Poland`s Present*. Oxford University Press. Oxford, 2001.
- Davies, Norman. *White Eagle, Red Star : The Polish-Soviet War 1919-20*. Pimlico. London, 2003.
- Davies, Norman. *Rising `44. "The Battle of Warsaw"*. Pan Macmillan. Basingstoke, 2004.
- Davies, Norman. *God s Playground. A History of Poland. VOL. II*. Oxford University Press. Oxford, 2005.
- Dybkowska, Alicja, Jan Żaryn & Małgorzata Żaryn. *Polskie Dzieje od Czasów Najdawniejszych do Współczesności. (Polsk historie fra de eldste tider til i dag.)* Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2006.
- Dziewanowski, Marian K. *Joseph Piłsudski. A European Federalist, 1918-1922*. Hoover Institution Press. Stanford, 1969.
- Dziewanowski, Marian K. *Poland in the 20th century*. Columbia University Press. New York, 1977.
- Englert, Juliusz L. & Grzegorz Nowik. *Marszałek Józef Piłsudski*. Oficyna Wydawnicza RYTM. Warszawa, 1993.
- Groth, Alexander J. The Legacy of Three Crises: Parliament and Ethnic Issues in Prewar Poland. *Slavic Review*, Vol. 27, No. 4. (Dec., 1968).
- Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Wydawnictwo ZNAK. Kraków, 2008.
- Garlicki, Andrzej. *U Źródeł Obozu Belwederskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1978.
- Garlicki, Andrzej. *Przewrót Majowy*. Czytelnik. Warszawa, 1979.

Garlicki, Andrzej. *Od Maja do Brzeźcia*. Czytelnik. Warszawa, 1981.

Garlicki, Andrzej. *Od Brzeźcia do Maja*. Czytelnik. Warszawa, 1986.

Garlicki, Andrzej. *Józef Piłsudski: 1867-1935*. Czytelnik. Warszawa, 1988.

Hauser, Przemysław. "Mit Józefa Piłsudskiego. Narodziny i Trwanie Legendy" („Myten Józef Piłsudski, legendens begynnelse og kontinuitet”), i Trzeciakowski, Lech & Przemysław Matusik (red.). *Dzieje polityczne, kultura, biografistyka: studia z historii XIX i XX wieku ofiarowane prof. Zbigniewowi Dworeckiemu*. Instytut Historii UAM - Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań, 2002.

Hein-Kircher, Heidi. *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926-1939. (Piłsudskikulten og dets viktighet for den polske stat 1926-1939)* Neriton. Warszawa, 2008.

Holzer Jerzy. The Political Right in Poland, 1918-1939. *Journal of Contemporary History*, Vol. 12, No. 3. (Jul., 1977).

Jabłonowski, Marek & Elżbieta Kossewska (red.). *Piłsudski na łamach i w opiniach prasy polskiej 1918–1989 (synet på Piłsudski i den polske presse, 1918–1989)*. Oficyna Wydawnicza ASPRA–JR & Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2005.

Jędrzejewicz, Waław. *Kronika Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, Tom 1 - 2*. Polska Fundacja Kulturalna. London, 1986.

Jędrzejewicz, Waław & Janusz Cisek. *Kalendarium Życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, Tom 1-4*. Wydawnictwo LTW. Kraków, 2007.

Jędrzejewicz, Waław. *Józef Piłsudski 1867-1935 Życiorys*. Wydawnictwo LTW. Łomianki, 2008.

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget. Oslo, 1999

Lukowski, Jerzy & Hubert Zawadzki. *A Concise History of Poland*. Cambridge University Press. Cambridge, 2006.

Lundgreen Nielsen, Kay. *The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles 1918-1919*. Odense University Press. Odense, 1979.

Maliszewski, Lech et al. *Marszałkowi w hołdzie. Pamiątka obchodów dnia imienin pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, 19-20 marca 2005 roku w Lublinie. (En hyllest til Marskalken. Til minne om feiringen av førstemarskalk Józef Piłsudskis navnedag, 19-20. mars 2005 i Lublin.)* Związek Piłsudczyków. Lublin, 2005.

Nałęcz, Tomasz & Daria Nałęcz. *Józef Piłsudski, Legendy i Fakty. (Józef Piłsudski, Legender og fakta.)* Wydawnictwo MAW. Warszawa, 1986.

Pajewski, Janusz. *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej, 1918-1926. (Begynnelsen på den andre polske republikk, 1918-1926.)* Wydawnictwo Poznańskie. Poznań, 2007.

Plach, Eva. *The Clash of Moral Nations: Cultural Politics in Piłsudski's Poland, 1926–1935*. Ohio University Press. Athens (Ohio), 2006

Polonsky, Anthony. *Politics in Independent Poland 1921-1939, The Crises of Constitutional Government*. Oxford University Press. Oxford, 1972.

Porter, Brian A. Who is a Pole and Where is Poland? Territory and Nation in the Rhetoric of Polish National Democracy before 1905. *Slavic Review*, Vol. 51, No. 4, (Winter., 1992).

Porter, Brian A. Democracy and Discipline in Late Nineteenth-Century Poland. *The Journal of Modern History*, Vol. 71, No. 2, (Jun., 1999).

Prażmowska, Anita. *A History of Poland*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2004.

Roszkowski, Wojciech. *Historia Polski 1914-2005*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2007.

Rothschild, Joseph. The Military Background of Piłsudski's Coup D'Etat. *Slavic Review*, Vol. 21, No. 2. (Juni, 1962).

Rothschild, Joseph. The Ideological, Political, and Economic Background of Piłsudski's Coup D'Etat of 1926. *Political Science Quarterly*, Vol. 78, No. 2. (Juni, 1963).

- Rothschild, Joseph. *Piłsudski's Coup D'Etat*. Columbia University Press. New York & London, 1966.
- Samsonowicz, Henryk, Janusz Tazbir, Tadeusz Łepkowski & Tomasz Nałęcz. *Losy Państwa i Narodu do 1939 Roku. (Statens og nasjonens skjebne fram til 1939)* Wydawnictwo ISKRY. Warszawa 2003.
- Sierpowski, Stanisław (red.). *Polska na tle procesów rozwojowych w XX wieku*. Instytut Historii UAM. Poznań, 2002.
- Sierpowski, Stanisław. Szkic do portretu Antoniego Czubińskiego (1928-2003), "Przegląd Zachodni", nr 2 (307), 2003.
- Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. Yale University Press. Year. New Haven, 2003.
- Stachura, Peter D. (red.). *Poland between the wars, 1918-1939*. Macmillan. Basingstoke, 1998.
- Stachura, Peter D. *Poland in the Twentieth Century*. Macmillan. Basingstoke, 1999.
- Stachura, Peter D. *Poland, 1918–1945: An Interpretive and Documentary History of the Second Republic*. Routledge. London & New York, 2004.
- Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wydawnictwo Zakład Narodowy w Imienia Ossolińskich – Ossolineum. Wrocław, 2005.
- Świętek, Ryszard. *Lodowa Ściana : sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904-1918*. PLATAN. Kraków, 1998.
- Szaniawski, Józef. *Marszałek Piłsudski w obronie Polski i Europy. (Marskalk Piłsudski som beskytter av Polen og Europa.)* Ex-Libris. Warszawa, 2008.
- Tomaszewski, Jerzy & Zbigniew Landau. *Polska w Europie i świecie 1918-1939. (Polen i Europa og i verden 1918-1939)* Wydawnictwo TRIO. Warszawa, 2005.

Urbankowski, Bohdan. *Józef Piłsudski: Marzyciel i strateg, Tom 1–2*. ALFA. Warszawa, 1997.

Walicki, Andrzej. *The Three Traditions in Polish Patriotism and Their Contemporary Relevance*. The Polish Studies Center. Bloomington, 1988.

Wandycz, Piotr S.. *The price of freedom: a history of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*. Routledge. London, 2001.

Watt, Richard. *Bitter Glory. Poland and its Fate, 1918-1939*. Hippocrene Books. New York, 1998.

Wójcik, Zbigniew. *Rola Józefa Piłsudskiego w odzyskaniu niepodległości Polski. (Józef Piłsudskis rolle i kampen for den polske frihet.)* Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie. London, 1982.

Wójcik, Zbigniew. *Józef Piłsudski 1867-1935*. Oficyna Wydawnictwo RYTM. Warszawa, 1999.

Zamoyski, Adam. *The Polish Way: A thousand-year history of the Poles and their culture*. John Murray. London, 1987.

Zamoyski, Adam. *Holy Madness: Romantics, Patriots and Revolutionaries*. Phoenix Press. London, 2001.

Zamoyski, Adam. *Warsaw 1920, Lenin`s Failed Conquest of Europe*. Harper Press. London, 2008.

Zamoyski, Adam. *Poland. A History*. Harper Press. London, 2009.

Østerud, Øyvind. *Hva er nasjonalisme?* Universitetsforlaget. Oslo, 1994.

Oppslagsverk:

Polska Niepodległa. Encyklopedia PWN. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2008.

Brzoza, Czesław. *Wielka Historia Polski, Polska w Czasach Niepodległości i Drugiej Wojny Światowej (1918-1945), T. 9. (Den samlede polske historie, Polen i perioden fra friheten til andre verdenskrig (1918-1945), Bind 9.)* Fogra Oficyna Wydawnicza. Kraków, 2003.

Internett:

Józef Piłsudski Instituttet i New York:

<http://www.pilsudski.org>

Notater fra foredrag holdt av Antoni Czubiński den 24 november 2000, på Historisk Institutt ved Adam Mickiewicz Universitet i Poznań (UAM), hentet fra <http://www.wbc.poznan.pl/Content/22633/Polskie+spory+o+wiek+XX.pdf>, den 29.04.2010, klokken 21:18.

(Senere omgjort og utgitt som en del av: Sierpowski, Stanisław (red.). *Polska na tle procesów rozwojowych w XX wieku.* Instytut Historii UAM. Poznań, 2002.)

Forkortelser og oversettelser

Komitet Narodowy Polski (KNP) – Den polske nasjonalkomite.

Lewicowy Rząd Ludowy - Det venstreorienterte folkerådet.

Naczelna Rada Ludowa - Det øverste folkerådet.

Naczelnik Państwa - Den øverste statsleder.

Naczelnny Wódz – Den øverstkommanderende for hæren.

Pierwszy Marszałek – Førstemarskalk.

Polska Komisja Likwidacyjna - Den polske avviklingskommisjon.

Polska Organizacja Wojskowa (POW) –Den polske militærorganisasjon.

Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) – Den polske folkerepublikken.

Służba Bezpieczeństwa (SB) – Sikkerhetstjenesten.

Tymczasowa Rada Stanu (TRS) – Det provisoriske statsråd.

Tymczasowy Naczelnik Państwa – Den midlertidige øverste statsleder.

Związku Zawodowego Kolejarzy (ZZK) - Jernbaneanverkets Fagforening.

Politiske partier

Chrześcijańska Jedność Narodowa - Chjena - Den kristelige nasjonale enhet.

Komunistyczna Partia Polski (KPP) - Det polske kommunistparti.

Narodowa Demokracja (ND) – Endecja - Nasjonaldemokratene Endecja.

Polska Partia Socjalistyczna (PPS) - Det polske sosialistparti.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) - Den samlede polske arbeiderparti.

Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) – ”Lewica” - Det polske bondepartiet – Venstre.

Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) –”Piast” - Det polske folkepartiet - ”Piast”.

Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) – ”Wyzwolenia” - Det polske folkepartiet - ”Frigjøring”.

Związek Ludowo-Narodowy (ZLN) - Den folkelige nasjonalunion.

